

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Poválečný odsun Němců z Havlíčkovrodska
1945–1947

Bc. Jan Karel

Diplomová práce

2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan Karel**
Osobní číslo: **H15372**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Soudobé dějiny**
Název tématu: **Poválečný odsun Němců z Havlíčkobrodsko 1945-1947**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se na základě zevrubného studia archivních dokumentů zaměří na proces organizovaného odsunu Němců z Havlíčkobrodsko. Zvláštní pozornost bude věnovat fungování sběrných středisek v tehdejší politickém okrese Havlíčkův Brod, určené pro internaci německého obyvatelstva, které mělo být vysídleno po druhé světové válce z Československa. Zaměří se na vnější podobu táborů i na jejich vnitřní chod. Zrekonstruuje počet a průběh transportů, včetně přesného vyčíslení vysídlených německých obyvatel Havlíčkobrodsko.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Národní archiv, Praha

Archiv bezpečnostních složek, Praha

SOKA Havlíčkův Brod

Tomáš STANĚK, Odsun Němců z Československa 1945-1947, Praha 1991.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Dita Homolová, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Havlíčkově Brodě 12. března 2017

.....
Bc. Jan Karel

Poděkování

Na konci pětiletého studia dějin bych rád poděkoval nejprve svým rodičům Magdaleně a Jaroslavovi za to, že mi vůbec studium umožnili a vždy mě v něm plně podporovali. Díky patří i celé mé širší rodině. Poté bych rád poděkoval všem kantorům za výklad učiva a předávání jejich znalostí po celou dobu studia. V souvislosti s psaním této kvalifikační práce musím nejprve poděkovat paní doktorce Ditě Homolové za kvalitní vedení práce a za její ochotu a snahu řešit problémy, které se naskytly během psaní. Rovněž děkuji panu doktorovi Zbyňkovi Vydrovi za vedení věcných diplomových a specializačních seminářů. Poděkování si zaslouží i moje partnerka, která mi pomáhala s focením archiválií v archivech. Za vstřícnost děkuji všem pracovníkům tuzemských archivů.

ANOTACE

Tato práce pojednává zejména o organizovaném odsunu v oblasti politického okresu Havlíčkův Brod. Stručně popisuje konec druhé světové války v totožném regionu. Dále podrobně mapuje všechna lokální sběrná zařízení určená pro internaci Němců, kteří čekali na nařízené vysídlení. Závěrečná část práce pojednává o vlastním provádění transferu, kdy popisuje způsoby odsunu, počty vysídlených lidí, ale také složení jednotlivých transportů. Tyto informace jsou pro přehlednost doplněny tabulkami a grafy. Práce se nejvíce opírá o komparativní přístup bádání. Přináší jako první ucelený pohled na tzv. organizovaný odsun v okolí Havlíčkova Brodu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Havlíčkobrodsko, odsun, Němci, českoněmecké vztahy, transporty, sběrná zařízení, národnost

TITLE

Post-war expulsion of the Germans from the Havlíčkův Brod region in 1945–1947

ANNOTATION

This thesis deals, in particular, the organized expulsion in the area of the political region Havlíčkův Brod. It briefly describes the end of World War II in the same region. It further maps all local internment camps determined for the detention of the Germans, who waited for the mandatory expulsion. The final part of the thesis deal the own execution of the transfer, when it describes the ways of the expulsion, numbers of the expatriated people, but also structure of the separate transports. This information is complemented by the tables and graphs from the reason of lucidity. The thesis mostly relay to the comparative access of the research. It brings, as the first, the comprehensive look to so called organized expulsion in the neighborhood of Havlíčkův Brod city.

KEYWORDS

Region Havlíčkův Brod, expulsion, Germans, Czech-German relations, transport, internment camps, nationality

Obsah

1	Úvod	9
2	Literární rešerše	11
3	Konec války na Havlíčkobrodsku	17
3.1	Havlíčkův/Německý Brod (<i>Deutsch Brod</i>)	18
3.2	Polná (<i>Polna</i>)	20
3.3	Štoky (<i>Stecken</i>)	21
3.4	„Divoká“ fáze odsunu	21
4	Internační a sběrná střediska	25
4.1	Střediska určená pro Němce – základní údaje	27
4.2	Personál středisek	27
4.3	Dozorci ve střediscích	28
4.4	Internovaní ve střediscích	31
4.5	Sběrné středisko Bedřichov	34
4.5.1	Tábor A1	34
4.5.2	Tábor A2	36
4.5.3	Tábor B	37
4.5.4	Tábor C	37
4.5.5	Chod střediska a život uvnitř	38
4.5.6	Likvidace střediska	51
4.6	Sběrné středisko Bartoušov	52
4.6.1	Pracovní nasazení a hospodaření střediska	54
4.6.2	Likvidace střediska	56
4.7	Sběrné středisko Štoky	59
4.7.1	Vznik střediska a odhalení nedostatků	59
4.7.2	Personál ve středisku	61
4.7.3	Sociální, hygienické a zdravotní podmínky	63

4.7.4	Život uvnitř střediska	65
4.7.5	Pracovní vytížení internovaných	67
4.7.6	Hospodaření střediska	69
4.7.7	Likvidace střediska	71
4.8	Regionální sběrná střediska – závěr	72
5	Transfery Němců z Havlíčkobrodsku	75
5.1	Přípravy a realizace transferu	82
5.2	Postup transferu v politickém okrese Havlíčkův Brod	90
5.3	Pokračování transferu ve státním měřítku	96
5.4	Odsun na Havlíčkobrodsku v číslech	98
5.4.1	Odsuny ze Štoků	99
5.4.2	Odsuny z Bartoušova	101
5.4.3	Odsuny z Bedřichova	104
5.4.4	Odsuny Němců ze všech středisek	107
6	Závěr	113
7	Resumé	117
8	Seznam použitých zkratk	119
9	Obrazová příloha	121
10	Použité zdroje informací	129
10.1	Archivní fondy	129
10.2	Tištěné prameny	130
10.3	Literatura	130
10.4	Internetové zdroje	133

1 Úvod

Tématem diplomové práce bude objasnit poválečný transfer německého etnika z tehdejšího politického okresu Havlíčkův Brod. Tímto bych rád navázal na svou bakalářskou práci,¹ kterou jsem úspěšně obhájil v roce 2015. Ve své bakalářské práci jsem popsal německou menšinu v totožné oblasti, avšak v období 1939–1945. Poslední kapitola byla věnována odsunu a nyní bych toto bádání rád rozvinul na poli diplomové práce, protože otázka transferu na Havlíčkobrodsku doposud nebyla systematictěji zpracována.

Než přistoupím k samotnému psaní, musím vysvětlit několik skutečností vztahující se k této práci. Jedna z nich je ta, že pro „odsun“ Němců z oblasti Československa používám několik termínů, abych byl co možná nejvíce korektní k našim západním sousedům. V této studii se tak budou nejčastěji objevovat termíny „odsun“, „transfer“ a „vysídlení“. V německém prostředí se žádné z těchto slov neuplatňuje. Němečtí badatelé daleko více používají slovo *Vertreibung*, tedy vyhnání.

Jako hlavní cíl si kladu osvětlit jak a kam byl transfer prováděn, kolika lidí se týkal a zdali byl prováděn, tak jak ho deklarovala československá vláda a vítězné mocnosti. Diplomová práce tak bude mapovat spíše „organizovaný“ odsun. Předpokládám, že budu hojně využívat komparativní přístup, neboť zkoumaný politický okres měl dvě části. V jedné z nich byl německý živel dominantní. Příkladem pro tuto část může být okolí Štoků. V druhé části, tedy v okolí Polné a Havlíčkova Brodu, byl spíše v menšině.

Zaměřím se především na tábory pro civilní Němce. V politickém okresu Havlíčkův Brod byly celkem tři zařízení tohoto typu (Bartoušov, Bedřichov, Štoky). Z důvodu rozsahu práce nebudu brát v potaz internační tábory pro německé válečné zajatce, i když by určitě také stály za systematické probádání. Snad se tak stane někdy v budoucnu.

Neméně důležitá bude i kapitola o vlastním provádění odsunu. Zde budu co nejvíce pracovat s tabulkami a grafy, aby tato problematika měla co největší přehledový rámeček. Díky tomu pak zjistím, kolik bylo lidí ve skutečnosti vysídleno mimo hranice Československa. Pro lepší představu zde nebude chybět předválečné sčítání lidu, které bude porovnáno s prvním

¹ KAREL, Jan. *Německá menšina na Německobrodsku 1939–1945*. Pardubice: Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Ústav historických věd, 2015. 93 s.
Vedoucí diplomové práce: PhDr. René Novotný.

poválečným sčítáním. Při psaní této pasáže budu vycházet z velkého množství statistických pramenů.

Z předešlého je zřejmé, že budu psát o tzv. „organizovaném“ odsunu. Důvody jsou veskrze dva. Jedním z nich je určitě rozsah práce, dalším může být lepší dostupnost pramenů. Proto v této studii ponechám v pozadí problematiku revolučních gard (RG). K této otázce jsou prameny ve zkoumaném regionu velmi skoupé. Až na pár výjimek ve fondech ve Vojenském historickém archivu (VHA) a v Archivu bezpečnostních složek (ABS). Za zmínku stojí i poznámky v kronikách příslušných obcí, avšak i tyto zápisy k revolučním gardám jsou maximálně na několik řádků. Důvody jsou zřejmé – členové gard se k německému živlu chovali velmi hrubě a nečestně. Nebyl tak důvod tyto skutečnosti podrobněji kamkoliv zapisovat.

Za podrobnější odborné zpracování by jistě stála i poválečná otázka důsledků odsunu v hospodářství, kdy byla vysídlena nezanedbatelná intelektuální kapacita a stejně tak i kapacita kvalifikované práce. Dalším zajímavým a doposud neprobádaným tématem je činnost mimořádných lidových soudů (MLS) nebo poválečné konfiskace. Určitě by bylo zajímavé se na odsun podívat i z těchto hledisek, ale toto by jistě stačilo na celou další studii nebo spíše studie, proto tato témata opět nechávám v pozadí a někdy v budoucnu bych se k nim rád vrátil.

Kvalifikační práce bude převážně založena na archivním výzkumu a bude se opírat o archivní materiály z následujících archivů: Státní okresní archiv (SOkA) Havlíčkův Brod, SOkA Jihlava, Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Moravský zemský archiv (MZA) v Brně, Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha/Kanice a Národní archiv (NA). Získané poznatky pak budou doplňovány a konfrontovány s odbornou literaturou, které se budu systematictěji věnovat v další kapitole, tudíž ještě před otevřením výše stanovených témat.

2 Literární rešerše

Téma odsunu je sice citlivé a neustále budí vášně u mnoha lidí, zdaleka však není úplně celé probádáno. Dle mého názoru nyní dochází k jeho znovuobjevení. Musím ale podotknout, že se historici daleko více zajímají o pohraniční oblasti než o vnitrozemí dnešní České republiky. Samozřejmě až na několik výjimek.

Výzkumu vysídlení se věnují čeští² i němečtí badatelé. Od německých badatelů, kteří nazírají na výzkum nezaujatě, je třeba odlišit „vysídlenecký“ diskurs. Mezi představitele nezaujatého diskursu patří např. Detlef Brandes či manželé Hahnovi (viz níže). „Nezávislý“ postoj zaujímají i práce mnichovského *Collegia Carolina* – Výzkumného ústavu pro dějiny Česka a Slovenska.³ Institut se zabývá zejména česko-německými vztahy v 19. a 20. století a vydal celou řadu publikací na toto téma. Objektivní postoj v bádání mezi oběma národy podporuje i *Deutsch-Tschechischer Zukunftsfonds*⁴ (*Česko-německý fond budoucnosti*), jehož cílem je hledání vzájemného porozumění mezi Čechy a Němci. Fond se může pyšnit tím, že od roku 1998 přispěl 50 miliony eur na více než 9 000 projektů. Obdobnou institucí je např. i *Česko-německá a Slovensko-německá komise historiků*,⁵ jejíž hlavním cílem je kolektivně zkoumat dějiny Čechů, Němců a Slováků, přičemž hlavním tématem bádání je 20. století.

Dále existuje celá řada spolků zastávající „vysídlenecký“ diskurs. Jejich cílem je především hájit revizionistické zájmy sudetských Němců, popřípadě jejich potomků. Donedávna bylo jedním z úkolů těchto spolků získat náhradu za zkonfiskovaný majetek po roce 1945. Nejvýznamnějším spolkem tohoto druhu je asi mnichovský *Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband e. V.*⁶ V českém prostředí je znám pod názvem *Sudetoněmecké krajanské sdružení* (též *Sudetoněmecký landsmanšaft*). Předsedou spolku je v současné době Bernd Posselt. Organizace vydává vlastní noviny *Sudetendeutsche Zeitung*. V České republice byl v roce 2015 zaregistrován obdobný spolek s názvem *Sudetoněmecké krajanské sdružení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.⁷ Tato organizace se přímo hlásí k revizionismu německých a rakouských sudetoněmeckých krajanských spolků. Ve svých

² Např. viz PASÁK, Tomáš. Iniciativa Přemysla Pittera při záchraně německých dětí v roce 1945 a jeho odmítavý postoj k nehumánnímu zacházení s Němci v českých internačních táborech. In *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938–1947. Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. – 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*, 1993, s. 155–163.

³ [Online]. [cit. 2016-11-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.collegium-carolinum.de/cz/uvodni-strana.html>>.

⁴ [Online]. [cit. 2016-11-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.fondbudoucnosti.cz/>>.

⁵ [Online]. [cit. 2016-11-11]. Dostupný z WWW: <http://www.dt-ds-historikerkommission.de/startseite_3.html>.

⁶ [Online]. [cit. 2016-11-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.sudeten.de/cms/>>.

⁷ [Online]. [cit. 2016-11-11]. Dostupný z WWW: <<https://www.sudetsti-nemci.cz/cs/>>

stanovách mimo jiné hlásá, že by měly být zrušeny některé tzv. Benešovy dekrety, zejména pak ty, které se přímo týkají poválečných konfiskací.

Nyní bych pojednal o literatuře, jež se mnou zkoumanou problematikou zabývá. Odsunu jako takovému se systematictěji věnoval již zmiňovaný Detlef Brandes v jeho známé obsáhlé monografii.⁸ V této práci rozebírá nejenom transfer Němců z Československa, ale i z Polska, ovšem sleduje spíše diplomatická jednání, která předcházela vlastnímu provádění odsunu po skončení druhé světové války, než odsunu jako takovému. Jeho časový záběr začíná již rokem 1938 a končí rokem 1945. Sám autor dochází k závěru, že provádění transferu je a bylo neomluvitelné, avšak pochopitelné.

Příkladem dalších zahraničních badatelů zabývajících se odsunem mohou být manželé Eva a Hans Hahnovi. Jejich dílo⁹ vyšlo již v roce 2010 a doposud nebylo přeloženo do češtiny. Tito historikové si všímají legend a stereotypů, které jsou s odsunem spojeny. Píší o vysídlení německé populace ze střední a východní Evropy. Jejich práce je psaná z německého diskursu, proto si čtenář dokáže lépe představit, jak se na odsun pohlíží v jiných státech. Autoři neopomněli ani problematiku odsunu v kolektivní paměti nynějších Němců. O této publikaci vydal článek Petr Šafařík¹⁰ v časopise Soudobé dějiny. Šafařík v tomto diskuzním článku popisuje jednotlivé kapitoly zmíněné práce. Objektivitu obou historiků lze dokázat např. na tom, že kritizují falešné a nadsazené počty německých obětí během „divokého“ odsunu a proto nabádají k větší verifikaci pramenů. Z Šafaříkovy studie je také zřejmé, že Němce dostal do tíživé situace sám nacistický režim – vina válečných hrůz spáchaných nacisty padla i na civilní Němce, kteří byli vnímáni jako nacisté, aniž by sami s tímto režimem jakkoliv koketovali či souhlasili. Ovšem vzhledem k tomu, že nebylo možné odlišit provinilce od nevinných, byl uplatněn princip kolektivní viny.

Při provádění metody orální historie se oba badatelé nespokojili pouze s výpověďmi narátorů, ba naopak. U získaných informací hledali validitu v dalších pramenech. Výpovědi pamětníků totiž vedou k vytváření mýtů a legend. To se podle Šafaříka děje i u české orální

⁸ BRANDES, Detlef. *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945: Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München, 2000.

Monografie vyšla v roce 2002 v českém překladu. Knihu vydalo nakladatelství Prostor (viz níže).

TÝŽ. *Cesta k vyhnání 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, 2002.

BRANDES, Detlef – IVANÍČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jiří. *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. Essen, 1999.

⁹ HAHN, Eva – HAHN, Hans. *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legeden, Mythos, Geschichte*. Paderborn – München – Wien – Zürich – Schöningh, 2010.

¹⁰ ŠAFAŘÍK, Petr. Mýty a legendy o nuceném vysídlení Němců. Zásadní analýza německého „vzpomínání a zapomínání“. In *Soudobé dějiny* 20, 2013, č. 3, s. 415–444.

historie, neboť prý také není patřičně kritická a pak dochází ke stejnému efektu. V českém prostředí tak vzniká větší obraz nenávisti k Němcům. To by se údajně mohlo změnit, kdyby si knihu mohl prostudovat i český čtenář. Na jejich díle je tedy podstatná objektivita autorů, jejich kritičnost a verifikace pramenů.¹¹

Badatel z anglosaského světa věnující se odsunu je např. Chad Bryant. Ten se v jedné ze svých prací¹² spíše věnoval problematice vztahů Čechů a Němců v Protektorátu Čechy a Morava. Nicméně v poslední kapitole studie okrajově popisuje vysídlení Němců z Československa. Reflektuje jak bezprostřední „divoký“ odsun, tak odsun „organizovaný“ v jednotlivých částech tehdejšího Československa.

Největším odborníkem v otázce vysídlení je bezesporu Tomáš Staněk.¹³ Zmíněný historik se dopodrobna zabývá odsunem „divokým“ i „organizovaným“. V několika studiích plošně rozebíral poválečné represálie na německých občanech. Věnuje se různým zařízením pro internaci německých civilistů, ale i válečných zajatců. Několik svých studií také věnoval poválečnému soudnictví. Přínos jeho práce je i v tom, že zmapoval německou menšinu v poválečném Československu až do roku 1989. Staňkovy přehledové práce jsou klíčové pro psaní o odsunu, proto i já jsem z nich hojně čerpal.

Mohl bych zde jmenovat další badatele, kteří popisovali transfer v rámci celého Československa, ale teď bych raději pojednal o odbornících píšících na regionální úrovni. V první řadě zmíním úplně novou knihu Eaglea Glasshaima,¹⁴ ve které autor zmiňuje průběh odsunu v Sudetech. Tato práce je jistě velmi přínosná, neboť se v ní opět projevuje diskurs zahraničního autora. Vkládá tak do bádání jiný rozměr. V roce 2005 zveřejnil svůj článek v časopise *Soudobé dějiny*¹⁵ o etnických čistkách v oblasti Sudet.

¹¹ Tamtéž.

¹² BRYANT, Chad. *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge, 2007.

V České republice kniha vyšla pod názvem v roce 2012:

TÝŽ. *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha, 2012.

¹³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945–1947*. Praha, 1991.

TÝŽ. *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu–srpnu 1945*. Praha, 1996.

TÝŽ. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha, 2005.

TÝŽ. *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Opava, 2002.

TÝŽ. *Tábory v Českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy, 1996.

TÝŽ. Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989. In *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace* 34, 1999, č. 2, s. 97–108.

¹⁴ GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh, 2016.

¹⁵ TÝŽ. Etnické čistky, komunismus a devastace životního prostředí. Vytváření nové identity severočeského pohraničí (1945–1989). In *Soudobé dějiny* 12, 2005, č. 3–4, s. 432–464.

O rok později tato studie vyšla v anglickém překladu (viz níže).

TÝŽ. Ethnic Cleansing, Communism, and Environmental Devastation in Czechoslovakia's Borderlands, 1945–1989. Glasheim, Eagle. In *The Journal of Modern History* 78, 2006, č. 1, s. 65–92.

Dalším příkladem z českých badatelů píšících o regionálních dějinách odsunu je Bohumil Havlík. Tento historik popsal transfer v regionu jihozápadní Moravy v inkriminovaném období 1945–1946,¹⁶ tedy bezprostředně po konci války. Obdobně jako Havlík postupovali i jiní badatelé zajímající se o příhraniční i vnitrozemské regiony.¹⁷

Zajímavější práce pro tuto studii jsou ty, které jsou orientovány na regiony blízké Havlíčkovobrodsku. Zde se musím zmínit o konferenci Češi a Němci na Vysočině a sborníku¹⁸ vydaném při této příležitosti. Ve sborníku vyšlo několik studií o problematice odsunu a konce války zejména na Jihlavsku, ale např. studie Teresy Babkové¹⁹ je sice primárně zaměřená na odsun Němců z Jihlavy, marginálně však mapuje i situaci na Havlíčkovobrodsku, kde autorka popisuje konec války, ale i tábory určené pro civilní Němce v politickém okrese Havlíčkův Brod. Ve stejném sborníku vyšel i příspěvek od Dietera Schallnera²⁰ o odsunu jihlavských Němců. Martin Jabůrek²¹ popsal fungování Mimořádného lidového soudu Jihlava na příkladu antisemitismu Jakuba Demla.

Pro zajímavost dodávám, že téma vztahů Čechů a Němců na Jihlavsku rezonuje i v beletrii. Německá spisovatelka Herma Kennelová²² popsal osudy Němců žijících v obci Kamenná (*Bergersdorf*).²³ Závěrečná kapitola „dokumentárního románu“ pojednává o „divoké“ fázi odsunu, při které bylo za obcí zmasakrováno několik německých sedláků. O stejném excesu psal i Jiří Vybíhal,²⁴ avšak i tato práce je spíše popularizačně naučná.

Už jsem se zmiňoval o tom, že vysídlení z regionu Havlíčkovobrodsko není jakkoliv popsáno. Přesto zmíním alespoň dvě práce mapující konec války v Havlíčkově Brodě. Toto

¹⁶ HAVLÍK, Bohumil. Perzekuce a odsun Němců na jihozápadní Moravě v letech 1945–1946. In *Vlastivědný sborník Vysočiny: oddíl věd společenských* 12, 2002, s. 145–170.

¹⁷ Jako příklad uvádím následující badatele: PETRÁŠ, Jiří. Odsun Němců z Českých Budějovic. In *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, 2005, s. 242–247.

SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945–1947*. Hradec Králové, 1995.

HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice, 2014.

RADVANSKÝ, Zdeněk. Nucené vysídlení a odsun Němců z města a okresu Ústí nad Labem v letech 1945–1946. In *Studie o sudetoněmecké otázce*, 1996, s. 132–150.

¹⁸ JEDLIČKA, Jiří (ed.). *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014.

¹⁹ BABKOVÁ, Teresa. Internace německého obyvatelstva během „divoké“ fáze nuceného vysídlení obyvatel německé národnosti, zrádců a kolaborantů z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků. In *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 313–343.

²⁰ SCHALLNER, Dieter. Odsun jihlavských Němců. In *Češi*, s. 297–311.

²¹ JABŮREK, Martin. Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a Mimořádného lidového soudu Jihlava. Martin Jabůrek. In *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948. (Sborník příspěvků)*, 2002, s. 143–151.

²² KENNELOVÁ, Herma. *Bergersdorf: Dokumentární román*. Praha, 2011.

²³ Obec Kamenná (něm. *Bergersdorf*) náležela během protektorátu, ale i po něm do politického okresu Německý (Havlíčkův) Brod.

²⁴ VYBÍHAL, Jiří. *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*. Jihlava, 2012.

téma nejlépe vystihl místní historik František Drašner.²⁵ Přínosná je i práce Františka Neuwirtha Mírovského,²⁶ i když jeho zaměřením je primárně odboj na Havlíčkovobrodsku.

Na vysídlení Němců z Československa lze nahlížet i z trestně právního hlediska. Nejlepší prací z tohoto pohledu se jeví monografie od Benjaminu Frommera.²⁷ Ten se věnuje poválečné retribuci od počátků „národní očisty“ až po rok 1948. Dnes je zcela zřejmé, že tato retribuce položila základy pro soudnictví a „právo“ uplatňované během vlády komunistů. V jeho práci je kladen důraz zejména na tři, dle mého názoru, nejvýznamnější dekrety prezidenta republiky.²⁸

Z domácích autorů se retribuci věnuje např. Pavel Kmoch²⁹ nebo Mečislav Borák.³⁰ Přínosné jsou rovněž práce Jana Kuklíka. Za zmínku stojí jeho dílo o tzv. Benešových dekretech,³¹ kde zkoumá jejich výklad a vyvrací některé mýty, které se s otázkou dekretů pojí. Se svým odborným kolektivem vydal i rozsáhlou práci o dějinách československého práva v letech 1945–1989.³² Zde jsou zahrnuty dvě kapitoly o poválečném soudnictví.

Na závěr literární rešerše ještě připomenu, že někteří historikové pohlíží na vysídlení jako na fenomén kolektivní paměti. Jisté je, že každý z národů se s touto etapou dějin vyrovnává po svém. Historik Lukáš Novotný,³³ tedy odborník zainteresovaný v této problematice, zkoumal, jak se promítnul odsun v kolektivní paměti českých obyvatel v pohraničí. Samozřejmě, že vznikají i studie,³⁴ které rovněž využívají paměťová studia. Tyto

²⁵ DRAŠNER, František. *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. Havlíčkův Brod, 2005.

²⁶ NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, František (red.). *Havlíčkovobrodsko v národním odboji 1914–1918 a 1938–1945*. Havlíčkův Brod, 1946.

²⁷ FROMMER, Benjamin. *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*. Praha, 2010.

Tato práce byla přeložena z originálu: TÝŽ. *National cleansing: Retribution against Nazi collaborators in postwar Czechoslovakia*. Cambridge University Press, 2005.

²⁸ Jedná se o dekrety prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., č. 17/1945 Sb., č. 138/1945 Sb.

²⁹ KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, 2015.

³⁰ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Šenov u Ostravy, 1998.

³¹ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Praha, 2002.

³² KUKLÍK, Jan (ed.). *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha, 2011. Pro diplomovou práci jsou nejdůležitější s. 11–75.

³³ NOVOTNÝ, Lukáš. Odsun Němců a kolektivní paměť obyvatel českého pohraničí. In *Migrace, tolerance, integrace II. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 20. a 21. září 2005 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*, 2005, s. 183–192.

³⁴ BOLDT, Frank. Odsun – vyhnání sudetských Němců. Malý příspěvek k stále aktuální diskusi. In *Sborník Chebského muzea*, 2004, s. 70–84.

KRULIŠ-RANDA, Jan S. Podstatou evropského soužití je hledání pravdy. Odsun Němců z Československa jako poučení? In *Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc.*, 2004, s. 115–131.

články mají spíše charakter úvahy a zamyšlení nad danou otázkou. Úplným závěrem ještě dodám, že o transferu z pohledu české historiografie psal Jaroslav Kučera.³⁵

³⁵ KUČERA, Jaroslav. Česká historiografie a odsun Němců. In *Soudobé dějiny* 1, 1994, č. 2–3, s. 365–373.

3 Konec války na Havlíčkovsku

Dnes už si asi jen pamětníci dokážou představit euforii a satisfakci v květnu 1945, kdy skončilo období šesti let nacistické okupace. Těžko si dnes naše generace představí silnou nenávisť ke všemu „německému“, která se nejvíce projevila bezprostředně po konci války. Stejně tak si stěžujeme, jak se museli cítit nevinní němečtí státní příslušníci, na kterých bylo během pohnutých květnových dnů páčáno násilí. Dlouhých šest let pod patronátem třetí říše si zkrátka vzalo svou daň a ze sousedů z jedné obce byli rázem nepřátelé na život a na smrt. Německé etnikum usídlující se v českých zemích už ve 13. století mělo být během procesu tzv. „národní očisty“ vysídleno za hranice Československa. Nejinak tomu bylo i na Havlíčkovsku.³⁶

Město Havlíčkův Brod se nachází v Kraji Vysočina. Je vzdálené asi 23 km od krajského města Jihlava. Název Havlíčkův Brod pochází až z května 1945, kdy byl během tohoto revolučního období přejmenován. Zhruba od roku 1310 se město jmenovalo Německý Brod (*Deutschbrod, též Deutsch Brod*).³⁷ Prakticky až do roku 1422 byli Němci ve městě ve většině, avšak při obléhání města Janem Žižkou přehla převážná část německého obyvatelstva pryč a Německý Brod se stal „českým“ Německým Brodem.³⁸

V roce 1945 byl obnoven politický okres Havlíčkův Brod zhruba ve stejných hranicích jako před rokem 1939. Pouze připomínám, že politický okres byl tvořen třemi soudními okresy: Havlíčkův Brod, Štoky a Polná. Politický okres čítal celkem 94 obcí (viz tabulka č. 3). O zastoupení německého etnika z roku 1930³⁹ pojednává následující tabulka.

Tabulka č. 1: Zastoupení německého etnika v soudních okresech z roku 1930⁴⁰

Soudní okres	Počet obyvatel	Z toho Němců	Procento Němců
Německý Brod	26 113	210	0,8 %
Štoky	17 007	7 739	45,5 %
Polná	8 444	169	2 %
CELKEM	51 564	8 118	15,74 %

³⁶ Pojmem „Havlíčkovsko“ myslím celý politický okres Havlíčkův Brod, který byl tvořen třemi soudními okresy (Havlíčkův Brod, Štoky, Polná).

³⁷ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5: Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha, 1938, s. 1205.

³⁸ KVAŠ, Karel. *Husitská doba na Havlíčkovsku v událostech a památkách*. Havlíčkův Brod, 1974, s. 11–13.

³⁹ Poslední předválečné sčítání lidu v Československu.

⁴⁰ NA Praha, STRP (dále jen fond č. 1799), sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen der Sudetenländer 1869–1940. Band III: Süd-Böhmen. Band V: Mähren.

Z předchozí tabulky je tedy zřejmé, že ve zkoumaném politickém okrese nebyl v roce 1930 německý živel dominantní. Vyšší procento Němců je patrné pouze v soudním okrese Štoky. To je dáno tím, že se tento okres nacházel v tzv. jihlavském národnostním ostrově, kde byli Němci dominantní. Další sčítání lidu proběhlo až v roce 1940 a už bylo plně v režii nacistických orgánů. Z dostupného pramene však nelze vyčíst, kolik v daných okresech žilo lidí české národnosti. Je znám pouze počet Němců (viz tabulka č. 2).

Tabulka č. 2: Komparace Němců v soudních okresech v letech 1930 a 1940

Soudní okres	Němci (1930) ⁴¹	Němci (1940) ⁴²	Rozdíl
Německý Brod	210	1 109	899
Štoky	7 739	7 709	-30
Polná	169	250	81
CELKEM	8 118	9 068	950

3.1 Havlíčkův/Německý Brod (*Deutsch Brod*)

Koncem druhé světové války skončila jedna dějinná etapa, ale další právě započala. Před československou vládou stál nelehký úkol. Musela stabilizovat poměry v zemi zničené válkou a navíc ještě musela vyřešit „německou otázku“. Někteří příslušníci německé národnosti opouštěli české země již v dubnu 1945, ostatní vyhlíželi s obavami další měsíce. Obavy to byly vskutku oprávněné. To, co přinesly dny od května do srpna 1945, zůstane dlouho zaryto v kolektivní paměti obou národů.

Euforie z blížícího se konce války dýchla na německobrodské občany již 5. května 1945. Ve městě byly vyvěšeny československé vlajky, zpívala se státní hymna a průvody lidí spontánně ničily německojazyčné nápisy na budovách po celém městě. V dopoledních hodinách dne 5. května vystoupil před občany Václav Pašek, který oznámil, že se ve městě ustanovil patnáctičlenný Revoluční národní výbor (RNV), jehož se stal předsedou. V ten den došlo k přejmenování města na Havlíčkův Brod.⁴³ Důvod byl zřejmý – neslušelo se, aby název města jakkoliv odkazoval na nacistickou okupaci.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² NA Praha, fond č. 1799, sign 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v protektorátu k 1. 3. 1940 podle jednotlivých měst.

⁴³ DRAŠNER, F. *Jak město*, s. 96. O konci druhé světové války v Německém (Havlíčkově) Brodě dále pojednává např. kniha: PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále: Jaro 1945 v českých zemích*. Praha, 2015, s. 484–487.

Československé vedení města dlouho nevydrželo, neboť týž den vtrhlo do města tábořské gestapo, které za pomoci oddílů SS začalo revoluci násilně potlačovat. Probíhalo zatýkání, bylo vyhlášeno stanné právo a dokonce bylo zastřeleno několik lidí. Další den započalo jednání s vládním komisařem Hermannem Münzbergerem, aby předal vládu nad městem do rukou RNV. Ovšem 7. května byli pány radnice opět nacisté. Toho dne se pály všechny kompromitující materiály. Příštího dne byli propuštěni čeští vlastenci z gymnázia, kde bylo velitelství SS. Z města prchali ustupující nacističtí vojáci.⁴⁴ V noci z 8. na 9. května odjel vlak s evakuovanými nacistickými pohlaváry z brodského nádraží.

Příští ráno, tedy 9. května, panoval ve městě chaos. Nekoordinovaná německá armáda byla zmatená a do toho všeho přijela kolem půl osmé od Štoků sovětská armáda. Po dlouhé přestřelce mezi nacisty a Sověty se opět vedení ujal RNV. Dostí poničené město bylo úplně osvobozeno 9. května.⁴⁵ Českoslovenští občané se radovali ze skončení nacistického teroru. Příslušníci německé národnosti trnuli, co jim připraví následující měsíce.

Celé město se následně přeměnilo v jeden veliký internační tábor pro válečné zajatce. V samotném Havlíčkově Brodě probíhala internace na třech místech – na letišti, v areálu psychiatrické nemocnice a na sokolském cvičišti. Odhaduje se, že těmito tábory prošlo 50 000 až 60 000 zajatců.⁴⁶ V Havlíčkově Brodě byl jeden z největších táborů pro válečné zajatce v celých českých zemích. V roce 1945 patřil mezi čtveřici s největší úmrtností. Od konce května do začátku června 1945 zde zahynulo 91 zajatců. Větší ztráty byly už jen v Brně-Jundrově, Kuřimi a Písku.⁴⁷ Ještě v březnu 1946 bylo v táboře internováno 1 390 zajatců.⁴⁸ Určitá regrese je patrná v polovině dubna 1947, kdy tábor evidoval 666 internovaných.⁴⁹

V pondělí 7. května byly objeveny dva masové hroby v Hurtově háji nedaleko Věže.⁵⁰ V hrobě spočinulo sedm umučených československých mužů. Další masové hroby byly nalezeny v Rozkošské stráni v blízkosti psychiatrické nemocnice. V tomto případě se rovněž jednalo o dva hroby, jež ukrývaly osm zohavených mužských těl. Zřejmě všichni se zúčastnili povstání 5. května v Německém (Havlíčkově) Brodě.⁵¹

Koncem května se ve městě ustanovil lidový soud pro válečné „provinilce“ s předsedou MVDr. Václavem Sobkem. Soud měl osm členů, ale žádný z nich neměl

⁴⁴ NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, František (red.). *Havlíčkobrodsko*, s. 215–218.

⁴⁵ DRAŠNER, F. *Jak město*, s. 107–110.

⁴⁶ Tamtéž, s. 110–111.

⁴⁷ STANĚK, T. *Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945–1950*. Opava, 2011, s. 54.

⁴⁸ Tamtéž, s. 61.

⁴⁹ Tamtéž, s. 91.

⁵⁰ Obec Věž se nachází asi 10 km jihozápadně od Havlíčkova Brodu ve směru na Humpolec.

⁵¹ MACEK, Ladislav – ROUS, Pavel – ZBOROVSKÁ, Zina. *Historický kalendář Havlíčkova Brodu do roku 1945*. Havlíčkův Brod, 2003, s. 104–105.

právníké vzdělání, tento fakt však nebyl v republikovém měřítku nijak výjimečný. Veřejným žalobcem se stal Jan Hlaváč. RNV kontinuálně nahradil 10. června okresní národní výbor (ONV).⁵² Provinilce z jednotlivých politických okresů soudily soudy z vyšší instance. Jednalo se o již zmiňované MLS. Systém MLS stanovil tzv. velký retribuční dekret,⁵³ který se stal základem pro československou retribuci. Těchto soudů vzniklo celkem 24 v sídlech krajských soudů. Laický prvek převažoval nad profesionálním, neboť soudní sbor u každého soudu se skládal z jednoho profesionálního soudce a čtyř laiků ze čtyř povolených politických stran. Soudy projednávaly zločiny proti státu, osobám, majetku a trestný čin udavačství. Jednotlivé delikty byly popsány v příslušném dekretu. Problém však byl v tom, že soudy trestaly přečiny, které během protektorátu a ani před ním nebyly označeny za trestné činy. Tímto byla porušena jedna ze zásad demokratické jurisdikce. Přesto soudy vynášely přísné tresty, přičemž nejmenším trestem byla ztráta občanské cti.⁵⁴ Každý soud měl v kompetenci rozhodovat např. o věznění nebo o trestu smrti. V případě rozsudku trestu smrti se exekuce měla vykonat maximálně do tří hodin od vynesení rozsudku. I díky tomuto pravidlu bylo poválečné soudnictví v Československu procentuálně nejkrvavější oproti jiným státům v Evropě. MLS měly fungovat rok, nakonec se jejich činnost ještě o rok prodloužila. Není pochyb, že retribuční soudnictví položilo základy pro komunistickou justici v padesátých letech, kdy obžalovaný před státním soudem prakticky neměl žádné právo a rozsudek vykonstruovaného procesu byl zřejmý dávno před jeho vynesením. Před MLS mohli stanout jak Češi, tak Němci.⁵⁵ Osoby žijící v politickém okrese Havlíčkův Brod soudily MLS v Jihlavě, ale nejvíce v Kutné Hoře a také Chrudimi.⁵⁶

3.2 Polná (*Polna*)

Občané Polné se dozvěděli o pražském povstání ze svých rádiových přijímačů. V odpoledních hodinách 5. května vyšli do ulic. V Polné, stejně jako v Havlíčkově Brodě, zavlály československé vlajky. Vlady ve městě se ujal RNV, avšak jeho první obnovená schůze se konala již 24. dubna. Do čela RNV usedl Václav Kouklík. Z dubnového jednání výboru

⁵² DRAŠNER, F. *Jak město*, s. 125–126.

⁵³ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

⁵⁴ Viz FROMMER. Ztrátou občanské cti se rozumělo, že odsouzený ztratil volební právo a zakazovalo se mu získat místo úředníka v jakémkoliv voleném úřadu.

⁵⁵ FROMMER, B. *Národní očišťa*, s. 117–137.

⁵⁶ O tom svědčí příslušné fondy v SOKA Havlíčkův Brod. Zejména viz: SOKA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 273, sign. TNK. inv. č. 635.

vešlo provolání k polenským občanům, které od 5. května zdobilo ulice v Polné. V nadcházející dny přes Polnou prchali němečtí vojáci před Rudou armádou. Ve městě zavládla panika a zmatek. Ještě 9. května zahájili spojenci na nacisty v Polné letecký útok. Německá armáda se postupně stahovala a do města zanedlouho přijeli Sověti. Ve městě byla zřízena ošetrovna Červeného kříže a místní s dojetím vítali příslušníky sovětské a rumunské armády. Tyto armády se pak dále podílely na tzv. „vyčišťovacích akcích“ s cílem zlikvidovat nepřátele skrývajícího se v lesích.⁵⁷

3.3 Štoky (*Stecken*)

Ve Štokách se dostal k moci RNV 7. května. Jeho předseda Bohumil Vacek již 5. května vyzval místní Němce, aby odevzdali své zbraně. Němci uposlechli jeho výzvu a zbraně odevzdali, ale pro Vacka si odpoledne přijela německá policie. Předseda byl sice zatčen, ale již večer byl propuštěn na svobodu. Další den se odtud stahovala nacistická posádka. Rudoarmějci se do Štoků dostali již o půl šesté ranní 9. května, když přijeli od osvobozené Jihlavy.⁵⁸ Zbylí nacisté před Sověty prchli do nedalekých lesů a ještě téhož dne se ve večerních hodinách zmohli na ofenzívu. Jejich útok byl spojenci odražen a vyžádal si mnoho lidských životů.⁵⁹

3.4 „Divoká“ fáze odsunu

Tzv. divoký odsun není primárním tématem této práce, ale musím se o něm zmínit, protože bez něj by nebyla tato studie kompletní. To, co se dělo bezprostředně po konci druhé světové války, nemá v československých, ale ani světových dějinách obdoby. Na všechny Němce bez rozdílu padla kolektivní vina za válku a díky tomu se domácí obyvatelstvo po celé Evropě cítilo v právu se na německém etniku obohatit či si s ním jakkoliv jinak „vyřizovat účty“. Často používalo velmi brutální způsoby.

O „divokém“ odsunu lze hovořit ihned po skončení války až do srpna 1945, kdy proběhla Postupimská konference. Střízlivější odhady udávají, že během této fáze zemřelo

⁵⁷ NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, F. *Havlíčkovobrodsko*, s. 248–250.

⁵⁸ Tamtéž, s. 257–258.

⁵⁹ KRAUMAN, Emil. *Kapitoly z historie Štoků*. Štoky, 1997, s. 38–39.

19 000–30 000 občanů německé národnosti.⁶⁰ Není proto divu, že někteří Němci před obavou z budoucnosti raději spáchali sebevraždu. Smrt vlastní rukou byl v této době celkem častý fenomén. Tuto cestu zvolilo během roku 1945 v českých zemích 5 558 Němců.⁶¹ V politickém okrese Havlíčkův Brod došlo i k hromadným sebevraždám. Tyto případy jsou známy např. z Polné, Starých Hor, Šlapanova, Heroltic nebo z Jiřina.⁶²

Mimo některých civilistů se při této fázi odsunu nechvalně proslavili příslušníci Revolučních gard, kteří se často rekrutovali ze zločinců, násilníků, ale i z lidí s bývalou náklonností k Říši. Tito gardisté hojně rozkrádali německý majetek a samotné Němce dost často vraždili nevybíravým způsobem. Jejich chování je naprosto nepřijatelné, neomluvitelné a opovržením hodné. Na problematiku RG nejsou prameny nikterak bohaté. Občas se o nich objevují zmínky v kronikách obcí, ale nejsou nijak více obsáhlé. Přesto víme, že i na Havlíčkobrodsku operovala skupina Revolučních gard. Lidé těmto gardám často přezdívali „rabovací“ gardy,⁶³ toto označení bylo naprosto trefné. Gardisté se ve většině případů takto opravdu chovali, neboť při „vyčišťovacích akcích“ od německého živlu rozkrádali majetek Němců, významnou „kořistí“ pak byly cennosti. Při jejich běsnění zemřelo mnoho lidí. Před RG se na „vyčišťovacích akcích“ podílela československá armáda sestavená zejména z vojáků bojujících po boku SSSR.

Gardy vznikaly od poloviny května 1945 z iniciativy Ústřední rady odborů a následně byly podřízeny ministerstvu vnitra (MV) a pak Komisi pro vnitřní národní bezpečnost. Později se formovaly tři pluky, z nichž nejznámější byl pluk Albatros působící v severozápadních Čechách. Dále vznikly tzv. revoluční skupiny Niva a Šumava II.⁶⁴ V jihlavském národnostním ostrově rovněž probíhaly „vyčišťovací akce“. V druhé půli května do Jihlavy zavítal ministr národní obrany (MNO) s členy 4. brigády 1. československého sboru ze SSSR. Tento sbor internoval zdejší Němce do určených táborů a od 9. června začalo jejich vysídlování k rakouským hranicím, kdy několikrát museli jít Němci pěšky. Odhaduje se, že takovýmto způsobem bylo vysídleno asi 10 000 Němců. Na vysídlování se osobně účastnil osvětový důstojník Juraj Julius Figura.⁶⁵ Později k tomuto aktu poznamenal:

⁶⁰ BRYANT, Ch. *Praha*, s. 221–224.

⁶¹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 55.

⁶² BABKOVÁ, Teresa. *Internace*, s. 324.

⁶³ GEBHART, Jan. Revoluční gardy aneb vzhůru do pohraničí. In *Moderní-Dějiny.cz*, nestránkováno. [online]. [cit. 2016-12-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/revolucni-gardy-aneb-vzhuru-do-pohranici/>>.

⁶⁴ STANĚK, T. *Odsun*, s. 61–62.

⁶⁵ Osvětový důstojník 3. praporu automatčků a průzkumného oddílu 4. československé brigády 1. československého armádního sboru v SSSR. Figura se osobně podílel na „vyčišťovacích akcích“ na Jihlavsku, Havlíčkobrodsku a Třebíčsku. Zúčastnil se Slovenského národního povstání a podílel se na osvobození českých zemí a Slovenska – od Levoče do Prahy. Svým dopisem z dubna 1980 reagoval na článek, který vyšel

„Urychleně jsme soustředili fašisty do lágru [...]. Kolem 15.000 fašistů muselo být urychleně izolováno a potom postupně vystěhováno do jimi (sic) tolik zbožňované III. Říše. S odsuny jsme ale nečekali na žádnou, ba ani na Postupimskou konferenci. Muselo se jednat. Na akce fašistů, musely přijít akce nás – osvoboditelů.“⁶⁶ Z jeho vyprávění je jasný pevný a neměnný postoj k tehdejším Němcům i 35 let po konci války: „Jinak se to nedá říci, než tak, že němečtí fašisté v Jihlavě byli opravd-dové (sic) svině /ač nerad užívám silná slova/. Ani ženy z toho nevyjímaje.“⁶⁷

Mimo armády zde samozřejmě operovaly RG, v čele s Antonínem Pěnkavou z Třeště. Jejich záběr se nesoustředil pouze na Jihlavsko, ale také na Havlíčkobrodsko a Třebíčsko.⁶⁸ Ihned po konci války v Evropě se na Havlíčkobrodsku při „vyčišťovacích akcích“ podílela Rudá armáda, vojáci 4. brigády 1. československého armádního sboru, místní bezpečnostní složky a různá „revoluční“ uskupení.⁶⁹ Při květnových akcích zemřelo mnoho sovětských a rumunských vojáků. Během „osvobozování“ mezi 9. – 11. květnem zahynuli v okolí Havlíčkova Brodu čtyři vojáci. Během posledního květnového týdnu zemřelo jedenáct vojáků. Jejich smrt byla velmi často spojená s konzumací alkoholu, kdy vojáci pak neodborně manipulovali se zbraní nebo byli zastřeleni svými nadřízenými kvůli mravním deliktům.⁷⁰

O brutalitě členů RG svědčí mimo jiné případ z obce Kamenná (*Bergersdorf*, soudní okres Štoky). Na louce „Budínka“ mezi Kamennou a Dobronínem (*Dobrenz*, soudní okres Štoky) byla v roce 2010 nalezena v hromadném hrobě více jak stovka kostí, patřící prokazatelně třinácti mužům. O jejich smrt se postarali místní členové RG, když kolem 20. května 1945 tyto muže (místní sedláky německé národnosti) brutálně zavraždili zahradním náčiním na louce za vsí. Všichni žili v Československu už před rokem 1939. Všechny oběti byly členové NSDAP, nepodařilo se však prokázat, že by během protektorátu prováděly akce proti republice. V čele RG stál Robert Kautzinger starší. „Rudý ďábel“, jak se Kautzingerovi přezdívalo v období, kdy vedl skupinu RG, pak po válce spolupracoval s StB.⁷¹

Revoluční gardy zrušilo MNO k 30. červnu 1945,⁷² ale některé „partyzánské“ skupiny nadále pokračovaly v „očišťování“ zejména pohraničních oblastí. Proto muselo MV vydat

v časopisu *Vlasta*. V tomto článku podle jeho slov došlo k překrucování historie, proto měl potřebu se k němu vyjádřit.

⁶⁶ SOKA Jihlava, Drobné písemnosti jednotlivců – F, 390/1980-KO. Bojové akce na očistu Vysočiny od fašistů 1945/V-VI, s. 3 (1980).

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ TÝŽ. *Poválečné excesy*, s. 52.

⁶⁹ Tamtéž, s. 195.

⁷⁰ DRAŠNER, F. *Jak město*, s. 124.

⁷¹ VYBÍHAL, J. *Jihlavsko*, s. 103–124.

⁷² STANĚK, T. *Odsun*, s. 62.

výnos ze 3. srpna 1945, kde nařídilo „úplnou likvidaci zbytku revolučních gard, partyzánských jednotek a jiných podobných skupin, které často svémocně zasahovaly do výkonu bezpečnostní služby...“. Akce v pohraničí pak byly svěřeny do rukou Sboru národní bezpečnosti (SNB).⁷³

Tabulka č. 3: Výpis obcí v jednotlivých soudních okresech v politickém okrese Havlíčkův Brod (1945)⁷⁴

Počet obcí v soudních okresech	Soudní okres
53	Havlíčkův Brod
	Babice, Bartoušov, Bezděkov, Bratroňov, Břevnice, Březinka, Cibotín, Čekánov, Česká Bělá, Dlouhá Ves, Dobrohostov, Dolní Krupá, Frýdnava (Mírovka), Havlíčkův Brod, Hochtánov (Vysoká), Horní Krupá, Hurtova Lhota, Chlístov, Chyška, Jedouchov, Jilemník, Knyk, Kochánov, Kojetín, Kojkovice, Krásná Hora, Krátká Ves, Květinov, Kyjov, Lípa, Lipnice nad Sázavou, Macourov, Michalovice, Okrouhlice, Okrouhličtí Dvořáci, Olešná, Olešnice, Perknov, Petrkov, Poděbavy, Pohled, Pohledští Dvořáci, Suchá, Šejdov (Okrouhlička), Termesivy, Úhořilka, Úsobí, Vadín, Veselice, Veselý Žďár, Věž, Volichov, Zbožice
28	Štoky
	Bedřichov, Dobronín, Dvorce, Heroltice, Hlávkov, Hubenov, Hybrálec, Ježená, Jiřín, Kamenná, Květnov, Německá Vyskytná, Německý Šicndorf, Nové Dvory, Pávov, Petrovice, Plandry, Pozovice, Smilov, Smrčná, Staré Hory, Střítež, Studénka, Šachotín, Šlapanov, Štoky, Zborná, Ždírec
13	Polná
	Brzkov, Dobrouťov, Hrbov, Janovice, Nížkov, Poděšín, Polná, Rosička, Sirákov, Špinov, Věžnice, Věžnička, Záborná

⁷³ ABS Praha, fond č. 304 Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (dále jen fond č. 304), sign. 304-4-1. Pokyny o zrušení partyzánské činnosti a RG ze dne 7. 11. 1945.

⁷⁴ ABS Kanice. Trestní nalézací komise ONV Havlíčkův Brod. Inventář fondu, s. 4.

4 Internační a sběrná střediska

V červnu 1945 se připravovaly plány na provádění odsunu Němců za hranice Československé republiky (ČSR). Postupné vysídlování měla provádět československá armáda, přičemž první měli být dosunuti tzv. říšští Němci (o „typech“ Němců pojednává tabulka č. 4). Pro zadržené Němce byla budována různá internační a další střediska, kde se měli shromažďovat a čekat na vysídlení. Odhaduje se, že na celém území ČSR vzniklo celkem 1 215 záchytných táborů, 864 pracovních a cca 215 věznic. Životní podmínky v táborech byly velmi často žalostné. Ve střediscích se obvykle nacházely i děti. Od 9. srpna bylo zakázáno internovat děti mladší čtrnácti let. Stravy bylo málo a sociální zařízení nebylo rovněž na vysoké úrovni. Pobyt internovaným nezpříjemňovali ani samotní dozorcí, kteří byli velmi často agresivní. Není proto divu, že zpočátku tyto podmínky v táborech způsobovaly vysokou úmrtnost.⁷⁵

Do konce roku 1945 se ustanovily tři typy středisek pro Němce:

- I. Internační – pro lidi, které měly soudit MLS,
- II. Sběrná – pro lidi, kteří měli být brzy odsunuti,
- III. Pracovní – pro lidi, na které se vztahovala pracovní povinnost.⁷⁶

V prvních poválečných měsících museli Němci, ale také Maďaři, dodržovat určité vyhlášky, nařízení a směrnice. Předtím, než se vůbec dostali do některých ze středisek, museli mít rukáv opatřen bílou páskou, na které bylo viditelné písmeno „N“ (jako Němec). Postupně jim byl zabavován majetek. Veškeré potraviny byly na přiděl. Pro tento účel byly zřízeny potravinové lístky. Říšská marka (RM) byla v srpnu upravena v poměru 10:1 ke Kčs. Dále byl např. zákaz uzavírat sňatek s Němcem či Němkou, zákaz navštěvovat československé školy, zákaz vycházení po určené hodině, zákaz zdržovat se na veřejných místech atp. Práva Němců, respektive Maďarů byla velmi podobná těm židovským v protektorátu. Pro osoby německé národnosti platila pracovní povinnost. Pro muže byl stanoven věk 14 až 60 let, pro ženy 14 až 55. Přidělené práci se nevyhnuli ani váleční zajatci.⁷⁷

V politickém okrese Havlíčkův Brod vzniklo několik středisek různého druhu. Největší střediska vznikla v Bedřichově, Štokách a Bartoušově. Další tábory, ale menší byly zbudovány ve Smrčné, Dvorcích a Českém Šicendorfu. Nakonec zůstaly jenom tři největší

⁷⁵ STANĚK, T. *Odsun*, s. 64–69.

⁷⁶ SOKA Havlíčkův Brod, fond Sběrné středisko Bedřichov (dále jen fond SsBe), kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice pro správu a hospodaření v internačních, pracovních a sběrných střediscích od MV z roku 1946. K tomu dále: BABKOVÁ, T. *Internace*, s. 239.

⁷⁷ STANĚK, T. *Odsun*, s. 67; 79–83.

tábory. V Bedřichovském byla zřízena i nemocnice. O okolnostech budování táborů v regionu a o dobovém diskursu svědčí článek v Rudém právu z 8. listopadu 1946: „*Přednost bylo (sic) dávána těm obcím, kde hrozilo nebezpečí, že Němci hospodářství zpusťoší. Na jejich místa byli okamžitě dosazováni čeští národní správci okresní osídlovací komisí v Havlíčkově Brodě.*“⁷⁸

Tabulka č. 4: „Typy“ (skupiny) osob německé národnosti v protektorátu⁷⁹

„Typ“ Němců	Německý ekvivalent	Atributy
Etničtí/protektorátní	<i>Volksdeutsche</i>	Osoby německé národnosti žijící v ČSR už před rokem 1939.
Říšští	<i>Reichsdeutsche</i>	Osoby německé národnosti, které se narodily v Říši, ale žily na území protektorátu. Většinou osídlovaly lokality, odkud byli vysídleni Češi. Cítily se být nadřazeny všem ostatním skupinám.
Sudetští	<i>Sudetendeutsche</i>	Osoby německé národnosti žijící v pohraničí, tzv. Sudetech.
„Noví“	<i>Neudeutsche</i>	Osoby původně české národnosti, které přijaly německou národnost. Posléze jim bylo poněmčeno příjmení.
„Konjunkturní“	<i>Konjunkturdeutsche</i>	Osoby, které se přihlásily k německé národnosti poté, co Hitler ovládl takřka celou západní Evropu.

⁷⁸ NA Praha, fond č. 1261/2/14 Osídlovací komise při ÚV KSČ (KSČ – ÚV 23) (dále jen fond č. 1261/2/14), arch. jednotka č. 380, s. 41. Článek z Rudého práva: „*Havlíčkobrodsko se zbavilo Němců*“ (8. 11. 1946).

⁷⁹ KAREL, J. *Německá menšina*, s. 33–34.

4.1 Střediska určená pro Němce – základní údaje

Veškerá výše zmiňovaná střediska zřizovalo, upravovalo a likvidovalo ministerstvo vnitra. Správou středisek byly pověřeny příslušné ONV, ve statutárních městech pak místní národní výbory (MNV). Lékařský dozor nad středisky provádělo ministerstvo zdravotnictví. Další ministerstva dohlížela na hospodaření s různým materiálem, podle jejich kompetencí. U zemských národních výborů (ZNV) měly být zřízeny zvláštní oddělení pro všechny typy středisek. V čele stanul zemský velitel, který byl členem SNB. S velitelem úzce spolupracovali tzv. odborní referenti: technický, zásobovací, zdravotní aj.

- a) *Zemský velitel* – měl zodpovědnost nad dodržováním směrnic vydanými MV. Dále měl vykonávat dozorní službu, spravovat tábory a dohlížel v nich na kázeň.
- b) *Technický referent* – schvaloval návrhy na výstavbu, přístavbu a přestavbu středisek. Tyto akce zastřešoval jak technicky, tak rozpočtově. V kompetencích měl i vydávání nájemních smluv se ZNV, kdy zastupoval MV.
- c) *Zásobovací referent* – dbal na plynulé zásobování středisek. Opět musel dodržovat pokyny od příslušných ministerstev.
- d) *Zdravotní referent* – v jeho kompetenci bylo dbát na dodržování předpisů vydané MV či ministerstvem zdravotnictví. Dále se měl starat o přijatelné hygienické podmínky v táborech, aby se zamezilo šíření epidemií.
- e) *Zvláštní referent* – měl na starosti zásobování středisek materiálem, který si nemohly opatřit samy podřízené orgány atp.

4.2 Personál středisek

Funkci zemského velitele střediska zastával aktivní příslušník SNB či bývalý člen SNB v důchodu. Ovšem u sběrných či pracovních táborů mohl být velitelem stálý pracovník ONV či úřadu národní bezpečnosti. Za celý chod tábora zodpovídal velitel střediska. Dále měl na starosti např. bezpečnost, kázeň, organizaci, hospodaření, zdravotní stav příslušníků atp. Velitel samozřejmě musel dodržovat vydané směrnice z ministerstev, vedl různé kartotéky, služební knihy atp.

Pod funkcí velitele existovala funkce tzv. vrchního dozorce, který byl zároveň zástupcem velitele, ale mohl být i hospodář a lékař. Celý strážní sbor měli nejlépe zastávat příslušníci SNB, ovšem v pracovních a sběrných střediscích mohl být sbor doplněn o „spolehlivé“ civilní osoby. Každý tábor měl mít svého hospodáře. U větších táborů se

počítalo s několika osobami, které by tuto funkci zastávaly. Ve střediscích se měl nacházet lékař s adekvátním počtem ošetřovatelů nebo ošetřovatelek. Na lékaře dohlížel tzv. úřední lékař ONV. Ten měl dbát na dodržování zdravotních předpisů a na dodržování směrnic vydaných ministerstvem zdravotnictví či MV. Úřední lékař zásoboval středisko potřebným zdravotnickým materiálem.⁸⁰

4.3 Dozorci ve střediscích

Funkce dozorce byla vymezena služebním řádem vydaným MV. Již jsem se zmínil, že dozorci měli být nejlépe členové SNB, pokud to nebylo možné, mohl se dozorcem stát i civilní občan pokud splňoval následující kritéria:

- a) Potencionální dozorce musel mít českou, slovenskou nebo jinou slovanskou národnost.
- b) Uchazeč musel být starší 21 let.
- c) Důraz byl kladen i na bezúhonnost a „spolehlivost“ uchazeče.
- d) Uchazeč musel být způsobilý, aby mohl zacházet se zbraní.
- e) Mužský uchazeč musel mít splněnou aktivní vojenskou službu.

Zároveň bylo stanoveno, že pro přijetí na post dozorce mají přednost ti uchazeči, kteří byli členy Svazu osvobozeneckých politických vězňů a příslušníci zahraničního nebo domácího odboje. Dozorce přijímal ZNV na návrh ONV, respektive MNV nebo úřadu národní bezpečnosti. V případě přijetí uchazeče do služby, musel nový dozorce na ONV (nebo MNV) složit slib, kterým stvrzoval, že bude dodržovat řád střediska a že je obeznámen s prací dozorce.

Dozorci pak měli být věrní ČSR a zachovávat její zákony. V případě porušení služební povinnosti hrozila dozorcům sankce za způsobenou škodu. Důraz byl také kladen na mlčenlivost. Byl přísný zákaz hovořit o pracovních záležitostech mimo tábor. Mlčenlivost se netýkala pouze dozorců v pracovním poměru, ale i bývalých dozorců, kteří ukončili pracovní poměr. V řádu pro dozorce je psáno i to, že nesmí od nikoho přijímat žádné dary a odměny a to se týkalo i dozorců ve výslužbě.

Služební řád dokonce určoval, jak se mají dozorci chovat vně tábora: *„Dozorci musí vésti ve službě i mimo službu slušný a pořádaný život, zachovávatí potřebnou kázeň a vyvarovati se všeho, co by jejich osobní vážnosti i vážnosti funkce, kterou zastávají, bylo na újmu. [...]*

⁸⁰ SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice pro správu a hospodaření v internačních, pracovních a sběrných střediscích od MV z roku 1946.

*Dozorci nesmějí vedle své služby míti žádné výdělečné zaměstnání nebo službu, anebo vyvíjeti takovou činnost, která se nesrovnává se svědomitým a nezištným plněním jejich služebních povinností.*⁸¹

Ve službě samozřejmě musel dozorce plnit jemu zadané úkoly. Dále také musel dbát na to, aby „bylo zabráněno tajnému dorozumívání příslušníků střediska mezi sebou i s okolním světem.“⁸² Bylo vyžadováno korektní chování i mezi dozorci samotnými. Ve službě byl zákaz hrát karty, kouřit či požívat alkohol. K internovaným se měli dozorci chovat přísně, nikoliv však agresivně. Na Němcích bylo dále zakázáno páchat fyzické násilí, ve výjimečných případech mohl dozorce využít fyzickou sílu k internovanému. Výjimečným případem se rozumělo – napadení dozorce, napadení internovaných mezi sebou, ničení majetku či při pokusu o útěk z tábora. Nesměly se udržovat styky se zadrženými, bylo zakázáno jim cokoli nosit a už vůbec ne předávat informace zvenčí. S internovanými bylo dovoleno komunikovat pouze za nezbytných okolností. Podotýkám, že se v táborech sloužilo ve dne i v noci, o svátcích i víkendech.

Dozorci museli nahlásit své bydliště, aby byli kdykoliv v případě nutnosti povoláni. V případě, že dozorce odjel na dovolenou, musel být vypracován plán nejbližšího návratu (nejkratší cesty). Velitel tábora mohl dozorcům nařídít, aby se dozorci na určitý čas nebo trvale nastěhovali do společného příbytku v táboře či jeho blízkosti.

Ve službě museli dozorci nosit upravený stejnokroj podle vzoru uniformy SNB. Uniforma však nesměla být opatřena odznaky, výložkami, knoflíky s distinkcí pro stejnokroj SNB. Na stejnokroji bylo přípustné nosit pouze znak města, který byl sídlem ONV (MNV) v jehož okrese se středisko nacházelo. Vrchní dozorce mohl být označený tenkou stříbrnou páskou na svém nárameníku. Stejnokroj musel hlídač nosit v perfektním stavu a řádně zapnutý. Mimo službu bylo zakázáno stejnokroj nosit. Každý dozorce ve službě měl služební pistoli se zbrojním pasem. Na strážnicích mohli být dozorci vyzbrojeni puškou. Palné zbraně bylo dovoleno použít pouze v nejnútnejším stavu nebo při sebeobraně. Před výstřelem vždy mělo předcházet důrazné slovní napomenutí. Při jakémkoliv použití zbraně se musel sepsat protokol, který ihned velitel odnesl okresnímu veliteli SNB.

Služební poměr skončil – uplynutím stanovené doby, na kterou byl dozorce přijat; oboustrannou výpovědí; smrtí dozorce; při hrubém porušení služebních povinností či z důvodu trestného stíhání dozorce.

⁸¹ SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl II. Práva a povinnosti dozorců, s. 3.

⁸² Tamtéž.

Služba byla rozdělena do několika skupin. Jednalo se o vnější službu; dozor u brány; vnitřní službu a dozor při práci.

Vnější služba – v případě, že tábor nedisponoval strážním oddílem SNB, museli dozorcí dbát o vnější bezpečnost střediska. Bylo zapotřebí strážit tábor před útokem zvenčí, před cizími osobami, které by informovaly internované o dění mimo tábor. Při vstupu cizích osob do tábora museli dozorcí tyto osoby kontrolovat. Dozorcí dále měli zamezovat cizímu vniknutí do tábora, zamezit útěkům atp.

Tato služba byla vykonávána dozorcem s palnou zbraní, který volným krokem procházel úsek, který mu byl přidělen. V jiném případě mohl být strážný umístěn na strážní věž, kde ostražitě pozoroval dění kolem sebe. Až do svého vystřídání nesměl dozorce opustit jemu vyčleněný prostor. Bylo zakázáno si během služby jakkoliv vytvářet pohodlí. Rozkazy hlídač přijímal od vrchního dozorce či od velitele střediska. Při zjištění jakéhokoliv problému v táboře musel dozorce informovat své nadřízené. Výstřel do vzduchu signalizoval útěk internovaného, požár nebo jinou závažnou událost.

Dozor u brány – tento dozor byl brán jako jeden z nejdůležitějších vůbec. Dozorce u brány dbal na to, aby byla brána neustále zamčená na zámek a aby se kolem ní nehoufovaly žádné nepovolané osoby, obzvláště v nočních hodinách. Bez povolení byl znemožněn každému civilovi vstup do tábora. Povolení vydával příslušný orgán. Osoby, které navštěvovaly tábor pravidelně (např. různí zásobovači potravin atd.), mohly obdržet permanentní písemné povolení. Občany, kteří dostali povolení pro vstup do tábora, po celou dobu jejich pobytu doprovázel jim přidělený dozorce. U brány se každý příchozí i odchozí návštěvník musel podrobit důkladné prohlídce, aby se zamezilo vnášení či vynášení zakázaných věcí. Prohlídky se vztahovaly i na vozidla. Internovaní se mohli dostat mimo tábor pouze s dozorcím. Všem táborům bylo doporučeno, aby u brány byl zřízen elektrický zvonek, kterým by si mohl strážný zavolat pomoc v případě nouze.

Služba vnitřní – vnitřní strážci se starali o bezpečnost uvnitř tábora. Dohlíželi na to, aby internovaní dodržovali řád tábora a chovali se ukázněně. V neposlední řadě střežili majetek tábora, aby nebyl rozkraden, poškozen nebo zničen. Jeden z dozorců byl určen i na dozorování v oddělení pro nemocné či přímo v kuchyni.

Dozorcí dohlíželi na to, aby žádný ze zadržených neuprchl z tábora. Ve služebním řádu je doslova psáno: „*Alespoň jednou denně vykonají* (dozorcí, pozn. aut.) *ve všech, jejich*

*dozoru svěřených ubikacích, zevrubnou prohlídku dveří, oken, mříží, zámků, stěn, podlahy i stropu, kamen, záchodů, lůžek, skříní, umístěných polic atd. a přesvědčí se, je-li vše v pořádku, není-li někde nic nedovoleného a nebyly-li činěny přípravy k útěku.*⁸³

Ráno i večer docházelo ke kontrolám na ubikacích, zdali se tam opravdu nacházejí všichni, kteří tam jsou evidováni. Pokud bylo zjištěno, že na ubikaci někdo chybí, měl tuto skutečnost dozorce hlásit svému nadřízenému. Při návratech internovaných z práce docházelo k namátkovým kontrolám, kvůli přinášení nedovolených předmětů. Mělo se také dohlížet na to, aby se internovaní mezi sebou žádným způsobem nedomlouvali.

Po skončení denního režimu muselo být v táboře vše uzamčeno, včetně ubikací, kde spali zadržení. Všechna světla musela zhasnout, až na kontrolní lampy a reflektory sloužící strážným k výkonu jejich služby. Důležité bylo, aby uhasl oheň v kamnech, neboť by případný požár měl fatální následky. Klíče od všech prostor se nesměly nikdy volně pokládat. Vždy se měly pečlivě ukládat na strážnici. V případě konce směny je strážný odevzdal svému nástupci.

Dozor při práci – tito dozorcí hlídali, aby ti internovaní, kteří byli určeni na práci, svévolně neopouštěli své pracovní pozice. Dále se starali o to, aby pracující pracovali pilně (např. zákaz větších hovorů), aby práci nesabotovali a aby použité náčiní bylo v pořádku vráceno na patřičné místo. Při přesunech na pracoviště byla opět zakázána komunikace s okolním světem, samozřejmě nesmělo dojít k útěkům. Utekl-li pracující, vydal se za ním jeden ze strážců. Pokud byl ve službě pouze jeden dozorce, odvedl ihned všechny internované zpět do střediska a útěk nahlásil nadřízenému.

4.4 Internovaní ve střediscích

Statut internovaného ve středisku upravoval *Domácí řád pro sběrná střediska*, který byl platný pro každého zadrženého a každý s ním byl při vstupu do střediska obeznámen. Řád mohl mít drobné odchylky, které stanovil velitel tábora, jenž měl řídicí funkci a zodpovídal za kompletní chod a správu tábora.

Při řádném přijetí osob do střediska proběhla jejich tělesná očista, po které následovala lékařská prohlídka a ostříhání vlasů nakrátko. Mezitím se jim vydezinfikoval oděv a obsah kapes se odevzdal na určené místo, kde se každý předmět pečlivě zaevidoval do evidenční

⁸³ Tamtéž. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl III. O výkonu služby dozorcích, s. 11.

knihy. Mezi věci, které mohli mít internovaní u sebe, patřily hodinky, hřeben, kartáček na zuby a kapesník. Peníze se odevzdaly do střediskové pokladny. V případě ponechání osobních věcí, které se měly odevzdat, hrozil internovanému trest. Po všech těchto úkonech se nově přichozímu Němci přidělilo lůžko. Platil přísný zákaz používat cizí postel. Každému bylo přiděleno ložní prádlo, v některých střediscích i požadovaný oděv (stejnokroj).

V každém středisku se internovaní stravovali společně, stravou vařenou v táborové kuchyni. Strava se sestávala ze třech jídel denně, ale ne vždy tomu tak bylo. Nepovolaným byl vstup do kuchyně zakázán. Řád také striktně deklaroval zdravotní péči. Nemoc se měla hlásit každé ráno při budíčku. V případě, že někdo nemoc zatajoval, předstíral nebo úmyslně „protahoval“, vystavoval se riziku trestu. Žádný příslušník tábora nesměl odmítnout nařízenou zdravotní prohlídku. V kompetencích střediskového lékaře bylo zaneseno rozhodnutí, zdali se pacient bude léčit přímo v táboře, nebo má-li být převezen do nemocnice. Příslušníkům střediska mělo být vnučováno dodržování čistoty např. tím, že minimálně jednou denně si měli vyčistit zuby, umýt se a upravit vousy či vlasy. Každý večer přikazoval řád mýt nohy. Alespoň dvakrát do měsíce se každý příslušník měl vykoupat v teplé vodě. Prádlo mělo být čisté a praní obstarávala správa tábora. Ubikace se uklízely denně zejména zdravotně nezpůsobilými příslušníky. Velitel stanovil dobu topení i osvětlení.

K personálu se měli internovaní chovat slušně a s úctou. Dále bylo deklarováno, že příslušník střediska *„představované oslovuje slovem ‚pane‘ s příslušným titulem. Vstoupí-li do světnice velitel tábora nebo dozorčí orgán, je vedoucí světnice povinen zvolati ‚Pozor‘ a hlásiti číslo světnice a počet příslušníků tábora. Všichni ostatní příslušníci tábora postaví se do pozoru.“*⁸⁴

Všem internovaným bylo zakázáno křičet, zpívat, pískat a jakkoliv jinak hlučet. Dále se zakazovalo, aby se internovaní hádali a prali. Zakázáno bylo rovněž požívat alkohol nebo kouřit či přistupovat k oknům. Trávení volného času nařizoval velitel. Dozorci také měli dohlédnout na to, aby nedocházelo k demolování a poškozování vybavení. V případě nedodržování zákazů byli internovaní napomínáni. Při opětovných výzvách byli nahlášeni veliteli tábora, ten je pak mohl trestat podle domácích řádů. Svévolné trestání se zakazovalo. Vždy, když měl internovaný pocit, že se personál nechová podle regulí, měl právo při ranním nástupu tuto skutečnost oznámit dozorcí. Dozorčí orgán následně stěžujícího si příslušníka odvedl za velitelem. Internovaný musel být umytý a oděn do čistého prádla. O stížnosti se sepsal zápis a ten se následně odevzdal úřadu spravujícího dané středisko.

⁸⁴ SOKA Havlíčkův Brod, fond Sběrné středisko Štoky (dále jen fond SsŠ), kart. č. 1, inv. č. 6. Domácí řád pro sběrná střediska (1945).

V táborech se mimo mužských oddělení nacházela také ženská. Pro ženy byly zbudovány oddělené ubikace. V těchto ubikacích vykonávaly službu ženy, nikoliv muži. Mužům byl přístup na toto oddělení zakázán. V nezbytných případech (např. při kázeňských deliktech) mohl velitel tábora na ženské oddělení povolat muže.⁸⁵

Denní režim vypadal, podle řádu, zhruba takto: budíček byl v letním období (od 1. dubna do 30. září) v pět hodin. V zimním období (od 1. října do 31. března) v šest hodin. O nedělích a svátcích bylo dovoleno spát o hodinu déle. Po zaznění budíku se muselo ihned vstát z postele a postel se musela ustlat podle předpisu. Následně se internovaný odebral na snídani, po které byl nástup „*ve vojenském pořádku*“ a po nástupu se konala patnáctiminutová rozcvička a poté se šlo vykonávat přidělenou práci trvající minimálně osm hodin. Tato hodinová sazba se však zřídka dodržovala. V případě nutnosti se pracovalo i v neděli a svátek. Podle hodiny určené velitelem se podával oběd – ve středisku nebo na pracovišti. Polední pauza trvala asi jednu hodinu. Jestliže se na některého z internovaných vztahoval trest, mohla mu být tato doba zkrácena. Večer po práci byl určen pro očistu a pro čištění oděvů a pracovních nástrojů. Před večerkou bylo zapotřebí uklidit ubikaci, zhasnout světla a uhasit oheň v kamnech. Letní večerka se stanovila na 22. hodinu, v zimě na 21. hodinu. Od večerky až do budíčku se musel dodržovat noční klid. Internovaným bylo zakázáno opouštět ubikace. V případě porušení řádu např. při rušení nočního klidu se na provinilou osobu vztahovaly tresty, které lze rozdělit do sedmi skupin:

- a) důtka,
- b) zrušení výhod (např. zákaz odesílat a přijímat korespondenci),
- c) odepření teplé stravy (ráno a večer) po dobu tří za sebou jdoucích dní,
- d) tvrdé lůžko po dobu tří za sebou jdoucích dní,
- e) přidělení na zvláštní práce po dobu pěti dní (maximální denní pracovní doba nesměla být delší než 14 hodin),
- f) uzavření po práci až na 14 dní,
- g) vězení trvající maximálně 14 dní.

Ostatní tresty byly zakázány. Při udělování záleželo na rozsahu provinění. Tresty se ukládaly jednotlivě. Jestliže se strážní orgán rozhodl udělit trest kategorie c) až g), potřeboval pro uložení trestu posudek lékaře, zda zdravotní stav provinilé osoby umožňoval vykonat

⁸⁵ Tamtéž.

Tamtéž, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Služební řád pro dozorce /dozorkyně/ internačních, pracovních a sběrných středisek od MV z roku 1946. Oddíl II. Práva a povinnosti dozorců.

vyměřený trest. Přísně se zakazovaly tělesné tresty. V případě, že se internovaná osoba provinila vážnějším deliktem, šel tento incident k soudu.⁸⁶ Takto upravovaly podmínky oficiální řády, realita však byla často diametrálně odlišná, jak budu demonstrovat na příkladech regionálních středisek. Oficiální prameny podrobím konfrontaci s neoficiálními, které by měly lépe svědčit o podmínkách v táborech či celých střediscích.

4.5 Sběrné středisko Bedřichov

Obec Bedřichov (*Friedrichsdorf*) se nacházela v soudním okresu Štoky. V roce 1940 žilo v obci 2 478 obyvatel. Z tohoto počtu bylo 983 lidí německé národnosti,⁸⁷ to bylo cca 40 %. Německý živel tu tedy měl, oproti jiným regionům, celkem významné zastoupení. Na Štocku to však nebylo nijak zarážející. I v Bedřichově se občané dozvěděli o pražském povstání a již 7. května se podařilo převzít obecní úřad. Vznikl desetičlenný národní výbor (NV), v čele s předsedou Karlem Strádalem. Rudá armáda osvobodila Bedřichov 9. května a v následujících dnech probíhaly „vyčišťovací akce“ od Němců schovávajících se v přilehlých lesích. Německý občanům byl postupně zabavován majetek.⁸⁸ Dne 10. května vzniknul tříčlenný MNV.⁸⁹

Středisko vzniklo v sobotu 26. května 1945,⁹⁰ bylo situováno uprostřed obce Bedřichov a rozprostíralo se na obou stranách silnice vedoucí z Prahy do Jihlavy. Severní část tábora ležela na katastru města Jihlava. Přilehlé severní pozemky patřily podniku Moravskoslezské pily, závod Dřevostavba Jihlava II. Pro účely tábora byly zabráný dřevěné stavby zmiňované firmy. Jižní část patřila do katastrálního území obce Bedřichov. Celé středisko bylo členěno do několika částí. Jednalo se o tábory A1; A2; B; C s celkovou kapacitou 800 osob.

4.5.1 Tábor A1

Tento tábor byl ubytovací a nejprve byl oplocen ze dvou stran závodem Dřevostavba. Zbylé dvě strany byly posléze za státní finance obehnány ostnatým drátem na kůlech. Tato část tábora se sestávala ze třech baráků. Barák č. 1 měl rozměry 43 m x 12,5 m, barák č. 2 měl

⁸⁶ Tamtéž, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Domácí řád pro sběrná střediska (1945).

⁸⁷ NA Praha, fond č. 1799, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v protektorátu k 1. 3. 1940 podle jednotlivých měst.

⁸⁸ NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, F. *Havlíčkovobrodsko*, s. 258.

⁸⁹ BABKOVÁ, T. *Internace*, s. 315.

⁹⁰ ABS Kanice, Sběrné, internační a pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP), E-1, Zemský národní výbor Praha (dále jen ZNV Praha), Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Sběrné středisko v Bedřichově (okres Havl. Brod) – likvidace (4. 9. 1947).

půdorysný rozměr 38 m x 8 m u baráku č. 3 to bylo 43 m x 12,5 m. Obytné budovy nebyly majetkem tábora, ale tábor je měl pronajaté. Mimo těchto budov tam ještě stály tři latríny, strážnice, dvě kůlny a studěň.⁹¹

Barák č. 1 disponoval celkem třinácti obytnými místnostmi s častým rozměrem 7,5 m x 5 m, ale ne všechny místnosti byly identické (existovaly např. rozměry 5 m x 2,5 m; 3,75 m x 5 m aj.). Tato ubikace měla tvar obdélníku, uprostřed se táhla dlouhá chodba, ze které byl přístup do jednotlivých místností. Na obou koncích chodby nechyběly vchodové dveře. Každá místnost měla vlastní okno a výška místnosti od čisté podlahy ke stropu odpovídala přibližně 2,8 m.

Barák č. 2 neměl oproti předchozímu pravidelný obdélníkový půdorysný tvar, neboť se v jeho čele nacházela přístavba o dvou malých místnostech. Celkem zde bylo patnáct místností, z nichž devět bylo ubytovacích. Rozměry ubytovacích prostor se velmi různily (dvě místnosti měly rozměry: 5 m x 3,75 m; dvě: 3,75 m x 3,75 m; tři: 2,5 m x 3,75 m; jedna 2,5 m x 5 m). Všechny tyto místnosti měly okno a vlastní vchod z chodby. Jediná místnost (rozměr: 8,5 m x 5 m) měla svůj vlastní vchod se zádveřím z boku baráku. Tato místnost měla dvě okna. Obytné místnosti zabíraly největší část z celého baráku.

V tomto baráku se nacházela i táborová kuchyně (rozměr: 8,5 m x 5 m), zásobovací kancelář (rozměr: 3,75 m x 3,75 m), zásobárna potravin (rozměr: 6,25 m x 2,5 m + 2,5 m), táborová prádelna pro internované (rozměr: 2,5 m x 5 m). Boční přístavek rozdělily dvě místnosti. Bylo to skladiště věcí Fondu národní obnovy (FNO) s rozměry 3,75 m x 3,75 m a archiv střediska, jehož rozměr činil 2,5 m x 3,75 m. Výška baráku od podlahy ke stropu byla identická jako v předchozím případě, tedy 2,8 m. Celý barák č. 2 shořel 10. prosince 1946.

Barák č. 3 byl výhradně ubytovací. Pro ubytovací účely v něm bylo zřízeno dvanáct místností. Nejčastější rozměr ubytovacího pokoje v tomto baráku byl 7,5 m x 5 m (pět místností). Za zmínku rozhodně stojí dvě velké místnosti nacházející se v levé části ubikace. Oba pokoje měly společný vchod i zádveřím zvenčí. Každá z těchto místností také měla dvě okna. Obě místnosti měly stejné rozměry – 11,25 m x 6,5 m. Byly to největší obytné místnosti v celém táboře. Výměra pokoje zabírala plochu více jak 73 m². Tyto pokoje byly určeny pro svobodné dívky. Výška místností v celém baráku dosahovala 2,5 m,⁹² byla tak o 30 cm nižší než v obou předchozích případech.

⁹¹ Tamtéž. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

⁹² SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko v Bedřichově. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.

4.5.2 Tábor A2

Tábor A2 je v pramenech zaevidován jako pomocný, přechodný či ubytovací. Oproti předešlému se podstatně lišil. Jednak byl o dost menší, nacházel se přímo na pozemku dřevozpracující firmy a vůbec nebyl oplocen. Z tohoto důvodu v něm byly koncentrovány osoby německé národnosti, které byly známé a důvěryhodné. Do prostoru tábora A2 byly situovány tři baráky.

Barák č. 4, svým půdorysným tvarem připomínal písmeno „L“, přičemž hlavní část tohoto baráku byla tvořena třemi místnostmi a zádveřím. Hlavní místnost byla ubytovací a měla rozměry 10 m x 12,5 m. Tato ubytovací místnost měla kapacitu 40 lůžek. Na ubytovací místnost navazovala místnost rohová (rozměr: 2,5 m x 2,5 m) bez specifikovaného účelu. Vedle hlavní místnosti stával přístavek s nižší niveletou než u obytné místnosti, proto zde byly okna. Tato místnost měla velmi malé rozměry a sloužila jako odkládiště zavazadel internovaných. Z hlavní místnosti dále vedla krytá chodba o rozměrech 5,25 m x 1,25 m. Na konci chodby se nacházely dvě latríny oddělené příčkou.

Mimo baráku č. 4, byly k dispozici baráky č. 5 a č. 6. Oba tyto objekty byly stejného typu s rozměry 7,5 m x 6,5 m a s výškou 2,5 m od čisté podlahy. Dispozice každého objektu byla rozdělena do tří místností: předsíňka (rozměr: 3,75 m x 1,25 m) a dvě obývací místnosti (rozměry: 5 m x 3,75 m; 6,25 m x 3,75 m). Každý z baráků měl kapacitu 10 dvoulůžek.

Vedle tábora A2 byla od jmenované firmy pronajímána hala. Zde byli Němci před odsunem odbavováni a v neposlední řadě také sloužila jako sklad pro svršky internovaných. V areálu se nacházel i rybník. Němci měli vyznačenou trasu, jak se v táboře A2 pohybovat, neboť museli chodit přes sklad řeziva.⁹³

Tato část celého sběrného střediska vznikla ihned 26. května 1945 a ten den se v táboře nacházelo prvních 68 Němců.⁹⁴ Od počátku v něm byla kuchyně i kancelář. Už počátkem července byl tábor A2 vyklizen a místo něj byl pronajat tábor A1. Ovšem v polovině prosince 1945 se tábor A2 opět vrátil do nájmu a sloužil výhradně pro ubytování internovaných Němců.⁹⁵

⁹³ Tamtéž.

ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

⁹⁴ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946.

⁹⁵ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

4.5.3 Tábor B

Tato část střediska fungovala jako nemocnice pro internované. Nacházela se dále od okolních dílčích částí. Tábor B byl symetrický obdélník, v jehož blízkosti vedla železniční trať. Dohromady zde bylo pět nemocničních ubikací, kuchyň se spíží, umývárna, byt lékaře, kancelář, čekárna, ordinace, místnost ošetřovatelky, porodní oddělení, oddělení pro spálu, pozorovací oddělení, „odvšivárna“, místnost pro lidi trpící záškrtem, latríny, studně, odpadová jáma, márnice, skladiště rozdělené do tří částí a konečně strážnice.

V každé ubikaci byla předsínka a tři místnosti, z nichž dvě byly vytápěné. Velikost této ubikace byla 7,5 m x 15 m s výškou 2,5 m. Původní dvě kůlny byly přestavěny pro účely nemocnice. První z kůlen se celá vytápěla a byla dispozičně rozdělena do čtyř částí. První místnost sloužila onemocněným spálou a záškrtem (rozměr: 4 m x 3,5 m), další část měla funkci odvšivovací místnosti (rozměr: 2 m x 3,5 m), třetí část sloužila jako umývárna (rozměr: 1,5 m x 3,5 m) a poslední úsek byl vyčleněn pro prádelnu (rozměr: 2,5 m x 3,5 m). Výška místností byla jednotná a odpovídala velikosti 2,2 m. Druhá kůlna měla totožné rozměry včetně místností. Ty však sloužily k jiným účelům. Nechyběla zde márnice, sklad věcí nemocných (nebo soukromého majetku) a skladiště topiva. Každé oddělení mělo údajně vlastní latríny.⁹⁶

4.5.4 Tábor C

Dominantou tábora C byl velký barák se správním oddělením a skladem. Byla zde strážnice, přístřešek či latríny. Tábor C stával mezi táborem A1 a táborem B na křižovatce silnic. V této části se nacházelo prostranství, na kterém se srocovali Němci před odsunem. V majetku ONV byl pouze přístřešek a strážnice.

Celou podlouhlou správní budovu protínala chodba s jedním vchodem a s oknem na jejím konci. Z chodby se přistupovalo do dvanácti místností. Třináctá místnost měla vlastní vchod a otopné zařízení. Dozorcům sloužila jako strážnice (rozměr: 2,30 m x 2 m). Z tří místností o rozměrech 7,5 m x 5 m a výšce 2,5 m byly vytvořeny skladiště. Tyto místnosti byly vytápěny pouze od února do května. Od poloviny baráku nalevo se naproti sobě nacházely menší místnosti s rozměry 2,5 m x 5 m. Z nevytápěné místnosti byl zbudován sklad svršků a bot. Z druhé protější místnosti, která se vytápěla, byla zbudována velitelská kancelář. Ostatních sedm místností mělo rozměr 7,5 m x 5 m, přičemž ve dvou místnostech byly školní

⁹⁶ SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Sběrné středisko Bedřichov. Celkový hrubý náčrt – velikost asi 1:1000. Nedatováno.

třídy, ve třech se nacházely dílny, z jedné místnosti byla kancelář a z poslední se stal sklad oděvů, který se vytápěl pouze částečně.

Všechny místnosti v tomto baráku byly od února 1946 do letních měsíců vytápěny, protože zde byli „odsunovaní“ Němci, kteří si mohli sami vařit mimo táborovou kuchyni.⁹⁷ Doplňuji, že tábor byl ze tří stran oplocen prkenným plotem od firmy Dřevostavba a z jedné strany byl obehnán plotem drátěným, jehož stavba vznikla z prostředků ČSR.

4.5.5 Chod střediska a život uvnitř

Bedřichovské sběrné středisko spravoval do 26. srpna 1945 MNV Bedřichov. Od 27. srpna tožného roku do 31. prosince správu převzala vyšetřovací komise ONV v Havlíčkově Brodě a od 1. ledna 1946 byla správa střediska svěřena výhradně do rukou havlíčkobrodského ONV.⁹⁸ Na kontroly do střediska několikrát týdně dojížděl poručík Vaňkát, který působil jako osídlovací referent při ONV Havlíčkův Brod. Na inspekční cesty se často vydával i oblastní velitel SNB z Pardubic – kapitán Kočička. V doprovodu oblastního velitele obvykle nechyběl ani odsunový referent – major Nehasil, rovněž z Pardubic. Nehasilova návštěva tábora se opakovala jedenkrát týdně.⁹⁹

Velitelem střediska byl od jeho vzniku (26. 5. 1945) až do jeho konce (22. 3. 1947) – Josef Sojka. Do funkce ho nejprve zvolil RNV v Bedřichově. Jeho zvolení pak ještě musel potvrdit de iure ONV Havlíčkův Brod. Poté se podílel na likvidačních pracích střediska. Ze služebního poměru ONV vystoupil k 30. dubnu 1947. Hospodářem a zástupcem velitele se stal jistý František Rychetský, zastávající tuto funkci od vzniku tábora až do 31. května 1947. Dalším zaměstnancem tábora byl Jan Rychetský původně pracující jako dozorce, později jako vedoucí zásobování. Účetním se stal Matěj Vágner. Funkci zastával rok – od dubna 1946 do dubna 1947. Julius Půža pracoval jako kancelářský pomocník od května 1946 do 31. prosince 1946.

Co se týče strážného oddílu je potřeba říci, že se původně skládal z jednoho velitele a tří strážných (od 26. května 1945 do konce roku 1946). Se zvyšováním počtu internovaných Němců bylo zapotřebí stavy dozorců zvýšit. Nejvíce dozorců v dějinách střediska bylo sedm. Celý oddíl byl placen zálohově za měsíční odměnu. Téměř všichni strážní byli ve výslužbě, až

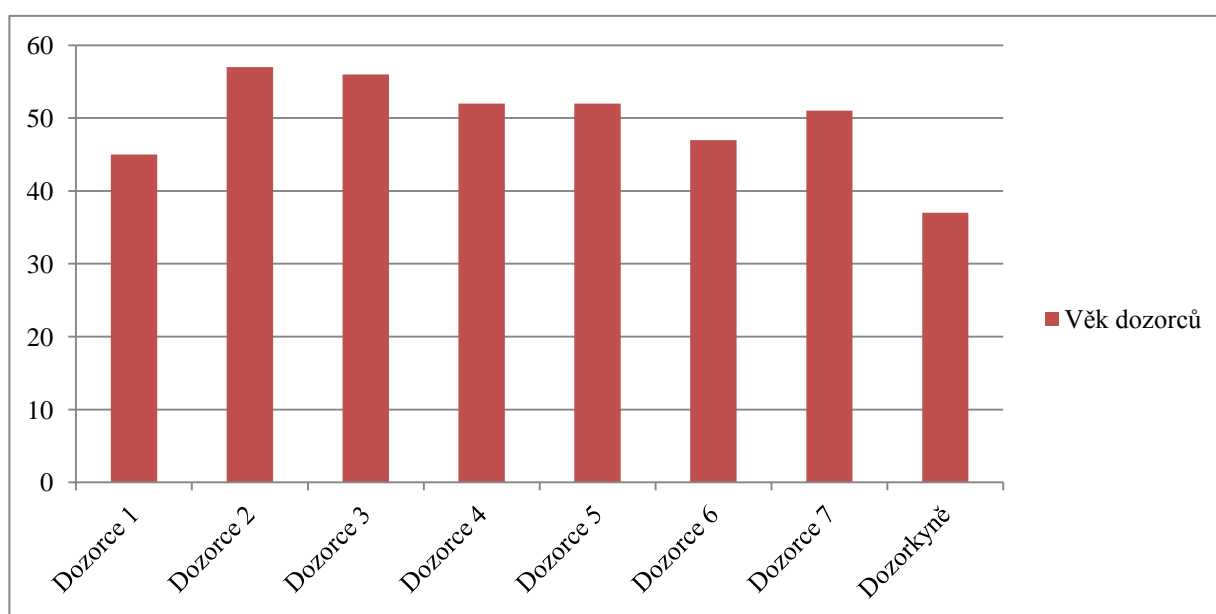
⁹⁷ Tamtéž. Sběrné středisko v Bedřichově. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.

⁹⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

⁹⁹ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Hlava 5.

na dva, kteří pobírali invalidní rentu.¹⁰⁰ K 1. říjnu 1945 ve středisku působilo zřejmě sedm strážných a jedna strážná určená pro ženské oddělení.¹⁰¹ Průměrný věk dozorce v tomto sběrném středisku dosahoval věku padesáti let. Dozorce byl za svoji práci odměňován většinou částkou okolo 2 000 Kčs až 2 500 Kčs za měsíc.¹⁰² Při komparaci s obdobnými středisky v sousedním politickém okrese Jihlava, dojdeme přibližně ke stejným výsledkům.¹⁰³ Podle knihy služeb, kterou museli strážci pilně vést je zřejmé, že služba strážce trvala 12 hodin.¹⁰⁴ Veškeré provedené úkony pak dozorce pečlivě zapisoval do tohoto historicky cenného pramene.

Graf č. 1: Přehled věku dozorců střediska z roku 1945¹⁰⁵ (Autor grafu: Jan Karel)

¹⁰⁰ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

¹⁰¹ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Seznam dozorců dle stavu k 1. říjnu 1945.

¹⁰² Tamtéž. Jaroslav Škoda, strážmistr SNB v Jihlavě, úprava služebního poměru zaměstnanců sběrného střediska v Bedřichově (12. prosinec 1948).

¹⁰³ SOkA Jihlava, Okresní úřad – Okresní národní výbor Jihlava do r. 1949 (dále jen OÚ – ONV Jihlava), kart. č. 1027, inv. č. 3999. Výkaz služebních požitků dozorců v internačních střediscích v Jihlavě. Nedatováno.

¹⁰⁴ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 1, inv. č. 1. Kniha služeb 1946-1947.

¹⁰⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Seznam dozorců dle stavu k 1. říjnu 1945.

Tabulka č. 5: Základní údaje o dozorcích, včetně jejich povolání¹⁰⁶

Dozorce	Rok narození	Bydliště	Předchozí zaměstnání	Funkce
Dozorce 1	1900	Luka nad Jihlavou	hlídač klíčové společnosti	prozatímní dozorce
Dozorce 2	1888	Staré Hory	pensista tabákové továrny	prozatímní dozorce
Dozorce 3	1889	Staré Hory	pensista tabákové továrny	dozorce
Dozorce 4	1893	Jihlava	pensista ČSD	prozatímní dozorce
Dozorce 5	1893	Bedřichov	četnický strážmistr	prozatímní dozorce
Dozorce 6	1898	Bedřichov	důchodce invalidní renty	dozorce
Dozorce 7	1894	?	pensista ČSD	prozatímní dozorce
Dozorkyně	1908	Bedřichov	v domácnosti	výpomoc

Tabulka č. 6: Základní údaje o administrativních pracovnících, včetně jejich zaměstnání¹⁰⁷

Pracovník	Rok narození	Bydliště	Předchozí zaměstnání	Funkce
Pracovník 1	1907	Bedřichov	úředník dosud činný ve svém oboru	velitel střediska
Pracovník 2	1908	Bedřichov	klempířský mistr	komisař (zástupce velitele)
Pracovník 3	1889	Jihlava	pensista ČSD	vedoucí administrativy
Pracovník 4	1897	Staré Hory	?	správce skladu a inventáře
Pracovník 5	1892	Bedřichov	štábní kapitán	kancelářský zaměstnanec

¹⁰⁶Tamtéž.¹⁰⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Příloha k hlášení D bod 2 / administrativní zaměstnanci (1946).

Tabulka č. 7: Mzdy všech zaměstnanců za období 1946–1947¹⁰⁸

Pracovník	Délka pracovního poměru	Celková mzda v roce 1946 (v Kčs)	Celková mzda v roce 1947
Velitel 1	30. 12. 1945 – 4. 3. 1947	29 951,20	3 000
Pracovník 1	30. 12. 1945 – 31. 12. 1946	8 599	0
Pracovník 2	30. 12. 1945 – 15. 8. 1946	15 782	0
Pracovník 3	30. 12. 1945 – 31. 12. 1946	24 652	2 000
Pracovník 4	30. 12. 1945 – 10. 4. 1947	23 651	5 640
Pracovník 5	30. 12. 1945 – 31. 5. 1946	10 200	0
Pracovník 6	30. 12. 1945 – 31. 3. 1947	24 611	3 000
Pracovník 7	30. 12. 1945 – 31. 3. 1947	23 468	3 000
Pracovník 8	30. 12. 1945 – 10. 4. 1947	17 788	500
Pracovník 9	30. 12. 1945 – 26. 1. 1946	1 150	0
Pracovník 10	30. 12. 1945 – 4. 3. 1947	27 872	4 500
Pracovník 11	1. 5. 1946 – 31. 5. 1946	500	0
Pracovník 12	21. 5. 1946 – 31. 5. 1946	500	0
Pracovník 13	6. 4. 1946 – 30. 9. 1946	3 860	0
Pracovník 14	1. 5. 1946 – 31. 3. 1947	20 344	3 000
Pracovník 15	20. 5. 1946 – 31. 12. 1946	13 390	0
Pracovník 16	1. 3. 1946 – 31. 3. 1947	19 000	3 000
Pracovník 17	16. 3. 1946 – 31. 5. 1946	4 500	0
Pracovník 18	1. 6. 1946 – 30. 6. 1946	1 000	0
Pracovník 19	28. 6. 1946 – 31. 12. 1946	10 700	0
Pracovník 20	13. 7. 1946 – 10. 10. 1946	4 705,80	0
Pracovník 21	1. 7. 1946 – 26. 7. 1946	470	0
Pracovník 22	1. 7. 1946 – 31. 3. 1947	9 486,80	3 000
Pracovník 23	1. 7. 1946 – 31. 12. 1946	8 970	0
Celkem	–		335 790,8 Kčs

¹⁰⁸ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o účetní revizi hospodaření bývalých středisek pro Němce v Bartoušově, Štokách a Bedřichově ze dne 14. června 1950.

Němci, kteří se dostali do střediska, nebyli při přijímání údajně osobně kontrolováni, ačkoliv kontrolu prikazoval řád. Mimo těch, kteří byli zařazeni do odsunů 7 až 9. Těmto byly zabaveny peníze ihned při přijetí. Mimo této výjimky se Němci museli podrobit osobní prohlídce 2 až 3 dny před plánovaným odsunem. Na vše dohlíželi zástupci finanční a důchodkové kontroly, SNB a MNV. Dále se na kontrolách podíleli dva zaměstnanci střediska a dva příslušníci z řad internovaných Němců. Zabavené peníze byly evidovány jako příjmy střediska a posléze se zaúčtovaly do vybraných položek pro FNO. Cennosti internovaných zajišťoval pracovník důchodkové kontroly. Zabavené prádlo Němců se roztřídilo a vypralo. Po uschnutí se ukládalo do skladiště a při odsunech se vydávalo těm Němcům, kteří měli svá zavazadla pod předepsanou hmotností.

Na všechny internované schopné práce se vztahovala pracovní povinnost. Němci byli nasazováni na práce do okolních podniků a firem. Nebylo však výjimkou odeslání některých pracovníků do jiných politických okresů. Internovaní Němci z Bedřichova tak pracovali mimo jiné v okresech Humpolec, Ledec nad Sázavou, Chotěboř nebo Pardubice. Všichni pracující Němci byli vedeni v evidenčních knihách, ze kterých je zřejmé, že někteří se vraceli každý den do tábora, jiní nocovali v příslušných okresech, kde vykonávali své zaměstnání. Za pracující Němce vystavovalo středisko zaměstnavatelům účty. Němcům vracejícím se každý den do tábora byla přidělována hodinová mzda (viz tabulka č. 8 a č. 9). Jestliže, podával zaměstnavatel pracujícím stravu, byl příslušnému Němci odečítán poplatek za stravu v rozmezí 10 až 20 Kčs za jídlo. V případě, že byl německý pracovník zaměstnán po delší dobu u jednoho zaměstnavatele, obdržel jakýsi pracovní výkaz, tedy obdobu pracovní knížky, ve kterém nechyběly osobní údaje o pracujícím a také údaje o mzdě, která mu měla být vyplacena. Pracující měl zdravotní pojištění a jeho mzda byla rozdělena následovně: 20 % ze mzdy se odvádělo na ONV Havlíčkův Brod, 80 % německému pracovníku zůstalo celých nebo 20 % až 50 % ze zmiňovaných 80 % pak mohlo být připočítáno na účet střediska. Za práci Němců internovaných v Bedřichově, si středisko za dobu své existence přišlo na částku 853 298, 70 Kčs.¹⁰⁹

Dále je třeba říci, že Němci dostávali svoji měsíční mzdu v hotovosti. Srážka 20 %, jež se odváděla na ONV byla prominuta živitelům rodin, kteří měli minimálně tři děti nebo jiné rodinné příslušníky neschopné práce. Německá pracovní síla také musela být přihlášena k nemocenskému či úrazovému pojištění. Toto pojištění mohl zaměstnavatel odečítat ze mzdy

¹⁰⁹ Tamtéž. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3, s. 5.

pracovníka. Ovšem rodinný příspěvek hradil zaměstnavatel sám. Jestliže zaměstnanec pečoval o jedno nebo více dětí mladších 14 let, měl nárok žádat o rodinné přídavky u místní okresní nemocenské pojišťovny.

Zemědělství pracovníci pracovali 12 hodin ve všední den. V neděli a o svátcích se mohla požadovat po Němcích pouze nezbytná a nutná práce. Tím se rozumělo např. krmení nebo dojení dobytka. Za přesčasy zaměstnavatel vyplácel zaměstnanci hodinovou mzdu o 25 % vyšší a v neděli a o svátcích se mzda zvýšila o celých 50 %.¹¹⁰

Nebylo neobvyklé, že někteří Němci pracovali trvale mimo tábor, kde byli i ubytováni. Jednou z německých žen trvale pracujících mimo tábor byla např. Anna G. (narozená v roce 1916). Tato Němka pracovala, jako zemědělská dělnice u zaměstnavatelky Kateřiny S. Zaměstnavatelka byla české národnosti a svojí živnost prováděla v nedalekém Rounku. Pracovnice Anna G. neměla vedenou pracovní knížku a měsíčně si vydělala 745 Kčs. Ovšem 20 % ze své mzdy odváděla na ONV v Havlíčkově Brodě a navíc ještě musela platit za stravu a byt. V jejím osobním evidenčním spise je rovněž obsažena podstatná informace upravující její statut: „*Upozorňujeme výslovně příslušné úřady, že osoba G. Anna výše uvedená zůstává i nadále příslušnicí našeho střediska, neboť v tomto nachází se její příbuzní /rodina/ a že je současně pro odsun již našim táborem zařazena a potřebné doklady a spisy provedeny. Osoba bude pak námi přímo odvolána ihned, jakmile přijde /s celou svojí rodinou/ na řadu.*”¹¹¹ Obdobných případů existuje celá řada.

Pracující Němci (ale zřejmě i nepracující) si velice často stěžovali na žalostný nedostatek stravy a na její jednotvárnost. Dále byli často nespokojeni s ubikacemi, ve kterých prý byla zima, hlavně v nočních hodinách. Na to velitelství tábora reagovalo tak, že internovaným rozdalo veškeré přikrývky, které byly ve skladech.¹¹²

¹¹⁰ Tamtéž. Mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod v měsíci červen až září 1946.

¹¹¹ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 3, inv. č. 26. Seznam odeslaných na práci mimo tábor 1946–1947. Spis Anny G. ze dne 24. 11. 1946.

¹¹² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Stížnosti Němců (1946).

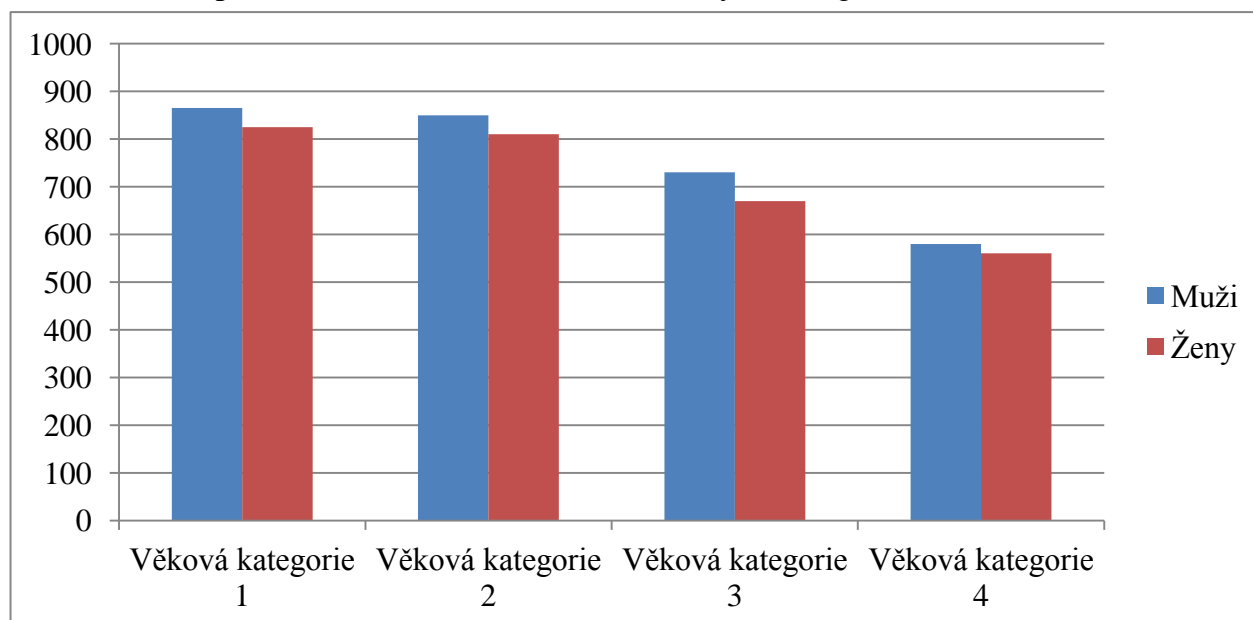
Tabulka č. 8: Mužská mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod¹¹³

Muž (věk)	Měsíčně (Kčs)	Denně (Kčs)	Pojistná třída	Pojistné na zaměstnance (měsíčně)	Pojistné na zaměstnance (denně)
21let a více	865	28,85	6	102,90	3,43
18 až 20 let	850	28,35	6	102,90	3,43
16 až 17 let	730	24,35	6	102,90	3,43
do 16 let	580	19,35	5	84,90	2,83

Tabulka č. 9: Ženská mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod¹¹⁴

Ženy (věk)	Měsíčně (Kčs)	Denně (Kčs)	Pojistná třída	Pojistné na zaměstnance (měsíčně)	Pojistné na zaměstnance (denně)
20 let a více	825	27,50	6	102,90	3,43
18 až 19 let	810	27	6	102,90	3,43
16 až 17 let	670	22,35	5	84,90	2,83
do 16 let	560	18,65	5	84,90	2,83

Graf č. 2: Komparace mužské a ženské měsíční mzdy (Autor grafu: Jan Karel)

¹¹³ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Mzdová sazba pro oblast Havlíčkův Brod v měsíci červen až září 1946.

¹¹⁴ Tamtéž.

Tabulka č. 10: Pracovní zařazení internovaných k 1. říjnu 1946¹¹⁵

Druh zaměstnání	Počet mužů	Počet žen	Celkem
V zemědělství	82	80	162
V průmyslu a u ČSD	22	8	30
Různé výpomocné práce polodenní u osob práce méněschopných, starých, dobrovolně se hlásících např. k úklidu atd.	2	18	20
Práce táborové, personál v tábore, práce vykonávané nejvíce invalidy (?)	6	17	23
Celkem	112	123	235

Nezanedbatelnou složkou střediska byla nepochybně kuchyně. V kuchyni se pro internované začalo vařit dva dny po vzniku tábora, tedy 28. května 1945. O nákup potravin a jejich správné skladování se staraly čtyři pověřené osoby. Na jídelním lístku se velice často objevovaly brambory a černá káva (viz níže ukázka jídelníčku). Němci dostávali od MNV v Bedřichově potravinové lístky, za které se nakupovaly dané potraviny. V celém sběrném středisku vařila jedna kuchyně umístěná v táboře A1, v baráku č. 2. Po dobu dvou měsíců fungovala kuchyně i v táboře C. V táboře B, jenž se stal ošetřovnou, byla později také zřízena kuchyně. Pro služební personál nebyla zajištěna žádná specifická vývařovna. Český personál ani nedostával žádnou stravu vařenou ve sběrném středisku. Přebytky potravin ve skladech byly předány v roce 1947 do sousedního sběrného tábora ve Štokách.¹¹⁶ V kuchyni vařila německá kuchařka. V roce 1947 to byla Anna Müller, po této ženě v kuchyni vařila, nejspíš až do uzavření střediska, Christine Tonner. Koncem března 1947 připravovala jídlo už jen pro 13–19 strážníků.¹¹⁷

Ke stravování v tomto středisku je ještě zapotřebí říci, že 10. listopadu 1946 vypuknul v baráku, kde byla kuchyně, požár, který vznikl od sazí v komíně. Celé dřevěná budova lehla popelem. Škoda na shořelém baráku se vyšplhala do výše 150 000 Kčs. Shořely oděvy, ale

¹¹⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Statistika střediska vykazující pracovní zařazení ke dni 1. 10. 1946.

¹¹⁶ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři Okresního národního výboru v Havlíčkově Brodě. Stravování příslušníků střediska.

¹¹⁷ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 1, inv. č. 14. Zápis střediskové kuchyně ve 24. zásobovacím období (1947).

hlavně zásoby potravin (např. 1 t brambor, 125 kg krup, 145 kg kávovin a dalších potravin).¹¹⁸
Plamenům neunikly ani mnohé archivní materiály.¹¹⁹

Tabulka č. 11: Komparace jídelníčku všedních a svátečních dnů¹²⁰

8. IV. 1946	snídaně	černá káva	22. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		rajská omáčka s bramborem, vločková polévka
	večeře	černá káva		černá káva
9. IV. 1946	snídaně	černá káva	23. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		bramborová polévka s kroupami
	večeře	černá káva		černá káva
10. IV. 1946	snídaně	černá káva	24. XII 1946	černá káva
	oběd	omáčka a brambory		bramborová polévka s vločkami
	večeře	černá káva		bramborový salát, čaj ruský, 2 perníky, pšeničný chléb, marmeláda děti: místo bílého chleba dostaly ½ kg vánočky
11. IV. 1946	snídaně	černá káva	25. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		vločková polévka, sekaná pečeně s brambory a zelím
	večeře	brambory a červená řepa černá káva		černá káva
12. IV. 1946	snídaně	černá káva	26. XII 1946	černá káva
	oběd	bramborová polévka		houskové knedlíčky s rajskou omáčkou, bramborová polévka s kroupami
	večeře	černá káva		černá káva

¹¹⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrné středisko v Bedřichově, požár. Hlášení velitele SNB Havlíčkův Brod ze dne 12. 12. 1946.

¹¹⁹ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři Okresního národního výboru v Havlíčkově Brodě.

¹²⁰ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 1, inv. č. 14. Kniha jídelních lístků 1947-1946.

Bedřichovské sběrné středisko se mimo jiné vyznačovalo i tím, že mělo vlastní ošetrovnu. Zbylé dvě střediska v regionu vlastní rozsáhlejší ošetrovnu nedisponovaly. Od vzniku střediska v roce 1945 zdravotní službu vykonával lékař německé národnosti MUDr. Hájek. Tento lékař sloužil v internačním středisku v Jihlavě a do Bedřichova každý den docházel. Koncem září 1945 nastoupil do střediska další lékař. Tentokrát se jednalo o válečného zajatce MUDr. Kadeho. Lékař Kade musel brzy (7. listopadu 1945) ze služby odstoupit, neboť byl prošetřován vyšetřující komisí. Zanedlouho, konkrétně 5. prosince, nastoupil do výkonu lékařské služby další lékař MUDr. Otto Böhm, který se rekrutoval z řad internovaných a v táboře bydlel se svojí rodinou. Böhm jako lékař pracoval ve středisku až do úplné likvidace sběrného zařízení. Střediskoví lékaři pobírali od 1. července 1946 měsíční plat. Každý z lékařů si měsíčně přišel na 1 600 Kčs. Zdravotní sestry byly ve středisku vždy minimálně dvě, maximálně pak šest. Plat dostávala pouze diplomovaná ošetrovatelka paní Žofie Ettrichová, která každý měsíc obdržela mzdu ve výši 1 200 Kčs.

Počátkem roku 1946 byla ze sedmi dřevěných domků v táboře B zřízena stálá ošetrovna o kapacitě 53 lůžek. Zřejmě nejdůležitější částí ošetrovny byla vlastní ordinační místnost, která byla podle pramenů „dobře zařízena“. Veškeré lékařské vybavení zapůjčila firma Dřevostavba. Těžko však soudit o jaké a jak kvalitní nemocniční vybavení se jednalo. V prostorách ošetrovny se dále nacházely dvě vany pro očištění nemocných, kuchyně, místnost pro ošetrovatelky, márnice i samostatné latríny pro každé oddělení. Z jedné z vedlejších budov se vytvořil sklad pro nezbytné vybavení.

O každém lékařském vyšetření se vedl zápis do knihy nemocných z iniciativy velitele střediska. Pro nemocné osoby, které se ocitly na lůžku, byly zřízeny chorobopisy. Veškeré písemné dokumenty z ošetrovny se při zániku střediska přemístily do sousedního střediska ve Štokách. Vrchní dozor nad německými lékaři vykonával MUDr. František Šlejška, pověřenec ONV v Havlíčkově Brodě. MUDr. Šlejška navštěvoval středisko vždy minimálně jednou týdně, v případě nutnosti i každý den.¹²¹

Větší táborové nemocniční zařízení vzniklo v Bedřichově také proto, že se později do střediska dostávaly osoby z okolních vesnic, které trpěly závažnějšími nemocemi. Je znám případ žen, které přišly do střediska z blízkého Pávova, Zborné a Heroltic a podstatná část z nich trpěla pohlavními nemocemi. Nejprve byly nemocné ženy posílány do nemocničního

¹²¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu Výnosu ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

tábora v Jihlavě, odtud se brzy vracely s tím, že je v sousedním táboře vyléčili, ale nebyla to pravda. Z tohoto důvodu vznikla v Bedřichově větší ošetrovna než v Bartoušově či Štokách.¹²² Často také docházelo k tomu, že nemocní Němci byli z okolních středisek posíláni do bedřichovské nemocnice.¹²³ Nemocné ženy se pak soustředily do určité místnosti, kde probíhalo léčení pod dohledem MUDr. Hájka, díky němuž se nemocné ženy podařilo zcela vyléčit.

V září 1945 se ve středisku s novými internovanými Němci rozšířil břišní tyfus. Nakažení tyfem byli posíláni do zemské nemocnice v Jihlavě. V celé historii střediska se vyskytlo několik druhů infekčních chorob (viz tabulka č. 12), které se podařilo včas identifikovat a posléze vyléčit. Tím se nepochybně zabránilo jejich rozšíření. V lednu roku 1946 se nemocnice rozšířila o několik obytných budov, které předtím patřily firmě Dřevostavba. Nemocnice prošla rekonstrukcí a postupně v ní byly vybudovány oddělení: vnitřní, chirurgické, infekční, porodnické a izolační s „odvšivárnou“. Každé oddělení bylo rozděleno na mužské a ženské.

Od 1. února 1946 do 1. října tohož roku bylo zaznamenáno celkem 261 případů těžšího onemocnění. V tomto časovém intervalu se ambulantně léčilo dohromady více jak 300 nemocných. Nejvyšší počet onemocněných se vyšplhal na číslo 45. V průměru však na nemocničních lůžkách leželo denně asi 25 osob. Od vzniku střediska do 1. října 1946 zemřelo v táboře 23 osob. Ve všech případech se jednalo o seniory a všichni zemřeli ve zdejší střediskové nemocnici.

V různých hlášeních se také často objevuje informace o tom, že se do střediska velice často dostávaly zavšivené osoby. Personál tábora zjistil, že přibližně 20 % až 50 % z nově příchozích Němců mělo vši. Ovšem středisko opouštěli pouze ti Němci, kteří byli úplně odvšivení.¹²⁴

¹²² Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Hlava 2. Zdravotní stav ve středisku.

¹²³ Tamtéž. Internační a jiná střediska, evidence ONV v Havlíčkově Brodě (19. únor 1946).

¹²⁴ Tamtéž. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Zdravotní stav ve středisku.

Tabulka č. 12: Přehled chorob s nejvyšším počtem pacientů do října 1946¹²⁵

Nemoc	Počet případů
Angina	83
Srdeční choroby	33
Operace malého charakteru	30
Svalový a kloubový revmatismus	25
Zkornatění	17
Psychické choroby	13
Tuberkulóza	12
Svrab (těžších případů)	10
Rakovina	9
Břišní tyfus	8

V hlášení z 1. října 1946, které posílal velitel střediska Sojka na ministerstvo vnitra, se můžeme dozvědět, že s internovanými Němci údajně bylo zacházeno „*jako s lidmi majícími tělo i duši*“.¹²⁶ Toto tvrzení může být zavádějící, protože mnohé prameny z různých koutů Československa svědčí o brutalitě a sadistických praktikách některých strážců věznic a středisek. Ještě v druhé půli roku 1945 se dozvídáme o hrůzách páchaných na civilistech, a to i na těch českých, jako např. v nejmenovaném městě u Prahy, kde byla ve věznici držena česká devatenáctiletá dívka za to, že se stýkala s Němcem. Věznění trvalo minimálně 10 týdnů. Brutalitu členů MNV dokazuje následující citace z dopisu od sestry vězněné: „*Členové Národního výboru přišli do cely opilí, poručili jí vysvléci se do naha, ztřískali jí tak surově, že její tělo bylo jako mapa, ostříhali jí překrásné vlasy a po bití ji pol-évali (sic) vodou. Toto se opakovalo několik nocí po sobě. [...] Moje matka a otec byli tak nešťastní, že jí matka chtěla propašovat jed, aby se otrávil a sebe chtěla otrávit také.*“¹²⁷

V hlášení od velitele střediska dále stojí, že Němci ve sběrném zařízení prý vždy dodržovali vysokou pracovní a morální úroveň. Časem se vytratily i krádeže, které se

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Toto tvrzení může být zavádějící, neboť např. T. Staněk hovoří o žalostných podmínkách ve střediscích. Viz STANĚK, T. *Odsun*, s. 68–69.

ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Chování Němců a zacházení s nimi.

¹²⁷ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond KPR Důležité 1947 (dále jen fond D 1947) Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky ze dne 27. července 1945.

objevovaly s nově přichozími Němci.¹²⁸ Toto tvrzení lze opět konfrontovat s neoficiálními prameny, kdy např. v Kadani došlo dozorcem k zbičování šestasedmdesátileté Němky, která pro své stáří odmítla nastoupit do nařízené práce.¹²⁹

Nicméně, dobrou kázeň se podařilo v Bedřichově udržet mimo jiné i proto, že nově internovaní Němci byli velice poslušní. Ovšem i zde se několikrát přihodilo, že Němci odmítli nastoupit do práce kvůli bídne stravě. Podle jídelníčku nebyla strava nikterak bohatá. O svátcích se sice přiděly potravin zvyšovaly, ale ani tak strava nebyla adekvátní. Děti v táborech chodily do táborové „učebny“, kde probíhala jejich výuka. Vyučovali zde přímo internovaní němečtí učitelé, kteří měli vystudovanou pedagogiku. Na celou edukaci dohlížel český řídicí učitel z Bedřichova. Z vyučování měly být pořizeny fotografie, které se odevzdaly na velitelství střediska. Fotografie dále sloužily nejspíše k propagandě, aby se středisko před okolním světem prezentovalo v dobrém světle.

Kázeň Němců se změnila k horšímu společně s příchodem asi 600 osob z okresu Polička, dne 25. března 1946. Od této doby ve středisku platily přísnější pravidla, která nejsou v pramenech blíže specifikována. Další zpřísnění pravidel nastalo v červenci 1946 s příchodem Němců z Ledčska. Do střediska se totiž dostaly „*pochybné*“ osoby, které údajně „*neměly základní smysl pro pořádek, kázeň a čistotu*“. Kvůli této skutečnosti udělilo velitelství střediska několik trestů, jež mělo plně v kompetenci. Jednalo se např. o umývání toalet či komunikačních prostor. Tito Němci byli brzy odsunuti za hranice Československa, a proto se kázeň několikanásobně zlepšila. V říjnu 1946 si dozorcí stěžovali, že dobrovolná kázeň, která byla dominantní v celém roce 1945, byla roku 1946 hrubě narušena. Velitelství si nevědělo s neposlušnými Němci rady. Ve vzduchu visela myšlenka ještě většího zpřísnění pravidel. Běžně se stávalo, že Němci odmítali chodit do práce, práci bojkotovali nebo ji vykonávali sporadicky. Díky tomu si na ně zaměstnavatelé stěžovali. Práci nejvíce bojkotovaly osoby vyňaté z odsunu a ostatní se jimi inspirovali.¹³⁰

Od samého vzniku tábora se pochopitelně objevovaly různé incidenty mezi internovanými Němci a dozorcí. K velmi závažnému incidentu došlo v létě 1945, kdy z neznámých důvodů byl přímo v ubikaci strážcem postřelen občan německé národnosti. Při této nešťastné události navíc zahynulo ve stejné ubikaci dítě, které bylo zastřeleno strážní

¹²⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Chování Němců a zacházení s nimi.

¹²⁹ AKPR, fond D 1947 Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky (1945).

¹³⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Chování Němců a zacházení s nimi.

puškou. Celý případ vyšetřoval SNB v Bedřichově. Příklad nakonec skončil u okresního soudu ve Štokách.

Při příchodech Němců, působících v různých vojenských a polovojenských organizacích byly posíleny zejména noční hlídky. Členové těchto organizací se údajně vůči strážcům chovali velmi drze a sebevědomě. Tábor A ve dne hlídal jeden dozorce, v noci dva. V tomto táboře bylo internováno maximálně 750 osob. Tábor B, stejně jako tábor C, byl hlídán jedním dozorcem ve dne i v noci. Dozorci se střídali vždy po dvanácti hodinách. Během existence střediska bylo několik dozorců vyměněno, neboť měli problémy se zákonem.¹³¹

4.5.6 Likvidace střediska

Dne 6. ledna psala okresní bezpečnostní komise při ONV v Havlíčkově Brodě dopis na oblastní osídlovací komisi (referát odsun Němců) v Pardubicích, ve kterém navrhovala zrušení bedřichovského sběrného tábora. Důvodů na zrušení komise uvedla hned několik. Prvním z důvodů bylo, že středisko bylo umístěno v budovách firmy Dřevostavba. Každý měsíc se muselo platit firmě nájemné ve výši 6 000 Kčs. Jednotlivé budovy byly od sebe dosti vzdálené a po shoření kuchyně se objevovaly další komplikace. Druhým důvodem prý bylo, že při propuštění personálu střediska by se ušetřilo cca 30 000 Kčs za měsíc. Tato částka se rovnala součtu měsíčních platů zaměstnanců tábora. Pracovní síla personálu by se následně využila v hospodářství při plnění dvouletky. Třetím důvodem bylo to, že se v lednu 1947 ve středisku nacházelo pouze 240 Němců, kteří mohli být převezeni do středisek ve Štokách a Bartoušově. Tato střediska totiž nebyla plně obsazena a vyhovovala po všech směrech.¹³²

Osídlovací úřad v Pardubicích neotálel a už 8. ledna 1946 napsal vyrozumění, v němž stálo, že s likvidací sběrného střediska souhlasí, avšak doporučilo několik pokynů. V první řadě se mělo s převozem Němců z Bedřichova počkat, než přejde vlna mrazů. Úřadovna dále psala, že o tom, jak bude převoz probíhat, se musí nejprve poradit. V úvahu připadaly pouze dvě možnosti – vlakem po železnici nebo nákladními automobily. Transport nákladními auty

¹³¹ Tamtéž. Střežení střediska

¹³² Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Opis Okresní bezpečnostní komise při ONV v Havlíčkově Brodě. Návrh na zrušení sběrného střediska v Bedřichově ze dne 6. ledna 1947.

se zdál pravděpodobnější, protože byl v tomto případě levnější a efektivnější.¹³³ Dodávám, že likvidace středisek byla dána směrnicí.¹³⁴

Veškeré inventární, ale i spotřební předměty byly převezeny do střediska ve Štokách. Kancelářské zařízení (papír, razítka atp.) bylo předáno na ONV v Havlíčkově Brodě, stejně tak i všechen spisový materiál. Fotografie pořízené v táboře poslal velitel Sojka na MV do Prahy. Za nezbytné opravy při likvidaci tábora bylo investováno 17 259,60 Kčs. Vkladní knížka a běžný účet ve Spořitelně města Jihlavy, kterými disponovalo středisko, byly zrušeny 15. září 1947 velitelem střediska. Zbytková částka 7 544,60 byla připsána státu.¹³⁵

Dne 22. března 1947 byla ukončena činnost střediska s odchodem posledních Němců.¹³⁶ Veliteli střediska Sojkovi skončil pracovní poměr 30. dubna 1947.¹³⁷ Celé středisko definitivně zaniklo dne 28. srpna 1947.¹³⁸ Od 26. května 1945 do 1. října 1946 prošlo střediskem celkem asi 4 843 osob, přičemž cca 4 059 z nich bylo odsunuto.¹³⁹ Mezi propuštěnými osobami byli s největší pravděpodobností lidé, kterým bylo později vráceno československé občanství nebo přešli pod pravomoc některého z MLS.

4.6 Sběrné středisko Bartoušov

Baroušov (*Pattersdorf*) byl osvobozen Sověty až 10. května 1945. Národní výbor s předsedou Václavem Endálem vznikl šest dní po sovětském osvobození.¹⁴⁰ Bartoušov patřil mezi obce s největším zastoupením německého živilu. Obec se nacházela v jihlavském národnostním ostrově a v roce 1940 zde žilo celkem 213 občanů německé národnosti. To bylo zhruba 63 % z celkového počtu obyvatel vsi.¹⁴¹

Sběrné středisko vzniklo 20. června 1945, tudíž asi o měsíc později než v Bedřichově. Funkci velitele po celou dobu zastával zaměstnanec ONV Josef Pavlíček. Celé středisko

¹³³ Tamtéž. Návrh na zrušení sběrného střediska v Bedřichově – odpověď k návrhu ze dne 6. 1. 1947 od Osídlovacího úřadu v Pardubicích ze dne 8. ledna 1947.

¹³⁴ Tamtéž. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace č. 105/47-VII ze dne 8. 1. 1947 Osídlovacího úřadu v Pardubicích (14. leden 1947).

¹³⁵ Tamtéž. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace. K č. j. 35831/47 – účt. ze 7. ledna 1948 (24. 1. 1948).

¹³⁶ Tamtéž. Protokol sepsaný dne 28. srpna 1947 v kanceláři ONV v Havlíčkově Brodě. Předmětem protokolu byla likvidace sběrného střediska v Bedřichově ve smyslu výnosu ministerstva vnitra ze 16. ledna 1947 č. 1.622-28/12-1946-41-Vb/3.

¹³⁷ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrné středisko v Bedřichově – likvidace (4. září 1947).

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž. Hlášení dle stavu k 1. X. 1946 dle výnosu ministerstva vnitra čj. 1622-18/9-3-Vb/3 ze dne 19. září 1946. Hlava 12 Statistika proších osob střediskem (26. 5. 1945–1. 10. 1946).

¹⁴⁰ BABKOVÁ, T. *Internace*, s. 313–314.

¹⁴¹ NA Praha, fond č. 1799, sign. 109-2/84. Přehled počtu německého obyvatelstva v protektorátu k 1. 3. 1940 podle jednotlivých měst.

původně sloužilo k přechodovému ubytování osob německé národnosti. Němečtí občané se zde zdrželi maximálně jeden až dva dny, poté byli přidělováni na určené práce. V této době se stravovali za své vlastní prostředky, tedy z potravinových zásob či finančních úspor. Ve středisku se vařila pouze polévka a káva. Větší nákupy potravin se objevují až od listopadu 1945, kdy se nejspíš zahájila dlouhodobější internace Němců v Bartoušově.

Sběrné středisko vzniklo v areálu barákového tábora, vybudovaného Říšskou pracovní službou (*Reichsarbeitsdienst*, RAD) v západní části vsi. Objekt byl rozdělen do dvou částí. V první části (ubytovací) se nacházely tři obytné dřevěné baráky, jedna dřevostavba využívaná jako latrína, dále zde ještě stávala jedna zděná budova využívaná jako chlév a sklep. V druhé části (správní) stál dřevěný kancelářský barák, v jehož podkroví a přízemí byli ubytováni internovaní. Mimo to zde stávala ještě kůlna. Celé středisko bylo obehnané nízkým dřevěným plotem. Oproti bedřichovskému středisku zde byla výhoda v podobě neplacení nájemného, neboť celý areál byl majetkem FNO, který ho získal konfiskací. Při další komparaci zjistíme, že toto středisko bylo o dost menší nežli ostatní. Z pramenů víme, že celková kapacita byla cca 250 osob, přičemž nejvíce se zde nacházelo asi 380 osob. To však bylo dle řádu nepřipustné. Stálých zaměstnanců bylo také o poznání méně. Velitel Pavlíček zastával zároveň post hospodáře. Účetním se stal jistý Walter Kuba. Tito muži se starali o administrativu a chod střediska. Jako dozorcí zde sloužili dohromady čtyři muži z Havlíčkova Brodu a Bartoušova.

Celé středisko, včetně kanceláře, bylo velice skromně vybaveno. Veškerý nábytek na ubikacích napadl dřevokazný hmyz. Dostatečně byla zřejmě vybavena pouze kuchyň a umývárna se sprchami.¹⁴² Jedna z inspekčních cest z prosince 1946 odhalila, že většina latrín nebyla schopná provozu.¹⁴³ Internovaným chyběl dostatek oblečení a obuvi.¹⁴⁴ I tyto skutečnosti mohly vést k útekům. Němci velice často prchali ze svého zaměstnání. Václav M. (nar. 1914) uprchl od svého zaměstnavatele z Utína odpoledne 18. května 1945. Vyšetřovatelé z řad SNB se domnívali, že se snažil dostat za svojí ženou, která již byla odsunuta do Německa.¹⁴⁵ K rozdělení teoreticky nemělo dojít, neboť členové rodiny měli být odsunuti společně. Nemuselo však nutně jít o porušení pravidel, protože byly stanoveny určité výjimky. Zdařilých úteků od prosince 1946 do srpna 1947 bylo zaznamenáno minimálně šest.

¹⁴² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138, s. 1–2. Protokol o likvidaci sběrného střediska v Bartoušově ze dne 26. srpna 1947.

¹⁴³ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrná střediska ONV Havlíčkův Brod /Bartoušov, Štoky, Bedřichov/ - prohlídka dne 23. prosince 1946.

¹⁴⁴ SOKA Havlíčkův Brod, fond Sběrné středisko Bartoušov (dále jen fond SsB), kart. č. 1, inv. č. 5. Nedostatečné vybavení Němců - Opis MV č. B-300/3312-46 ze dne 30. dubna 1946.

¹⁴⁵ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 6. Opis SNB č. jedn. 1198/47 ze dne 21. května 1947 – M. Václav, něm. státní příslušník, útek ze zaměstnání.

Ve stejném časovém intervalu se podařilo jeden útěk překazit.¹⁴⁶ Z důvodu útěků zavedla oblastní úřadovna Osídlovacího úřadu a FNO v Pardubicích opatření proti samovolnému opouštění pracovních pozic Němci.¹⁴⁷

4.6.1 Pracovní nasazení a hospodaření střediska

Práceschopné osoby ze střediska byly, stejně tak jako v Bedřichově, přidělovány na různé práce. Nejčastěji převažovaly práce v zemědělství. V případě poslání příslušníka střediska na tzv. denní práci, tedy na práci k zaměstnavateli trvající pouze několik málo dní nebo jeden den, dostával německý pracovník během roku 1947 denní mzdu 10 Kčs. Rok před tím nebyla vyplácena vůbec. Nízká mzda byla velitelem Pavlíčkem odůvodněna tak, že zdejší Němci daleko častěji vykonávali tzv. trvalou práci, ve které údajně dostávali adekvátní plat, ale nebylo tomu tak. Lidé se sníženou pracovní schopností se také zapojili do pracovního procesu. Takových lidí chodilo do denního zaměstnání cca 10–45, přičemž každý si vydělal 20 Kčs denně.¹⁴⁸ Denní mzdy vyplácené Němcům byly několikanásobně menší, než jak je deklarovalo Ministerstvo ochrany práce a sociální péče. Podle vyhlášky ministerstva měl muž pracující v zemědělství dostat honorář 55,20–58,40 Kčs za osm odpracovaných hodin. Žena během stejné délky pracovního dne si měla přijít na 49,60–52 Kčs. Navíc Němci pracovali minimálně 10 hodin denně.¹⁴⁹ Díky tomu vidíme, jak výhodné bylo využít Němce na práce všeho druhu, neboť jejich honorář byl hluboko pod stanovenou kvótou. Pracovní síla se tedy nejvíce uplatnila v zemědělství. Mohlo to být u konkrétního statkáře nebo ve firmě – např. bramborářská firma *Sativa* v Keřkově,¹⁵⁰ vzdáleného asi 8 km od Bartoušova. Mohlo se stát, že němečtí pracovníci pracující v jiných oborech než zemědělství, byli ze svých pracovních pozic odvoláni, jak lze demonstrovat na dopisu z osídlovacího úřadu v Pardubicích, adresovaného veliteli střediska: „*Ve Škrdlovicích [...] jsou v pensionu zaměstnány dvě Němky... Ministerstvo vnitra mi nařídilo zaměstnat všechny osoby německé národnosti v zemědělství. Žádám, abyste tyto 2 Němky ze Škrdlovic odvolal a poněvadž okres Chotěboř má poměrně značný počet zaměstnaných osob německé národnosti, odešlete je sem do Pardubic do kanceláře Oblastní osídlovací úřadovny, odtud budou již rolníkům přiděleny.*

¹⁴⁶ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 7. Měsíční zprávy Sběrného střediska Bartoušov za období 1946–1947.

¹⁴⁷ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 6. Opis Osídlovacího úřadu a FNO v Pardubicích – opatření proti samovolnému opuštění pracovišť Němci, č. jedn. 3707/47-VII. ze dne 1. června 1947.

¹⁴⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Výňatek z protokolu, sepsaného 26. srpna 1947 v kanceláři velitelství sběrného střediska v Bartoušově.

¹⁴⁹ Tamtéž. Sběrné středisko Bartoušov – likvidace. Výše náhrad mezd za osoby něm. národnosti. Opis ze dne 12. listopadu 1947.

¹⁵⁰ SOKA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 2. Evidenční kniha internovaných bývalého Sběrného střediska Bartoušov (1946–1947).

*Němky odešlete tak, aby byly zde nejpozději vlakem z Havlíčkova Brodu, který sem přijíždí ve 13 hodin. Jejich příchod mi oznamte telefonicky den před odjezdem v dopoledních hodinách.*¹⁵¹

Někteří internovaní pečovali o střediskovou zahradu s výměrou 60 m². Zde se pěstovala zelenina pro kuchyni. Ve středisku stála obuvnická dílna využívaná pouze pro opravy obuvi, nikoliv pro šití nové. Obdobně fungovala krejčovská dílna, která opravovala oděvy.¹⁵² Jiné Němce zaměstnal významný havlíckobrodský stavitel, ing. Šupich.¹⁵³

V roce 1947 si MV všimlo, že sběrné středisko v Bartoušově posílá do zaměstnání málo pracovníků. Stávalo se, že ve všední den do práce nastoupilo pouze 32 lidí, což byl velmi malý počet s porovnáním kapacity střediska. Důvodů, proč chodilo do práce tak málo lidí, mohlo být více. Jednak se v danou dobu v táborech střediska nacházelo více nepráceschopných než pracujících nebo o potenciální pracující nebyl zájem. V takovémto případě se měla podat zpráva na okresní úřad ochrany práce a pracovní způsobilí Němci se měli přesunout do jiného regionu, kde po nich byla větší poptávka.¹⁵⁴

Sběrné středisko bylo od 1. května 1946 začleněno do státního hospodářství. Od této doby vykazovalo hospodaření s financemi. Z pramenů je tak zřejmé, kolik korun si zhruba vydělali pracovníci střediska za dobu jeho existence (viz tabulka č. 13). Část internačního objektu stávala na pozemku místního sedláka, který si nárokoval sumu 350 Kčs jako nájemné za rok 1945. Tato částka mu byla vyplacena. Od roku 1946 tento pozemek vlastnila obec.¹⁵⁵

¹⁵¹ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 6. Dopis o zařazení osob německé národnosti do zemědělství od styčného důstojníka z Pardubic adresovaný veliteli Sběrného střediska Bartoušov ze dne 22. května 1947.

¹⁵² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138, s. 5. Protokol o likvidaci sběrného střediska v Bartoušově ze dne 26. srpna 1947.

¹⁵³ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 6. Vyúčtování mzdy za německé pracovní síly ze dne 24. února 1947.

¹⁵⁴ Tamtéž. Bartoušov, šetření o pracovním přidělení příslušníků střediska ze dne 27. května 1947.

¹⁵⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Bartoušov, bývalé sběrné středisko – požadavek nájemného za pozemek ze dne 4. listopadu 1947.

Tabulka č. 13: Mzdy všech zaměstnanců za období 1946–1947¹⁵⁶

Pracovník	Délka pracovního poměru	Celková mzda v roce 1946 (Kčs)	Celková mzda v roce 1947 (Kčs)
Velitel	1. 5. 1946 – 30. 6. 1947	23 100	24 400
Pracovník 1	1. 5. 1946 – 12. 7. 1947	22 650	5 000
Pracovník 2	1. 5. 1946 – 30. 4. 1947	18 600	10 000
Pracovník 3	1. 5. 1946 – 30. 6. 1947	16 600	17 780
Pracovník 4	1. 5. 1946 – 1. 10. 1947	23 050	19 570
Pracovník 5	1. 4. 1946 – 30. 9. 1946	6 000	0
Pracovník 6	1. 4. 1946 – 25. 5. 1946	6 000	0
Pracovník 7	1. 5. 1946 – 14. 3. 1947	16 000	2 000
Pracovník 8	1. 6. 1946 – 21. 6. 1946	400	0
Pracovník 9	1. 6. 1946 – 31. 12. 1946	6 000	0
Pracovník 10	1. 7. 1946 – 30. 9. 1946	1 000	0
Pracovník 11	1. 1. 1947 – 15. 7. 1947	0	18 640
Pracovník 12	1. 1. 1947 – 30. 9. 1947	0	16 524
Doplatky	–	–	24 340
Celkem	–		277 654 Kčs

4.6.2 Likvidace střediska

O životě internovaných Němců v tomto středisku nám dostupné prameny neposkytují mnoho informací. V oficiálních pramenech jsou táborové podmínky, stejně tak jako v předchozím případě, vyličený idylicky, ale to je pochopitelně velmi zavádějící. Nelze tak pouze z těchto informací vytvořit stoprocentně validní závěry.

Na poměry ve středisku dohlížely pověřené osoby. Do Bartoušova jezdil na inspekční cesty pověřenec MV plukovník Letov či delegát mezinárodního Červeného kříže dr. Reinhard.¹⁵⁷ Bartoušovské středisko bylo rozhodně nejmenší ze všech tří, které se nacházely v politickém okresu Havlíčkův Brod. Mělo nejmenší kapacitu pro internované, nejmenší počet zaměstnanců i nejmenší rozlohu, přesto i zde působil jeden německý lékař

¹⁵⁶ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o účetní revizi hospodaření bývalých středisek pro Němce v Bartoušově, Štokách a Bedřichově ze dne 14. června 1950.

¹⁵⁷ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 7. Měsíční zpráva ze dne 30. dubna 1947.

z řad válečných zajatců, kterému sekundovaly dvě zdravotní sestry. Ve středisku se nacházely celkem dvě ošetrovny, aby bylo možno oddělit muže a ženy. Dlouhodobě nemocní byli posíláni do střediskové nemocnice v Bedřichově. Do února 1946 zde nebyla zaznamenána žádná epidemie. Lékařský dozor zde i ve zbylých střediscích vykonával úřední lékař MUDr. František Šlejška.¹⁵⁸ Otázka stravování zůstává tajemstvím. Prameny se pouze zmiňují o pojízdné kuchyni, která byla při uzavření střediska v dezolátním stavu a nebyla schopná převozu na jiné místo.¹⁵⁹ Místnost sloužící jako kuchyň zde nejspíš byla, ale bez přesnějšího místa určení. Jeden strážník vyšel středisko průměrně na 6,8 až 10 Kčs za den.¹⁶⁰

Návrh na likvaci střediska se objevuje již ve zprávě z inspekční cesty MV z prosince 1946. V dokumentu doslova stojí: „*Sběrné středisko Bartoušov podle možnosti do jarního odsunu zlikvidujte.*“¹⁶¹ To se však nevyplnilo a ze střediska bylo vypraveno celkem devět odsunů a jeden dodatečný v roce 1948.¹⁶² Nakonec došlo k likvidačním pracím 26. a 27. srpna 1947. Materiál, který ve středisku zůstal (dva šicí stroje, hasicí přístroje, žárovky, oděvy atp.), se odeslal do oblastního sběrného střediska v Lešanech. Velitel střediska za přítomnosti úředníka ONV určil, který textil se vyřadí a který se pošle do Lešan. Veškerá obuv, a to i ta zničená, se měla rovněž neprodleně poslat do oblastního sběrného střediska. Materiál se odvážel po železnici, společně se zbytkovým materiálem ze střediska ve Štokách. Dřevěný nábytek napadený dřevokaznými škůdci byl rozprodán místním občanům jako palivové dříví. Kuchyňské nádobí bylo rovněž nabídnuto k prodeji. Doklady Němců a kancelářské vybavení, včetně razítek, se předalo na ONV v Havlíčkově Brodě.

Velitel střediska Pavlíček a účetní Kuba obdrželi výpověď k 30. září 1947. Pavlíček informoval FNO o ukončení činnosti sběrného střediska. Příslušné úředníky upozornil na to, že do konce září 1947 bude středisko kompletně vyprázdněno. Poté se správy objektu ujal FNO.¹⁶³ Přesný údaj o počtu internovaných během existence střediska chybí. Existují pouze nekompletní měsíční zprávy z let 1946–1947. Podle těchto záznamů si lze představit obsazení střediska ve vybraných měsících (viz tabulka č. 14), kdy je jasně patrný prudký pokles internovaných na přelomu roku 1946/1947. V dubnu se počet internovaných mírně zvýšil,

¹⁵⁸ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Protokol o internačních a jiných střediscích – evidence ze dne 19. února 1946.

¹⁵⁹ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Sběrné středisko Bartoušov – likvidace, příloha 1, č. jedn. 7023-ZVS/1947-Vy.

¹⁶⁰ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 7. Měsíční zprávy 1946–1947.

¹⁶¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrná střediska ONV Havlíčkův Brod /Bartoušov, Štoky, Bedřichov/ - prohlídka ze dne 23. prosince 1946.

¹⁶² SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 2, inv. č. 9-18. Odsuny Němců z Bartoušova 1946–1948.

¹⁶³ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska v Bartoušově ze dne 27. srpna 1947.

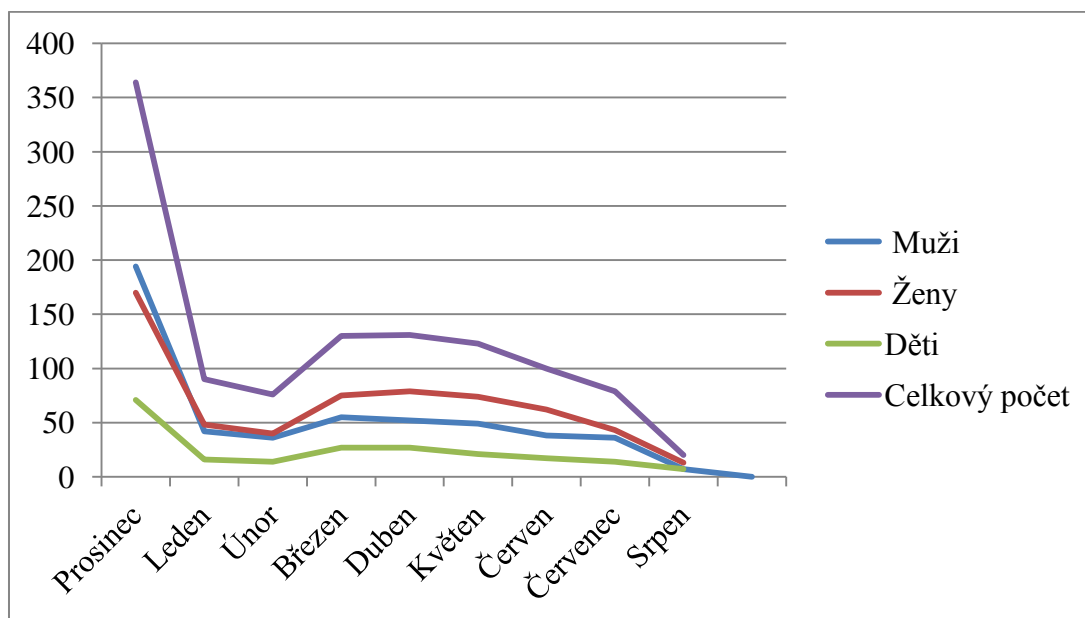
avšak v žádném měsíci se už hodnota počtu internovaných nedostala na hranici čísla 131. Od dubna, tedy od měsíce, ve kterém byl počet internovaných nejvyšší ze všech měsíců v roce 1947, zaznamenáváme regresi trvající až do samotného uzavření střediska. Z genderového hlediska je čitelná převaha žen nad muži.

Po uzavření střediska zde měl vzniknout pracovní a internační tábor pro toulající se osoby bez pracovního průkazu. Poté se objekt měl stát majetkem MNV v Bartoušově, který tu následně plánoval vybudovat sál pro přednášky a divadlo.¹⁶⁴

Tabulka č. 14: Počty Němců ve středisku v dochované měsíční evidenci 1946–1947¹⁶⁵

Období	Muži	Ženy	Z toho dětí	Celkem
Prosinec 1946	194	170	71	364
Leden 1947	42	48	16	90
Únor 1947	36	40	14	76
Březen 1947	55	75	27	130
Duben 1947	52	79	27	131
Květen 1947	49	74	21	123
Červen 1947	38	62	17	100
Červenec 1947	36	43	14	79
Srpen 1947	7	13	7	20

Graf č. 3: Vývoj počtu Němců ve středisku¹⁶⁶ (Autor grafu: Jan Karel)

¹⁶⁴ Tamtéž. Opis čj. 26680 ONV Havlíčkův Brod, jehož předmětem byla likvidace internačních, pracovních a sběrných středisek (urychlené provádění) ze dne 14. října 1946.

¹⁶⁵ Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Měsíční zprávy 1947.

SOKa Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 7. Měsíční zprávy 1946–1947.

¹⁶⁶ Tamtéž.

4.7 Sběrné středisko Štoky

Štoky jsou obec nacházející se v samotném srdci jihlavského národnostního ostrova, zhruba napůl cesty mezi Havlíčkovým Brodem a Jihlavou. RNV zde vzniknul už 7. května 1945, jak už bylo avizováno. Obnovení MNV se místní dočkali až 19. srpna téhož roku.¹⁶⁷ Dne 19. května přišla korespondence z ONV v Jihlavě na RNV do Štoků. V dopise stálo že, osoby německé národnosti mají být opětovně upozorněny na to, aby odevzdaly veškeré palné zbraně a třaskavé látky. Lhůta pro odevzdání byla stanovena minimálně alespoň na osm hodin. Poté se mělo přistoupit k osobním prohlídkám všech Němců. Člověk, u kterého by byla objevena zbraň či výbušnina, měl být na místě ihned zastřelen a až pak mělo dojít k identifikaci oběti. V případě, že některý z Němců skrývajících se v lese zabil osobu české národnosti, mělo se na území obce, kde se incident stal, náhodně vybrat 10 občanů německé národnosti, kteří měli být na oplátku bez milosti postřeleni. Zabavené zbraně obdržely české hlídky a ostrahy sběrných středisek.¹⁶⁸

Dávno před vznikem střediska ve Štokách se na národním výboru hromadila korespondence, jejímž společným jmenovatelem bylo, aby se Němcům neubližovalo. Dopisy tohoto charakteru psali zejména čeští rodinní příslušníci ze smíšených česko-německých rodin, kteří měli důvodné obavy o své „německé“ nejbližší: *„Prosím obec. úřad ve Štokách, aby mým starým rodičům Janovi a A. N. a mé švagrové a dětem v domě č. [...] nebylo ubližováno. Zaručuji se, že nebyli nikdy politicky činní. Já sám Čech, ruský legionář a voj. gážiista jsem byl v boji na pražských barikádách raněn a ležím v nemocnici. Rodiče mě po dobu okupace stále podporovali živobytím a proto prosím, abyste jim bezdůvodně neubližovali.“*¹⁶⁹ Obdobných dopisů existuje nesčetně.

4.7.1 Vznik střediska a odhalení nedostatků

Sběrné středisko bylo, oproti dvěma předešlým, nejmladší. Vzniklo dne 16. července 1945 a téhož dne už se plnilo prvními Němci. Bylo situováno do jižní části obce. Jako v předchozím případě využily příslušné orgány bývalý tábor RAD, vzniklý na přelomu let 1939 a 1940, k internaci Němců. Celý objekt se skládal z devíti dřevěných baráků. Jednalo se o dřevěné ubikace „typu RAD“ včetně baráku upraveného pro účely kanceláře. Dále zde

¹⁶⁷ KRAUMAN, E. *Kapitoly*, s. 38–39.

¹⁶⁸ SOkA Havlíčkův Brod, fond Místní národní výbor Štoky 1945–1990 (dále jen MNV Štoky), kart. č. 1, bez inv. č., Spisy. ONV v Jihlavě dopis všem MNV ze dne 19. května 1945.

¹⁶⁹ Tamtéž. Dopis od Josefa N. došlý 20. května 1945 na ONV Štoky.

stával barák s kuchyní, skladištní barák, technický barák (se sprchami, kotelnou, umývárnu a sušárnou), nejmenší barák sloužil jako latríny. Od srpna 1945 k celému objektu připadly čtyři dvojdomky v severní části od bývalého německého stavebního družstva. Středisko bylo oploceno pouze z jihu nízkým ostnatým drátem. K objektu patřila i zelinářská zahrada zbudovaná pro potřeby kuchyně. Všechny budovy byly konfiskátem a tudíž majetkem FNO. Pozemky, na kterých stálo středisko, patřily obci, avšak neplatilo se za ně žádné nájemné. Celková kapacita střediska dosahovala výše cca 600 osob, maximálně se zde nacházelo 850 internovaných osob.¹⁷⁰ Od prvopočátků se začaly projevovat jisté problémy a nedostatky, jež bylo zapotřebí vyřešit. V první řadě se jednalo o nedostatek lůžek. Asi v 15 dřevěných barácích o 95 místnostech se nacházelo pouze 297 lůžek,¹⁷¹ to byl velice nedostatečný počet, neboť se ve středisku zdržovalo více Němců, než bylo lůžek.

Problém přeplněnosti se projevovat nejen ve Štokách, ale i Bartoušově a Bedřichově. Překročení kapacity bylo důsledkem odkládání odsunů,¹⁷² proto počty Němců ve střediscích vysoce překračovaly určené kapacity. Tyto skutečnosti dělaly vrásky na čele všem velitelům středisek, kteří si moc dobře uvědomovali potencionální následky tohoto problému. V lednu 1946 bylo ve všech třech zařízeních internováno dohromady 1 416 lidí (Bedřichov: 202; Štoky: 507, Bartoušov: 407). Předseda bezpečnostní komise apeloval na úředníky ONV v Havlíčkově Brodě, aby se neprodleně započalo s odsuny. Doslova psal: „*Ošacení a vybavení jest zařízeno, jsou určité nedostatky v obuvi hlavně u dětí, zdravotní stav jest všude dobrý. [...] Jsme připraveni k okamžitému odsunu... [...] Odložení (sic) odsunu na neurčito trpíme velikým nedostatkem paliva a udeřili (sic) krutá zima může nastati katastrofální stav po této stránce. Jelikož se jedná o dřevěné domky a přes veškerou naši snahu a upozornění nemůžeme docílití nápravu z všeobecného nedostatku otopu.*“¹⁷³

Brzy se ve Štokách naskytly další problémy. Bylo zapotřebí opravit spálený motor. V umývárně vedle lékařské ordinace chyběla vana, tudíž se pacienti neměli kde koupat. U vchodu do střediska se hromadil odpad, včetně vraků aut. Odpadky nařídil inspektor Nehasil odklidit, kvůli estetickému hledisku. V neposlední řadě se pracovníci střediska měli postarat o to, aby veškerý táborový textil byl vyprán, opraven a pověšen na nějakou tyč, aby

¹⁷⁰ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

¹⁷¹ Počty baráků se v různých pramenech často liší. Nejčastěji se objevují cifry 13–15.

SOka Havlíčkův Brod, fond Okresní národní výbor Havlíčkův Brod 1945-1960 zn. III/1 (dále jen ONV Havlíčkův Brod), kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zpráva o stavu určených sběrných táborů v okrese Havlíčkův Brod. Nedatováno.

¹⁷² Tamtéž, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů ze dne 4. února 1946.

¹⁷³ Tamtéž. Hlášení ohledně odsunu Němců od předsedy bezpečnostní komise v Havlíčkově Brodě ze dne 11. ledna 1946.

se ochránil před moly a plísní.¹⁷⁴ Při následujících inspekčních cestách byly odhaleny další nedostatky. V prosinci 1946 neshledal pověřenec ministerstva vnitra střediska v požadovaném stavu. Konkrétně Štokům vytýkal, že na ošetřovně leželi společně muži a ženy, a že děti nebyly dostatečně oblečeny.¹⁷⁵

4.7.2 Personál ve středisku

Při vzniku internačního zařízení se velitelem stal štábní strážmistr SNB František Gregor s měsíčním honorářem 2 000 Kčs.¹⁷⁶ Od 4. ledna 1947 ho ve funkci nahradil Jaroslav Příbyl (zaměstnanec ONV), který byl původně Gregorovým zástupcem. Příbyl na postu velitele vydržel až do úplné likvidace střediska. Prvním hospodářem od vzniku až do 23. července 1947 se stal jistý Otakar Gregor, syn prvního velitele Františka Gregora. Otakar Gregor pak následně vykonával funkci dozorce. Dne 23. července 1947 se novým hospodářem stal Ludvík Langhans. Hospodář byl zároveň i účetním. Proviantní služba byla svěřena Růženě Schönberlové. Strážní sbor byl omezen na deset osob, později se počet snížil na osm. Na těchto postech se vystřídal více lidí.¹⁷⁷ Během služby ušel prý každý dozorce 24 km.¹⁷⁸ Oproti středisku v Bedřichově byli strážci výrazně mladší. Průměrný věk dosahoval necelých 32 let. Více jak polovině strážných nebylo ani 30 let. Ovšem je třeba podotknout, že dvěma dozorcům nebylo stanovených 21 let. Došlo tedy k porušení služebního řádu dozorců. V Bedřichově byl průměrný věk 50 let a jednotliví strážní byli o poznání starší. V zařízení dále pracovali v kanceláři čtyři Němci, příslušníci střediska.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Tamtéž, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Hlášení inspektora Nehasila ze dne 17. dubna 1946.

¹⁷⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Sběrná střediska ONV Havlíčkův Brod /Bartoušov, Štoky, Bedřichov/ - prohlídka ze dne 23. 12. 1946.

¹⁷⁶ Tamtéž. Hospodaření v internačních, pracovních a sběrných střediscích ze dne 19. dubna 1946.

¹⁷⁷ Tamtéž, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

¹⁷⁸ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Žádost MNV ve Štokách o přídávkové listky (1945).

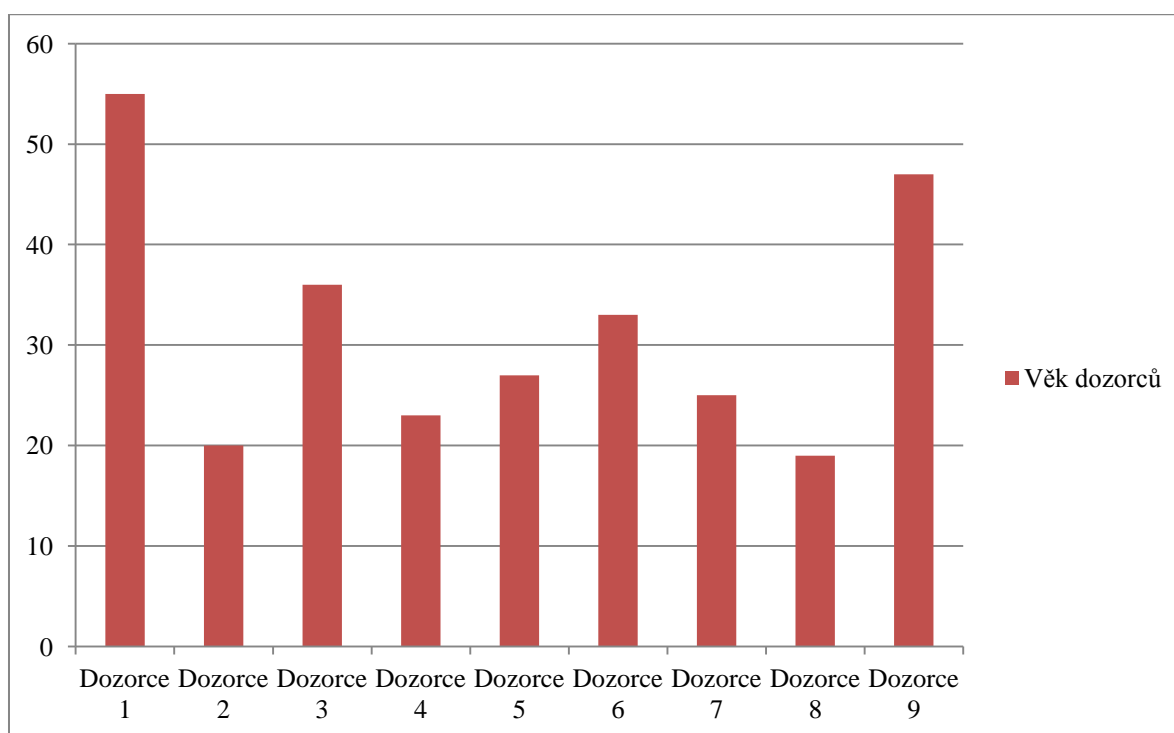
¹⁷⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

Tabulka č. 15: Mzdy všech zaměstnanců za období 1946–1947¹⁸⁰

Pracovník	Délka pracovního poměru	Celková mzda v roce 1946 (Kčs)	Celková mzda v roce 1947 (Kčs)
Velitel 1	1. 1. 1946 – 31. 12. 1946	24 200	0
Velitel 2	1. 1. 1946 – 30. 6. 1947	39 200	18 600
Pracovník 1	1. 1. 1946 – 30. 6. 1947	31 100	12 000
Pracovník 2	1. 1. 1946 – 30. 6. 1947	22 100	9 000
Pracovník 3	1. 1. 1946 – 30. 6. 1947	25 700	11 280
Pracovník 4	1. 1. 1946 – 31. 3. 1947	25 900	5 640
Pracovník 5	16. 1. 1946 – 31. 12. 1946	24 250	0
Pracovník 6	1. 1. 1946 – 30. 6. 1947	25 100	11 280
Pracovník 7	1. 1. 1946 – 15. 9. 1946	17 500	0
Pracovník 8	1. 1. 1946 – 30. 6. 1946	18 450	0
Pracovník 9	1. 1. 1946 – 31. 3. 1946	9 225	0
Pracovník 10	1. 1. 1946 – 19. 1. 1946	950	0
Pracovník 11	1. 1. 1947 – 28. 2. 1946	6 300	0
Pracovník 12	1. 12. 1945 – 28. 2. 1946 1. 8. 1946 – 31. 3. 1947	28 725	0
Pracovník 13	1. 1. 1946 – 20. 2. 1946	2 650	0
Pracovník 14	1. 7. 1946 – 20. 8. 1946	3 380	0
Doplatky	-	-	60 507
Celkem	-	-	433 037 Kčs

¹⁸⁰ Tamtéž. Protokol o účetní revizi hospodaření bývalých středisek pro Němce v Bartoušově, Štokách a Bedřichově ze dne 14. června 1950.

Graf č. 4: Přehled věku dozorců střediska z roku 1945¹⁸¹ (Autor grafu: Jan Karel)

4.7.3 Sociální, hygienické a zdravotní podmínky

Nezanedbatelným článkem pro chod střediska byla kuchyně zřízená v jednom z baráků, určená pouze pro stravování internovaných. Otázka hromadného vaření nebyla během prvního týdne vyřešena, proto od vzniku střediska (16. července 1945) do 23. července si vařili Němci sami ze svých zásob. Po prvním týdnu již vařila kuchyně. Veškeré suroviny objednával hospodář střediska nebo Růžena Schönberlová pracující jako proviantní síla. Běžné kuchyňské suroviny se v letech 1945 až 1946 odebíraly od obchodníka Jana Mareše ze Štoků, v lednu 1947 od nákupního družstva *Rozvoj* ze sousední obce a od února 1947 ze stejného družstva, ale ve Štokách. Po celou dobu existence kuchyně se chléb nakupoval u pekaře Františka Balouna ze Štoků. Maso a uzeninu dodával František Bouda z nedalekého Zvonějova nebo městská jatka z Havlíčkova Brodu. Zeleninu objednával hospodář u Františka Gryče ze Štoků nebo se využívala zelenina pěstovaná přímo ve středisku, ovšem i za tuto zeleninu muselo středisko zaplatit, i když se jednalo o sníženou cenu. Ve středisku se v roce 1946 ze zbytků z kuchyně krmila tři prasata. Chovaná hospodářská zvířata ale nebyla určena pro potřeby kuchyně. Jedno z prasat se muselo předčasně prodat na jatka z důvodu nebezpečí onemocnění za 1 061,50 Kčs, zbylá dvě se prodala úředníkům majícím na starost odsun. Ceny

¹⁸¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Seznam dozorců dle stavu k 1. říjnu 1945.

byly vyměřeny na 2 760 Kčs a 3 982,50 Kčs. Všechny částky se zaznamenaly jako příjmy do pokladního deníku. Pro úplnost je potřeba dodat, že jeden dětský strážník vyšel středisko skoro na 15 Kčs denně, dospělý pak na 10 až 11 Kčs za den.

Další důležitou součástí celého zařízení byla ošetrovna. Zhruba dva měsíce po otevření střediska zde nesídlil stálý lékař, a proto museli být nemocní posíláni do Německého Šicndorfu (dnešní Dobronín) za MUDr. Evženem Seviorem. Změna přišla v říjnu 1945, kdy přímo ve středisku působil až do 12. května 1947 MUDr. Herbert Exner. Od 23. března do 26. srpna 1947, tedy až do samotného uzavření střediska, vykonával lékařskou službu MUDr. Otto Böhm, který se do Štoků dostal po uzavření střediska v Bedřichově, kde se do té doby staral o pacienty. Oba muži pobírali plat v hodnotě 1 600 Kčs za měsíc. Lékaři měli k dispozici 1–4 ošetrovatelky s měsíčním platem 1 200 Kčs. Vrchní dozor nad zdravotní péčí vykonával cca dvakrát do měsíce MUDr. František Šlejška, tak jako ve všech sběrných zařízeních na Havlíčkovobrodsku.¹⁸² V případě, že se jednalo o závažnější onemocnění či porod, byli pacienti, popřípadě rodička, odvezeni do nemocnice.¹⁸³ Při hospitalizaci pacienta si daná nemocnice účtovala 60 Kčs za každý den strávený v nemocničním zařízení.¹⁸⁴ Do února 1946 se zde vyskytly z nakažlivých chorob pouze tři případy záškrtu. Ve stejném časovém úseku, ve všech třech střediscích zemřelo podle oficiálních pramenů dohromady 35 lidí. Údajně všichni skonali stářím.¹⁸⁵ Dle střediskových zdravotních záznamů je jisté, že do 7. března 1947 zemřelo ve středisku 19 lidí. Ne u všech zemřelých bylo příčinou smrti stáří. V záznamech se objevují i úmrtí dětí – např. jedenáctileté dívky na zápal plic nebo dokonce i dvouměsíčního kojence, jehož příčinou smrti byla alimentární dystrofie¹⁸⁶ způsobená hladověním a nedostatkem vitamínů a bílkovin v přijímané potravě.

Jestliže daná osoba zemřela, bylo nutné povolat střediskového lékaře, popřípadě úředního lékaře, který konstatoval smrt a do zdravotní karty zemřelého zapsal příčinu smrti. Po tomto úkonu informoval (telefonicky nebo telegraficky) nadřízený úřad a starostu o skonání osoby ve středisku. Pověřený úředník následně informoval příbuzné žijící v Československu o smrti jejich příbuzného či známého. V případě, že rodina včas neurčila jinak, byl nebožtík pohřben na nejbližším hřbitově. Cenné pozůstalosti se odeslaly starostovi

¹⁸² ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947. Tamtéž, E-7, kart. č. 22, inv. č. 26. Protokol o internačních a jiných střediscích – evidence ze dne 19. února 1946.

¹⁸³ Tamtéž. Internační tábory, oběžník č. 82/45 ze dne 13. září 1945.

¹⁸⁴ Tamtéž. Výkaz ošetrovného za Němce ošetrovaného v zemském ústavu pro choromyslné v Havlíčkově Brodě do 31. prosince 1947.

¹⁸⁵ Tamtéž. Protokol o internačních a jiných střediscích – evidence ze dne 19. února 1946.

¹⁸⁶ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 6, inv. č. 21. Zdravotní záznamy osob zemřelých (1945–1947).

obce v bydlišti příbuzných, jestliže bylo na území Československa. Pokud se příbuzní nacházeli v zahraničí, nemohli být o smrti svého blízkého vyrozuměni, proto se úmrtí a potencionální cennosti z pozůstalosti hlásily na okresní soud.¹⁸⁷

Střediskový lékař se nestaral jenom o nemocné, ale i o zdravé příslušníky. V jeho kompetencích totiž bylo hlídat kvalitu vody, jejíž vzorek se posílal do Státního zdravotního ústavu v Praze. Rozbor vzorku vody z dubna 1946 odhalil, že zdejší voda byla slabě nažloutlá, ale čirá, měla pH 6,7 a celkovou tvrdost 3,20. Bakterie typu *coli* nebo *paracoli* nebyly nalezeny. Mimo jiné proto zdravotní ústav vyhodnotil, že se jedná o vzorek bez závady.¹⁸⁸

4.7.4 Život uvnitř střediska

Dne 2. března 1946 došlo ve středisku ke zpřísnění podmínek pro internované. Velitelství vydalo rozkaz, ve kterém se zakazovalo vykonávat vycházky mimo středisko, zároveň bylo zakázáno přijímat návštěvy. Jestliže někdo zvenčí přinesl zadrženému Němci dar či balík, musel ho nejprve odevzdat na příslušnou táborní strážnici a až potom byl dar předán internovanému, pro kterého byl určen. Dříve se dar mohl dát ihned internovanému, aniž by ho někdo předtím kontroloval. Od března 1946 bylo toto jednání nepřípustné. Přejechy z jednoho střediska do druhého byly zakázány. Povoleny byly pouze lidem, kteří měli písemné lékařské potvrzení. Opustit středisko nebo do něj vstoupit bylo dovoleno jen těm, kteří disponovali písemným pracovním příkazem. Novou záležitostí se stalo i nařízení pro Němce starších deseti let nosit na pravém rukávu pevně přišitou bílou pásku o šířce 6–10 cm. Příslušník sběrného zařízení určený na práci musel při odchodu do zaměstnání na tuto bílou pásku připevnit písmeno „P“ jako pracovník. Písmeno se vždy vydávalo před odchodem do práce v kanceláři velitele. Společně s písmenem se německému pracovníkovi propůjčil doklad o nasazení do práce. Po návratu zpět se obojí vracelo. Osoby nespĺňující tyto podmínky neměly právo nosit pásku opatřenou tímto písmenem. Při neuposlechnutí jakéhokoliv nařízení hrozilo trestní stíhání. Na dodržování rozkazu dohlíželi příslušníci SNB.¹⁸⁹ Znění celého rozkazu bylo pro příslušníky střediska přeloženo do německého jazyka.

Internovaným Němcům často chybělo ošacení, jak již bylo několikrát zmíněno. Problém také spočíval v tom, že spousta lidí se chtěla na internovaných obohatit. Jistá paní Marie S., která prošla sběrným střediskem ve Štokách, měla ve svém bývalém bytě ve

¹⁸⁷ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 6. Domácí řád pro sběrná střediska s. 10–11 (1945).

¹⁸⁸ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 2. Rozbor vody ze dne 26. dubna 1946.

¹⁸⁹ Tamtéž. Rozkaz velitele všem příslušníkům tábora Štoky ze dne 2. března 1946.

Vyskytné několik druhů oblečení, avšak její byt byl během jejího pobytu ve středisku pod národní správou v zastoupení správce Norka. Jmenovaná žádala národního správce, aby jí z bytu vydal část jejího zbylého ošacení. Konkrétně se mělo jednat o čtyři páry punčoch, spodní prádlo a jeden pár pánských bot, avšak správce Norek odmítnul požadované věci vydat. Proto se jmenovaná obrátila nejprve na četnickou stanici a poté na velitele tábora, který mimo jiné v dopise pro MNV ve Vyskytné napsal: „*Podle nařízení vyšetřující komise v Havl. Brodě měli (sic) býti osoby připravené k odsunu řádně vybaveny aježto (sic) zdejší tábor nemá potřebných věcí odsunovaným na dop lněnía (sic) jak zde jest vidno, nemůže jmenovaná ani svoje věci dostati, které nutně potřebuje. Prosím proto tamní MNV aby ve věci učinil nápravu, věci u Norka zabavil a zaslal zdejšímu sběrnému táboru (sic) V opačném případě byl bych nucen na Norka učiniti oznámení Okres. vyš. komisi (okresní vyšetřující komise, pozn. aut.) v Havlíčkově Brodě...*“¹⁹⁰ Existují i případy, kdy se podařilo zapomenuté věci z bývalých německých obydlí bez obstrukcí vrátit. Důkazem může být případ Antonína N. ze Studénky, který před svojí internací ve sběrném zařízení zapomněl ve svém bývalém domě troje hodinky. Tyto hodinky mu byly prostřednictvím místního desetiletého rakouského chlapce vráceny¹⁹¹ a celá záležitost se tímto vyřešila.

Běžnou praxí bylo, že v důsledku převezení internovaných do středisek došlo k rozdělení rodin. Příslušníci rodin, kteří se ocitli sami v jiném středisku než jejich příbuzní, se pak dožadovali, aby byli přesunuti za svou rodinou. Tyto tendence se objevují i v případě střediska ve Štokách, konkrétně např. u Anny S., jež chtěla být přesunuta ze sběrného zařízení v Praze 12 do Štoků za svojí rodinou: „*Mám rodiče a sourozence ve sběrném táboře ve Štokách, kde jsem též narozena. Jsem sama ve zdejším táboře a v případě vystěhování mých rodičů a sourozenců byla bych ráda s nimi...*“¹⁹²

Internovaným bylo dovoleno psát dopisy, a to jednou týdně. Veškerá korespondence se pilně kontrolovala. V případě, že se pracovníkům střediska z jakýchkoliv důvodů nelíbilo sdělení v dopisech, docházelo k cenzurování. Vždy, když se obsah textu zdál více závadný, předal se takový dopis do Havlíčkova Brodu na tamní okresní vyšetřovací komisi.¹⁹³

¹⁹⁰ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 6. Dopis MNV ve Vyskytné od velitele tábora ve Štokách ze dne 23. ledna 1946.

¹⁹¹ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 7. Dopis Okresní vyšetřovací komisi v Havlíčkově Brodě od velitele tábora ve Štokách ze dne 25. února 1946.

¹⁹² Tamtéž, MNV Štoky, kart. č. 1, bez inv. č., Spisy. Dopis od Josefa S. Nedatováno.

¹⁹³ Tamtéž, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Nařízení ohledně přidělení německých pracovních sil ze sběrného tábora ve Štokách od Okresní vyšetřující komise v Havlíčkově Brodě ze dne 24. srpna 1945.

4.7.5 Pracovní vytížení internovaných

Stejně jako v předchozích střediscích, tak i na vybrané Němce ve Štokách se vztahovala pracovní povinnost. Němci nasazení na práce nejčastěji své zaměstnání vykonávali v oboru zemědělství. Již od srpna 1945 nebylo těmto Němcům poskytnuto nemocenské pojištění. Jestliže daný německý pracovník onemocněl, byl mu od zaměstnavatele vystaven lístek k lékaři. Veškeré náklady na léčbu šly na vrub okresní nemocenské pojišťovny, která následně vykonala vyúčtování s okresní vyšetřovací komisí z Havlíčkova Brodu. Z táborového nařízení bylo pracujícím zakázáno pohybovat se vně obecního obvodu, ale toto nařízení nebylo velmi často respektováno. Němci samovolně opouštěli katastr Štoků a vraceli se do nedalekých vsí, kde před svou internací celý život žili a odkud byli po válce vyhoštěni. Tento přestupek řešil MNV a až při hrubém porušení zákazu se mohl obrátit na okresní vyšetřovací komisi. V jednom z dobových pramenů je poznamenáno, že se prý „...*tito Němci vymlouvají, že nemají dostatečný oděv a nebo obuv. Při jejich evakuaci jim byla dána možnost k tomu, aby si vše potřebné vzali. Toto jest jenom výmluva od nich a chtí (sic) tím dosáhnouti, aby se dostali do své obce a tam rabovali a případně činili rozbroje. Nebudiž proto k jejich tvrzení vzat zřetel.*“¹⁹⁴ Tímto způsobem vnímala okresní vyšetřovací komise v srpnu roku 1945 otázku pracovního nasazení německých občanů. Úředníci nerefletovali nebo nechtěli reflektovat potřebu zadržených Němců vrátit se zpět do domovské obce a vzít si zde alespoň svůj nejcennější majetek či majetek s pamětní či rodovou hodnotou. Stejně tak nedbali na stížnosti na nedostatek oblečení, ba naopak, domnívali se, že se ze strany Němců jedná o účelnou výmluvu z nařízené práce.

Pracovní síly se opět dělily do dvou skupin. Jednalo se o práci trvalou a práci denní. Mzdový sazebník z 18. března 1946 odpovídal měsíčnímu honoráři v zemědělství v hodnotě 740 Kčs za muže a 650 Kčs za ženu. Hodinová sazba byla pro muže stanovena na částku 6,90 Kčs, pro ženu 6,10 Kčs za každou odpracovanou hodinu. V řemeslném oboru se hodinové sazby lišily pouze minimálně, a to pro muže částkou 8,90 Kčs za hodinu a 8,50 Kčs pro ženu. V roce 1946 středisko stanovilo zaměstnavatelům vyšší mzdy. Z hrubé mzdy se odečetlo 20 %, které obdržel ONV Havlíčkův Brod, zbylých 80 % šlo na účet střediska. Do 1. listopadu 1946 se příslušníkům střediska nevyplácela žádná desetikorunová ani pětikorunová odměna. Roku 1947 středisko opět předepisovalo mzdy podle sazebníku, ale zavedlo druhy pracovního nasazení.

¹⁹⁴ Tamtéž.

- a) Jestliže pracující osoba měla ve středisku nepracujícího rodinného příslušníka, vyplácel zaměstnavatel pracujícímu odměnu 10 Kčs za den a zbylé finance odváděl na ONV Havlíčkův Brod ve prospěch státu.
- b) Jestliže ve středisku byla pracovně aktivní celá rodina, nebo když se ve středisku nacházel jednotlivec bez rodinných příslušníků, takže během pracovního nasazení nezůstával žádný příslušník rodiny ve středisku, probíhalo vyúčtování následovně: zaměstnavatel vyplácel 20 % ze mzdy opět na ONV Havlíčkův Brod, odkud peníze putovaly ve prospěch státního hospodářství. Zbylá částka se vyplácela pracovníkovi v hotovosti.
- c) Jestliže se pracovník denně vracel do střediska nebo byl zaměstnán na příležitostnou (denní) práci, obdržel od střediska 10 Kčs denně a zaměstnavatel posílal zbytek mzdy opět na ONV.¹⁹⁵

Většina lidí ve středisku pracovala v zemědělství, jak už jsem několikrát psal, ale nebylo to pravidlem. Část internovaných byla nasazována na různé pracovní úkony mimo obor zemědělství a daleko od sběrného střediska. Příslušnice střediska Anna Š. (nar. 1897) byla přidělena jako švadlena až do vzdáleného Brna, kde byla trvale ubytována u své zaměstnavatelky. Její zaměstnavatelka se musela postarat o její ubytování a stravování. Denně za Annu Š. odváděla sběrnému středisku 26 Kčs.¹⁹⁶ Někteří zaměstnavatelé německé pracovní síly sami vyžadovali, neboť ve své profesi zaměstnávali Němce, a to i během okupace. Tito jim byli po válce odebráni a soustředěni do některého ze sběrných zařízení.¹⁹⁷ V takovýchto případech jim pak chyběla nutná pracovní síla, která byla zapotřebí doplnit.

Někteří Němci pracovali v lomu v nedalekých Pozovicích, kde za tuto fyzicky vysoce náročnou práci dostávali neadekvátně nízký honorář. Osm dělníků pracovalo v lomu od 1. ledna do 11. ledna 1946. Mistr lomu A. Tobola poznamenal, že jejich mzda byla obvyklá, měli nemocenské pojištění, a že řádně pracovali. Hromadná částka byla pracovníkům hotově vyplacena již 11. ledna.¹⁹⁸

¹⁹⁵ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

¹⁹⁶ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Dopis Adolfě N. z Brna ze dne 18. října 1945.

¹⁹⁷ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 7. Žádost o přidělení pracovních sil německé národnosti v případě, že by byly některé z tamní obce odsunovány (16. únor 1946).

¹⁹⁸ Tamtéž. Výplatní listina č. 1.2/b zaměstnaných při výlomu v okresním lomu v Pozovicích v době od 1. ledna do 11. ledna 1946.

Tabulka č. 16: Mzdy dělníků v lomu Pozovice od 1. ledna do 11. ledna 1946¹⁹⁹

Dělníci	Celkem odpracovaných hodin	Mzda		Srážky		Čistá mzda
		Hodinová	Celková	Pojištění	Celkem	
Dělník 1	42	9,30	390,6	37,1	37,1	353,5
Dělník 2	66	9,30	613,8	48,1	48,1	565,7
Dělník 3	66	9,30	613,8	48,1	48,1	565,7
Dělník 4	66	9,30	613,8	48,1	48,1	565,7
Dělník 5	50	9,30	465	37,1	37,1	427,9
Dělník 6	50	9,30	465	37,1	37,1	427,9
Dělník 7	66	9,30	613,8	48,1	48,1	565,7
Dělník 8	50	9,30	465	37,1	37,1	427,9
Srážka	456		4 240,80	340,8	340,8	3 900

I štockého střediska se týkal problém útěků ze zaměstnání. Pracovně nasazenému Janovi W. (nar. 1929) se podařilo prchnout v noci ze 7. na 8. prosince 1946. Muž pracoval u rolníka v Mozolově nedaleko Lipnice nad Sázavou. Při svém úprku napsal vzkaz na balicí papír, že si jde do Štoků vyzvednout oděv, přičemž avizoval, že se v neděli 8. prosince vrátí, ale už se nevrátil. Navíc při svém útěku zcizil svému zaměstnavateli jízdní kolo značky *Las*.²⁰⁰

Počátkem roku 1947 vznikly přímo ve středisku dílny určené pro potřeby tábora. Jednu ze dvou z dílen obývali krejčí a obuvníci, kteří internovaným opravovali svršky, různé druhy prádla či obuv. Druhá dílna sloužila zámečnickovi. Ten byl ve středisku zaměstnán od září roku 1946 a zabýval se opravami baráků, vodovodů a elektrického vedení.²⁰¹

4.7.6 Hospodaření střediska

Počátek hospodaření štockého střediska lze zkoumat již od června 1945. Celé zařízení hospodařilo samostatně, to znamená, že nebylo napojeno na státní pokladnu. Veškeré režijní náklady se platily z mezd pracujících Němců. Tímto způsobem se režie umořovaly až do 25. května 1947, kdy poprvé v celé historii střediska, poskytl ONV Havlíčkův Brod středisku 4 000 Kčs na poplatky způsobené provozem střediska. Za rok 1945 činil hotovostní příjem

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Příloha 1 – velitelství stanice Lipnice nad Sázavou, čj. 1801/46 ze dne 13. prosince 1946.

²⁰¹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

částku 1 290 156,65 Kčs, částka 1 219 778,35 Kčs z této sumy se odeslala na neznámé místo, jež není v pramenech uvedeno. Hotovostní zůstatek tedy činil sumu 70 378,30 Kčs. Hospodaření běžného účtu vykazuje příjem ve výši 646 643,50 Kčs, zůstatek na tomto účtu se rovnal 105 014,60 Kčs. Oba zůstatky se převedly do nového roku 1946. Za rok 1945 vyplatil pokladník 240 615 Kčs za mzdy. Významným příjmem tvořila částka 533 680,35 získaná zabavením peněz, nejspíše internovaným Němcům.

Za rok 1946 nebyly příjmy tak vysoké jako v roce 1945. Hotovostní příjem vykazoval 202 621,40 Kčs, ale po odeslání peněz se zůstatek snížil na 689,55 Kčs. Běžný účet měl na kontě příjem 113 600,45 Kčs, ovšem po odečtení peněz byl zůstatek opět nesrovnatelně nižší, protože částka po odečtu měla hodnotu 10 100,45 Kčs. Mzdy za rok 1946 byly o poznání vyšší než v roce 1945. V účetnictví byla zanesena celková částka 786 844,30 Kčs, která se vyplatila všem zaměstnancům. Při součtu mezd od vzniku střediska do konce roku 1946 docházíme k sumě 1 027 459,30 Kčs. Zůstatky se přenesly do roku 1947.

Účetnictví za rok 1947 bylo uzavřeno již 17. dubna téhož roku. V hotovosti příjem tvořil částku 8 488,45 Kčs, na běžném účtu to bylo 51 955,25 Kčs, po všech odečtech zůstalo na účtu 45 047,80 Kčs. Na mzdách se během tohoto zkráceného účtovacího období vyplatilo 72 669,30 Kčs. Po dobu existence střediska se vyplatilo 1 100 128,60 Kčs na mzdách. Za roky 1945 a 1946 personál střediska zabavil cizí měnu, nejspíše internovaným Němcům, v hodnotě 748 836,35 Kčs. Tyto příjmy se využily na provozní náklady střediska. Zabavování cenností a svršků prováděli příslušníci SNB nebo finanční správy za asistence personálu střediska.²⁰² Podle seznamu cenností se velice často jednalo o stříbrné a zlaté předměty, zejména hodinky, náhrdelníky, výjimku netvořily ani zlaté zuby.²⁰³ Počínaje 29. srpnem 1947 skončila ve středisku účetní a pokladní služba. V oficiálních pramenech úřední proveniencí je k hospodářství střediska poznamenáno: „*Za všechno co bylo shledáno lze říci, že velitelství střediska staralo se podle svých sil o řádné vedení hospodaření, za což mu patří uznání. To lze říci i pokud se týče hospodaření materiálního a stravního a vůbec pokud se týče správy a vedení střediska.*“²⁰⁴ Takto personál střediska vnímal otázku nejen hospodaření, ale i správy střediska.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 3, inv. č. 8. Seznam zlatých stříbrných a jiných předmětů a svršků zabavených ve sběrném středisku (1946).

²⁰⁴ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

4.7.7 Likvidace střediska

V úterý 26. srpna bylo ze střediska transportováno celkem 110 Němců do oblastního sběrného zařízení v Lešanech. Po tomto dílčím přesunu zůstalo ve středisku pouze 25 osob. Deset osob z tohoto počtu zůstalo ve středisku, kde se podíleli na likvidačních pracích. Zbylých 15 Němců bylo pracovníčně nasazeno do předem připravených pracovních pozic. Po likvidaci střediska se k nim připojila desítka podílející se na demontáži střediska. Dnem 29. srpna 1947 skončila činnost sběrného zařízení, od tohoto data bylo prohlášeno za zlikvidované.²⁰⁵ Ještě 11. září 1947 vykazovalo středisko asi pět německých mužů.²⁰⁶

Při likvidaci byl nákladním autem odvezen obsah skladu do oblastního střediska do Lešan. Jednalo se o zbytek textilií a ložních potřeb. Nákladní auto s naloženým materiálem muselo vážit cestu dvakrát, přičemž nejprve se odvezly cennější textilie a ložní potřeby, kterým hrozilo zcizení a až během druhé jízdy přišly na řadu předměty méně cenné. Slamníky ve špatném stavu a další podobné zničené věci se v areálu střediska spálily. Velitel střediska určil, které vybavení tábora se převezde do Lešan, a které se nabídne k prodeji. Do Lešan se takto např. převážela kamna, medikamenty, váhy atp. Tento materiál se transportoval po železnici nebo automobilem. Kufry, koše či bedny, které ve středisku zanechaly vysídlení Němci, se využívaly jako přepravky při převozech předmětů. Pro úplnost je potřeba dodat, že další vybrané předměty se po železnici posílaly na Oblastní úřadovnu státní bezpečnosti do Bartolomějské ulice nebo na ONV v Havlíčkově Brodě.

Spotřební materiál se vyřadil. O tomto úkonu musel velitel tábora vyhotovit zápis. Předměty určené k prodeji se prodávaly za odhadnutou cenu a o prodeji se opět provedl písemný záznam. Nábytek tvořil nezbytnou součást tábora, ale i zde, stejně jako v Bartoušově, bylo dřevo napadeno dřevokazným hmyzem, který se neblaze poznamenal na jeho stavu, proto bylo nezbytné dřevěný nábytek včetně postelí prodat jako palivové dříví. Zbytková zásoba uhlí se rovněž rozprodala zájemcům. Některé předměty ve středisku zůstaly, jako např. elektrická lednička. Zapůjčené vybavení se vrátilo zpět svým majitelům, mezi takovými věcmi se nacházela např. hasičská stříkačka.

Likvidace sběrných zařízení probíhala ve všech zkoumaných případech velmi podobně, proto není zapotřebí na tomto místě zacházet do větších detailů. Pouze dodám, že ONV v Havlíčkově Brodě opět muselo upozornit FNO na to, že středisko bude do konce září

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ SOkA Havlíčkův Brod, fond 194/3, kart. č. 6, inv. č. 21. Sběrné středisko v likvidaci ve Štokách – seznam Němců ze dne 11. září 1947.

roku 1947 prázdné a bez dozorců. Od října pak celý objekt spadl pod správu FNO.²⁰⁷ Během let 1946–1947 bylo ze střediska z různých důvodů propuštěno 89 internovaných. Někteří odešli proto, že jim byla přidělena československá státní příslušnost. Pro jiné se Štoky staly pouze přechodovým střediskem, odkud putovali do jiných zařízení stejného charakteru.²⁰⁸ Po zrušení střediska se o objekt zajímal Svaz brannosti, který zde chtěl vybudovat svojí pobočku, stejná měla vzniknout i v nedalekých obcích Dobronín a Kamenná.²⁰⁹

4.8 Regionální sběrná střediska – závěr

Všechna tři výše popsaná sběrná střediska vznikla v obcích, kde žila větší komunita Němců. Střediska v příslušných obcích byla budována postupně. Původně jich bylo více, ale nakonec zůstaly pouze tři a každé z nich bylo svým způsobem specifické. První z těchto sběrných zařízení vzniklo v Bedřichově, a to už 26. května 1945. Následoval Bartoušov, jehož historie se začala psát 20. června 1945. Poslední středisko bylo vybudováno ve Štokách 16. července stejného roku. Střediska se lišila i v délce trvání internace. Nejdéle fungovalo v Bartoušově – 2 roky a 2 měsíce (zánik 27. srpna 1947), poté ve Štokách – 2 roky a 1 měsíc (zánik 29. srpna 1947), nejmenší životnost mělo středisko v Bedřichově, jehož dějiny se přestaly psát 22. března 1947 po dvaceti dvou měsících.

Každé středisko se různilo vzhledem i maximální kapacitou internovaných. Zatímco zařízení ve Štokách a Bartoušově se podařila vybudovat v bývalých táborech RAD na samém okraji vsí, středisko v Bedřichově se rozprostíralo v areálu dřevařské firmy a přilehlém okolí přímo v obci. Dalším diferenčním prvkem byla samotná dispozice. Střediska se totiž členila do dílčích táborů. Nejvíce táborů nalézáme ve středisku v Bedřichově, kde se nacházely celkem čtyři tábory. Dva tábory byly nejspíše i v Bartoušově. Ve Štokách to není úplně zřejmé, zde existuje varianta, že se středisko nedělilo do žádných menších celků. Rozdíl byl i v počtech budov stojících na plochách středisek. Nejvíce jimi disponoval Bedřichov a Štoky. Tato internační zařízení byla navíc i rozlohou větší než Bartoušov. Otázka maximální kapacity internovaných Němců je dost sporná, neboť jednotlivé údaje o počtech se v pramenech velice často liší. Dalším problémem pro určení počtu je i to, že střediska byla

²⁰⁷ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Protokol o likvidaci sběrného střediska ve Štokách sepsaný v kanceláři sběrného střediska dne 28. srpna 1947.

²⁰⁸ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 6, inv. č. 21. Seznam osob propuštěných z tábora Štoky. Nedatováno.

²⁰⁹ ABS Kanice, ZNV Praha, Zemský velitel internačních středisek v Čechách, E-7, kart. č. 75, inv. č. 138. Opis čj. 26680 ONV Havlíčkův Brod, jehož předmětem byla likvidace internačních, pracovních a sběrných středisek (urychlené provádění) ze dne 14. října 1946.

mnohokrát přeplněna, i když *Domácí řád pro sběrná střediska* určil, že každý internovaný má nárok na vlastní lůžko. Praxe byla mnohdy jiná, jak je zřetelné z inspekčních zpráv, proto je velice těžké určit přesnou cifru označující maximální kapacitu. Pro Bedřichov se v archiváliích velice často objevuje číslo 800, pro Štoky 600, přičemž maximální stav byl údajně 850, tedy přeplnění střediska bylo o 250 osob. Jeden z pramenů dokonce tvrdí, že do střediska se vešlo 2 000 osob,²¹⁰ ale to je velmi nepravděpodobný údaj. Bartoušov, tedy nejmenší středisko, disponovalo maximální kapacitou 250 lidí, přičemž nejvyšší počet internovaných byl asi 380. Opět jeden z pramenů nadsazuje počty a určuje maximální kapacitu 700 osob.²¹¹ I v tomto případě se zřejmě jedná o nepravdivou informaci, protože bartoušovské zařízení se skládalo pouze ze tří ubytovacích dřevěných stavení, mimo jiné proto se kapacita 700 osob jeví jako silně nepravděpodobná varianta.

V každém středisku byl německý lékař, který za tuto funkci dostával honorář. K ruce měl vždy několik zdravotních sester či asistentek. Nad německým lékařem měl zdravotnický dozor úřední lékař Šlejška, který všechna střediska pravidelně navštěvoval. K německému lékaři jistě měli internovaní daleko větší důvěru než kdyby ve středisku ordinoval český lékař. Existovaly totiž případy, kdy se český lékař choval k Němcům, kteří ještě nebyli v nějakém internačním zařízení, sprostě či surově. Navíc jejich služby byly nesrovnatelně dražší. Spousta lidí si stěžovala na nedostatek německých lékařů, protože pobývali ve věznicích či ve sběrných střediscích.²¹² Pro Němce v Bedřichově dokonce vznikla nemocnice s kapacitou přes 50 nemocničních lůžek. Do této nemocnice byli posíláni pacienti z okolních středisek. Nemocnice tedy byla lépe vybavená než ošetrovny ve zbylých zařízeních. Vybavení ošetřoven je obestřeno tajemstvím, ale podle pramenů se zejména v Bedřichově úspěšně podařilo vyléčit velký počet nemocných. V případě závažnějších onemocnění mohl střediskový lékař nechat převézt pacienta do některé z civilních nemocnic.

Pro Němce samotné rozhodně nebyly střediskové podmínky či pravidla ničím příjemným, i když se ve většině případů zřejmě jednalo o nevinné civilisty anebo dokonce antinacisty. Ve všech střediscích platil přísný režim po vězeňském vzoru. Většina času internovaných byla vyplněna nařízenou těžkou fyzickou prací, která nebývala kratší než 10 hodin denně. Nejvíce Němců z havlíčkobrodského regionu pracovalo v zemědělství až na několik výjimek. Práce neprobíhaly pouze v politickém okrese Havlíčkův Brod, ale i ve

²¹⁰ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Sběrné tábory okresu Havlíčkův Brod. Nedatováno.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² AKPR, fond D 1947 Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky ze dne 1. listopadu 1947.

vzdálenějších lokalitách, jakou bylo např. Brno. Za odvedenou práci jim byla honorována neadekvátně nízká mzda, proto se internované osoby staly velice levnou pracovní silou. Kvůli těmto podmínkám pozorujeme časté útěky z přiděleného zaměstnání. Někteří Němci mohli pracovat v dílnách zbudovaných ve střediscích nebo v kuchyni, kde dostávali za práci nejvýše 2 Kčs²¹³ za den.

Kolektivní stravování ve střediscích nebylo rovněž na vysoké úrovni. Stravy bylo málo a byla jednotvárná. Obvykle se v jídelničce vyskytovaly brambory. Večeře a snídaně se odbyly pouze čajem či kávou. Energetická hodnota potravy rozhodně nestačila pro osoby s fyzickou zátěží, proto se několikrát stalo, že internovaní odmítli nastoupit do práce. Dalším nešvarem byl nedostatek ošacení v zimních měsících. Vlezlá zima byla všudypřítomná i v dřevěných ubikacích, kde leckdy chyběly i příkrývky. O chování hlídačů k internovaným toho bohužel není v tomto regionu moc známo. Z dostupných pramenů nelze zjistit, jak moc korektní byli strážci vůči internovaným. Museli bychom znát alespoň výpovědi pamětníků, abychom tomuto bádání dali další rozměr. Oficiální prameny sice o chování strážců zarytě mlčí, ale pro jiné části Československa nejsou prameny tak skoupé. Z různých anonymních dopisů adresovaných prezidentu Benešovi lze vyčíst chování dozorců, které bylo mnohdy brutální až sadistické. Někteří pisatelé dokonce tvrdili, že se dozorcí chovali jako gestapo, a to zejména ke starším lidem a ženám.²¹⁴ Ovšem našli se i tací, kteří se domnívali, že se Němcům nadřezovalo a žádali pro ně zpřísnění podmínek a exemplární tresty.²¹⁵

Od roku 1946 probíhaly ze zkoumaných středisek, a stejně tak z celého Československa, odsuny. Během zhruba dvou let existence sběrných zařízení bylo z havlíčkobrodského vlakového nádraží vypraveno celkem devět transportů a jeden dodatečný v roce 1948. O vlastním provádění systematického vysídlení a o počtech lidí, kterých se tento akt týkal, pojednává následující kapitola.

²¹³ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Domácí řád pro sběrná střediska (1945).

²¹⁴ AKPR, fond D 1947 Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, D) Stížnosti na zacházení s Němci apod. Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky ze dne 12. prosince 1945.

²¹⁵ Tamtéž, fond D 1947 Stížnosti, protesty, žádosti, kart. č. 260, sign. D 10699, inv. č. 1507, A) Kritika poměrů, stížnosti apod. Dopis adresovaný prezidentu republiky od Marie N. ze dne 1. dubna 1946.

5 Transfery Němců z Havlíčkobrodsko

Myšlenka vysídlení německého etnika z Československa je starší, než by se mohlo zdát. Rozhodně se tato idea netvořila až po konci druhé světové války, ale už v období před ní, a to nejenom v Československu. Na počad dne se tato problematika dostává těsně před Mnichovskou krizí, ačkoliv plány na řešení otázky sudetských Němců se objevovaly již na přelomu 19. a 20. století. Nejspíše první skutečný plán pro vysídlení Němců představil prezident Beneš už před Mnichovskou dohodou, v září 1938. Jeho tzv. „*pátý plán*“ byl reakcí na požadavky sudetských Němců o „návrat“ do Říše. Beneš s tímto tajným plánem poslal československého ministra Jaromíra Nečase do Paříže. Sám prezident téhož dne (17. září 1938) navštívil se svým projektem francouzského velvyslance v Praze. V pátém plánu stálo, že je Československo ochotno odstoupit některá území severních Čech a Slezska ve prospěch Říše i s odhadem 800 000–900 000 Němců, kteří zde žili. Jedinou podmínku, kterou Beneš měl, bylo, že hitlerovské Německo přijme navíc asi 1 000 000 sudetských Němců. Dalších cca 1–1,2 milionu mohlo v Československu zůstat, neboť se minimálně v jedné polovině počtu jednalo o liberální demokraty, socialisty a Židy.²¹⁶ Plán se postupem času a událostí měnil, až byl v roce 1941 exilovou vládou smeten ze stolu. Rok 1941 byl v této otázce pomyslným mezníkem. Od této doby se v hlavách exilové vlády rodí požadavek na plán přísného zásahu proti německému etniku v Československu v poválečné době. Zatím však nebyly deklarovány žádné postupy, jak by se mělo proti těmto Němcům zakročit. Od roku 1944 se jednání vlády vedla v duchu radikálního řešení.²¹⁷

Postupně všem Němcům po celé Evropě byla přisuzována kolektivní vina za válku a nacistické zločiny. S tímto názorem se ztotožňovaly i vítězné mocnosti, pojila je ovšem shoda, že odsun musí být organizovaný, lidský a pod mezinárodním dohledem.²¹⁸ Osud německých menšin byl definitivně zpečetěn po Postupimské konferenci, konající se 17. července až 2. srpna 1945 v Postupimi nedaleko Berlína. Předáci tzv. Velké trojky, tedy vítězných mocností, se ve výsledku konference mimo jiné dohodli na vysídlení Němců z Československa, ale také Maďarska a Polska.²¹⁹ Transfer měl probíhat spořádaně a lidsky. Zatímco československou veřejností bylo rozhodnutí konference přijato velmi vřele, ve Velké Británii patřil Winston Churchill ke kritikům tohoto konceptu. Legalizace odsunu v Československu proběhla na základě zrušení státního občanství Němcům, zakotveného

²¹⁶ BRANDES, D. *Cesta*, s. 21.

²¹⁷ STANĚK, T. *Odsun*, s. 32–37.

²¹⁸ Tamtéž, s. 44.

²¹⁹ PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr (eds.). *Encyklopedie moderní historie*. Praha, 1995, s. 356–357.

v dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.²²⁰ Vysídlení tedy neurčily tzv. Benešovy dekrety,²²¹ ale výsledek jednání Postupimské konference. Nicméně některé dekrety prezidenta republiky se přímo dotýkaly témat spojených s transferem.²²²

Občanství již dříve upravoval také Košický vládní program z 5. dubna 1945. Občanství vždy bylo ožahavou otázkou, ostatně si na něm zakládali už nacisté. S úpravou státního občanství velmi rychle vznikly často neřešitelné problémy a sporné situace. Německé občanství totiž měli němečtí antifašisté nebo bývalí Češi, kteří ho mohli přijmout pod nátlakem, kdy jejich rodině či jim samotným hrozila smrt. V neposlední řadě německým občanstvím disponovaly osoby židovského původu, které si prošly hrůzami nacistických lágrů a vyhlazovacích táborů, a které se nyní vracely zpět do vlasti. Žádosti o potvrzení československé příslušnosti jsou plné archivy. V jednom dopisu adresovaném na MNV Štoky stojí: „*po dlouhém utrpení jsem se vrátila s (sic) koncentračního tábora a potřebovala bych potvrzení, že moji (sic) rodiče byli národnosti české...*“²²³ Otázkou rovněž zůstávalo jak naložit s lidmi ze smíšených rodin.

Hlava VIII. v Košickém vládním programu se týkala problematiky občanství a stroze popsala, jak se bude s německými, ale i maďarskými občany nakládat. Občanství mělo být potvrzeno všem Němcům i Maďarům žijícím v Československu již před Mnichovskou konferencí v září 1938, aktivně vystupujícím proti Henleinově Sudetoněmecké straně (SdP) a taktéž těm, kteří byli za své činy perzekuováni nebo žalářováni nacistickým aparátem. Dále se občanství potvrzovalo Němcům i Maďarům, již byli nuceni před nacistickou perzekucí emigrovat a v zahraničí vedli aktivní boj za obnovu ČSR.

Ostatním mělo být československé občanství zrušeno. Po zrušení si dané osoby mohly podávat žádosti o navrácení občanství, které následně individuálně posuzovaly příslušné úřady. Němci a Maďaři souzení za zločiny proti republice a československému lidu měli být občanství zbaveni a vypovězeni, pokud jim nehrozil trest smrti. Příslušníci obou inkriminovaných národností přišli o státní občanství, jestliže se nastěhovali do Československa po Mnichovské konferenci. Tito měli být okamžitě vystěhováni, pokud se na ně nevztahovalo trestní stíhání. Mezi výjimky patřily osoby pracující během okupace ve

²²⁰ STANĚK, T. *Odsun*, s. 92–94; s. 99.

²²¹ Tzv. Benešovy dekrety vznikaly během druhé světové války a v období bezprostředně po ní. Dekrety vydávala československá vláda v exilu, tedy v době, kdy v Československu nemohlo fungovat Národní shromáždění. Celkem během roku 1945 bylo vydáno 143 dekretů.

²²² K tomu více viz KUKLÍK, J. *Mýty*.

²²³ SOkA Havlíčkův Brod, MNV Štoky, kart. č. 1, bez inv. č., Spisy. Dopis od Kateřiny Š. na MNV Štoky ze dne 25. srpna 1945.

hájily antifašistické výbory, tzv. *antify*. Antifašisté, kteří se rozhodli žádat o československé občanství na základě dekretu č. 33/1945 Sb., byli posuzováni podle toho, zdali se jednalo o vězněné osoby z politických a rasových důvodů; osoby, které vedly boj proti nacismu ve službách ČSR; osoby začleněné ve spojeneckých nebo partyzánských jednotkách a konečně se jednalo o Němce, kteří nebyli členy žádné z nacistických organizací. Výhody získaly i manželky a děti antifašistů. Nevýhoda však byla v tom, že děti i ženy byly posuzovány samostatně, navíc členové museli prokázat věrnost republice,²²⁹ což samozřejmě nebylo vůbec jednoduché. Z tohoto důvodu se na příslušných MNV i ONV hromadily dopisy žádající o navrácení československého občanství typu: „*Můj otec Jan K. pochází z ryze české rodiny a hlásil se až do dne okupace vždy jen k Čechům. Jedině na nátlak rodičů mé matky dal se přemluvíti a přihlásil se k něm. národnosti. Jinak smýšlením byl vždy Čechem a proti Čechům se nikdy tím nejmenším neprovinil. Prosím, aby moje žádost byla příznivě vyřízená.*“²³⁰

Všichni antifašisté měli stejný nárok na potravinové lístky jako Češi, nevztahovala se na ně pracovní povinnost a měli být vyřazováni z odsunů.²³¹ Dále se na ně nevztahovaly konfiskace majetku. Mohli se svobodně pohybovat a používat dopravní prostředky. Mzdy německých antifašistů měly být shodné s českými, respektive se slovenskými pracovníky.²³² Přibližně na podzim 1945 se němečtí antifašisté čím dál tím více přikláněli k dobrovolnému vysídlení za hranice.²³³ Kupříkladu 15. června 1946 odešlo z politického okresu Havlíčkův Brod dobrovolně 27 německých žen²³⁴ s průměrným věkem 40 let. Antifašisté opouštěli Československo z různých důvodů – jedni si uvědomovali nepříznivý politický vývoj v tomto státě, druzí odešli kvůli tlakům domácích obyvatel na německou menšinu. Počátkem roku zůstalo v českých zemích a na Slovensku dohromady jen asi 30 000 německých antifašistů.²³⁵ Odhadem jich cca 95 000 republiku opustilo.²³⁶

Postupně si československé úřady uvědomovaly, že se jednalo o citelnou ztrátu v oblasti hospodářství, protože mezi takovými osobami se nacházeli specialisté a kvalifikovaní odborníci, zejména skláři, horníci, ale i lékaři.²³⁷ Tyto osoby se měly

²²⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 146–147.

²³⁰ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Žádost Arnošta K. o repatriaci rodičů ze dne 12. prosince 1946.

²³¹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 143.

²³² SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti ze dne 27. května 1946.

²³³ STANĚK, T. *Odsun*, s. 152.

²³⁴ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191. Seznam osob dobrovolně odcházejících do Německa ze dne 15. června 1946.

²³⁵ STANĚK, T. *Odsun*, s. 284–286.

²³⁶ Tamtéž, s. 283. Staněk dodává, že se počty o antifašistech, kteří opustili Československo, v pramenech liší.

²³⁷ Tamtéž, s. 152.

z transportů bezpodmínečně vyjmout. Přestože byli němečtí horníci pro národní hospodářství velmi důležití, ve společnosti spíše převažovaly negativní konotace.²³⁸ Neméně důležité povolání zastávali němečtí lékaři. Z důsledku nedostatku českých lékařů bylo rozhodnuto, že všichni němečtí lékaři, na které se vázal odsun, měli být vysídleni až v posledních transportech. Proto měli být soustředováni do 15. ledna 1948 do sběrného zařízení v Lešanech.²³⁹

Na Havlíčkobrodsku byla situace poněkud jiná. V této lokalitě se nejvíce kvalifikované pracovní síly a specialistů objevovalo zřejmě v oboru sklářství, které zde mělo dlouhou tradici. V českých zemích v srpnu 1946 pracovalo ve sklářském průmyslu 43 933 zaměstnanců. Celkem 19 444 pracovníků z tohoto počtu byli právě Němci,²⁴⁰ to bylo dohromady asi 44 %. Ještě k 1. dubnu 1946 bylo na Havlíčkobrodsku zaměstnáno 24 Němců ve škrobárenských závodech firmy *Dextra*, v továrně obvazových látek *Rico* se jednalo o 5 německých zaměstnanců a ve sklárně v Antonínově Dole to bylo více jak 30 německých pracovníků.²⁴¹ Nakonec v listopadu 1947 už v celém politickém okrese Havlíčkův Brod zůstali pouze dva němečtí specialisté v oboru sklářství.²⁴² Na německé odborníky a specialisty se, tak jako v předchozím případě, vázaly pomluvy a mnohdy i násilí ze strany československých občanů. Kupříkladu se stávalo, že tito Němci byli vyháněni ze společných kulturních akcí,²⁴³ ačkoliv se jich mohli zúčastňovat atp.

Na všechny osoby, které neměly československé občanství nebo jej pozbyly, se vztahovalo vysídlení. Pro československou vládu se staly nespolehlivé. Jejich nespolehlivost určil dekret č. 5/1945 Sb.,²⁴⁴ který v části paragrafu 4 striktně stanovil, že osoby státně nespolehlivé jsou německé či maďarské národnosti. Tato teze byla dále rozvinuta v paragrafu 6: „*Za osoby národnosti německé nebo maďarské jest považovati osoby, které při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 se přihlásili (sic) k německé nebo maďarské národnosti*

²³⁸ Tamtéž, s. 155–160.

²³⁹ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 378. Informace pana ministra ve věci německých lékařů od Vládního zmocněnce pro provádění odsunu Němců ze dne 12. ledna 1948.

²⁴⁰ Tamtéž. Průmyslová statistika – tabulka o stavu osazenstva v průmyslu v zemích českých k 1. srpnu 1946 ze dne 29. srpna 1946.

²⁴¹ SOKA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Periodická měsíční zpráva o stavu poměrů, se vztahem na odsun Němců ze dne 3. května 1946.

²⁴² NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 378. Výkazy německých specialistů v průmyslu a hornictví v zemi české a moravskoslezské ze dne 8. listopadu 1947.

²⁴³ ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-22-4. ZOB III – Podle důvěrné zprávy došlé ZNV od ZV-SNB v Praze ze dne 21. ledna 1947.

²⁴⁴ Dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a některých organizací a ústavů.

nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.²⁴⁵ Tito lidé byli vázáni různými směrnicemi či vyhláškami omezujícími jejich svobodu. Jejich sociální status ve společnosti utrpěl újmu a spadl na úplné minimum. Navíc provinilé osoby měly být postaveny před MLS²⁴⁶ a větší delikventi před Národní soud.²⁴⁷ Příslušné soudy soudily Němce i jejich „pomahače“, tedy Čechoslováky kolaborující s nacistickým režimem. V menších městech vznikaly trestné nalézací komise a lidové soudy, které trestaly menší trestné provinění. V Havlíčkově Brodě vznikl šestičlenný laický soudní sbor už 20. května 1945.²⁴⁸ Pole působnosti zde měla i místní TNK,²⁴⁹ která se sestávala ze čtyř členů organizovaných napříč politickým spektrem a měla trestat tzv. provinění proti „národní cti“, ačkoliv pro tento termín neexistovala pevná definice.²⁵⁰ Fenomén různých typů komisí nebyl v tomto období ničím výjimečným. Při ONV Havlíčkův Brod vznikla v listopadu 1945 tzv. osídlovací komise pro nezemědělské osídlování, která byla plně podřízena oblastní osídlovací úřadovně v Pardubicích.²⁵¹ Jejím předsedou se stal ing. Bohumil Šenfeld z Havlíčkova Brodu. Členů bylo původně devět a nad nimi měl dozor osídlovací referent Karel Vaňkát. Tento typ komise vznikal při příslušných ONV tam, kde žilo v politickém okrese více jak 5 000 Němců.²⁵² Jednalo se o orgán, který měl za úkol dosídlit osoby české národnosti z různých regionů Československa na uvolněné pracovní pozice po vysídlených Němcích.

Čechoslovákům, kteří přišli během okupace o občanství (z jakéhokoliv důvodu), hrozil odsun, stejně jako jejich německým soukmenovcům disponujícím německou národností od svého narození. Zjišťování českého původu mělo být co nejvíce objektivní, ale celý akt byl nesmírně komplikovaný. V případě sporných situací při zkoumání národnosti se mělo přihlídnout k dalším znakům. Záleželo např. na tom, zdali měl tento občan většinu rodiny

²⁴⁵ Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupný z WWW: <https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_prezidenta_o_neplatnosti_n%C4%9Bkter%C3%BDch_majetkov%C4%9B-pr%C3%A1vn%C3%ADch_jedn%C3%A1n%C3%AD>.

²⁴⁶ Viz Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupný z WWW:

<https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_o_potrest%C3%A1n%C3%AD_nacistick%C3%BDch_zlo%C4%8Dinc%C5%AF_a_jejich_pomaha%C4%8D%C5%AF>

²⁴⁷ Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 o Národním soudu. [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupný z WWW:

<https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_o_N%C3%A1rodn%C3%ADm_soudu>

²⁴⁸ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: Poválečné násilí v českých zemích*. Praha, 2016, s. 495.

²⁴⁹ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 273, sign. TNK. inv. č. 635. Viz soudní spisy a jiné záležitosti týkající se trestního práva.

²⁵⁰ FROMMER, B. *Národní očišťa*, s. 257–261.

²⁵¹ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zřízení osídlovací komise při ONV Havlíčkův Brod ze dne 4. listopadu 1945.

²⁵² Tamtéž. Složení osídlovací komise při ONV Havlíčkův Brod. Nedatováno.

s českým občanstvím, zdali byl členem nějakého českého spolku nebo jaké bylo jeho chování vůči Čechům během nacistického režimu. Častokrát se totiž stalo, že německé občanství přijali lidé žijící v dominantním německém prostředí, kde na ně působily národnostní tlaky německé majority. Německé občanství také mnohdy přijali lidé na nižší mentální úrovni, kteří si ani nemuseli uvědomovat závažnost tohoto úkonu. Jiní lidé přijali německé občanství pod nátlakem svého německého zaměstnavatele ze strachu o své zaměstnání. Dokonce se stávalo, že při sčítání lidu v roce 1930 sčítací komisaři připsali československému občanovi německou národnost.²⁵³ Toho si byly příslušné úřady vědomy a musely se s tímto problémem vypořádat. Přímo ukázkovým příkladem tohoto jednání byl zemědělský dělník Josef P. ze Dvorů (*Höfen*, soudní okres Štoky), za kterého psal jeho zaměstnavatel Jan Dvorský na ONV do Havlíčkova Brodu, aby mu bylo vráceno československé občanství, o které přišel, ačkoliv měl ještě v roce 1930 českou národnost. Rolník Dvorský argumentoval tím, že Josef P. byl „*člověk prostého rozumu bez vzdělání, otázky národnostní mu ušly, pasivně se k těmto zachovával, v okupaci ho v Hybrálci přihlásili za Němce bez jeho vědomí a tím už zůstal, aniž přímo o tom věděl. [...] Politicky je celkem bez významný (sic) a neškodný. Je vyloženě českého původu, jeho otec byl Čech, jak už jméno i původ z čistě české osady dokazuje.*“²⁵⁴ Český zaměstnavatel Dvorský požadoval, aby jeho zaměstnanci bylo navráceno československé občanství a tím by byl vyňat z odsunu, neboť Josef P. byl pro něj údajně nezanedbatelnou pracovní silou.²⁵⁵ Bezmála za pět měsíců přišlo vyrozumění, že Josef P. nemůže být odsunut, protože „*tento jest českého původu a jako takový nemůže býti odsunut do Německa.*“²⁵⁶ Proto ho ONV vyzval, aby poslal oficiální žádost o vrácení československého občanství s dvanáctikorunovým kolkem na ONV.²⁵⁷

Německé občanství měly i české ženy a děti, jejichž německý manžel, respektive otec je přihlásil při sčítání lidu k německé národnosti. Všechny tyto případy se měly prošetřit a osoby s prokazatelně českým původem se měly z transportů vyřadit. Navíc Američané při přebírání vagonů s Němci důsledně kontrolovali národnost každého vysídlence. Osoby neněmecké a nemaďarské národnosti z transportů vyčleňovaly. Z odsunů se mohly vyjmout německé družky českých mužů, ale pouze ty, které byly se svým druhem v delším nemanželském poměru a to zejména před okupací nebo německé družky, které měly se svým

²⁵³ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 6. Výnos MV č. B-300/4629-47 o zjišťování českého původu a posuzování některých případů z odsunu cestou milosti ze dne 6. března 1947.

²⁵⁴ Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Žádost Josefa P., příslušníka německé národnosti, o vynětí z odsunu ze dne 30. srpna 1946.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž. Dopis od bezpečnostního referenta ONV Havlíčkův Brod ve věci žádosti Josefa P. o vynětí z odsunu ze dne 24. ledna 1947.

²⁵⁷ Tamtéž.

druhem potomstvo. V žádném případě se milost nevztahovala na ženy udržující pouze milostný poměr s českými muži. Ve výjimečných případech mohla být z odsunu vyjmuta osoba, která měla nejbližší české rodinné příslušníky v Československu. Výjimka se nevztahovala ani na Němce, kteří chtěli zůstat v Československu z pracovních důvodů, vyjma vybraných specialistů a kvalifikované pracovní síly.²⁵⁸

5.1 Přípravy a realizace transferu

Směrnice k provádění odsunu schválila vláda 14. prosince 1945. Veškeré pokyny k provádění byly publikovány 31. prosince. Československá vláda tedy v lednu 1946 definitivně ukončila přípravy vysídlení německého etnika z českých zemí a také Slovenska.²⁵⁹ Během období 1946 až 1947 bylo z celého Československa odsunuto zhruba 3 miliony Němců. V sousedním Polsku se jednalo cca o 3 325 000 občanů německé národnosti.²⁶⁰ Na provádění odsunu dohlížel Úřad pro odsun Němců, v čele s Antonínem Kučerou. Celá obměna národnostních struktur obyvatelstva měla proběhnout ve třech etapách. První transport vyjel z Československa 24. ledna 1946 z Mariánských Lázní po železnici a skládal se z více jak tisícovky osob – převážně ze starších lidí, žen a dětí.²⁶¹

Realizace odsunu Němců na Havlíčkobrodsku se zřejmě poprvé projednávala na jednání ONV 3. ledna 1946. Mimo úředníků zde nechyběli ani velitelé regionálních sběrných středisek, úřední lékař Šlejška či osídlovací referent Karel Vaňkát. Vrchní rada Mlynář v úvodu pojednal o evidenci Němců určených k odsunu. Dále poznamenal, že Němci ze zdejšího okresu budou nejspíše transportováni přes Domažlice a Cheb do amerického okupačního pásma v Německu. Celý odsun měl být proveden pod dozorem SNB. Vaňkát k tomu dále poznamenal, že toho času byl již vypracován seznam Němců připravených k odsunu. Všichni se shodli na tom, že transportované osoby musí být v první řadě vybaveny patřičnou obuví a oděvem. Za zdravotní stav zodpovídal lékař Šlejška, který ostatní zúčastněné informoval o tom, že každé sběrné zařízení disponuje vlastním německým lékařem. Následovalo čtení směrnic upravující odsun Němců. Speciální důraz byl při jednání rady kladen na otázku smíšených manželství. Opět se zdůrazňovalo, že dokud nebude rozhodnuto o navrácení československého občanství německému nebo německým

²⁵⁸ Tamtéž, fond SsB, kart. č. 1, inv. č. 6. Výnos MV č. B-300/4629-47 o zjišťování českého původu a posuzování některých případů z odsunu cestou milosti ze dne 6. března 1947.

²⁵⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 112; 169.

²⁶⁰ BRYANT, Ch. *Praha*, s. 197.

²⁶¹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 169; 173.

příslušníkům rodiny, nesmí být proveden odsun. Základem totiž bylo nechat rodinu jako celek, nikoliv jí rozdělit. Následně předseda osídlovací komise Šenfeld sdělil, že se nejprve vysídlí osoby německé národnosti ze sběrných středisek a až po vyprázdnění zařízení se měly další německé osoby do táborů doplňovat. Z tohoto důvodu byla v Bedřichově zřízena kancelář pro dva úředníky ovládající anglický jazyk, kteří vykonávali administrativu spojenou s odsunem a také vypracovávali jmenné seznamy odsunovaných osob.

V závěru rady ještě velitel sběrného střediska v Bartoušově poznamenal, že je nutné obstarat palivo pro všechna internační zařízení, neboť tábory strádaly nedostatkem paliva. Na úplném konci jednání se přisedícím představil seznam osob dohlížejících na provádění odsunu. Styčným důstojníkem pro sběrná střediska byl Oto Zapletal. V seznamu figurovali velitelé SNB ze Štoků (vrchní strážmistr František Dostál), z Bedřichova (velitel stanice Fučík) a konečně z Pohledu (štábní strážmistr Adolf Maršálek). Na transferech se dále samozřejmě podíleli velitelé sběrných středisek: František Gregor (Štoky), Josef Sojka (Bedřichov) a Josef Pavlíček (Bartoušov). Za zdravotní stav zodpovídal lékař Šlejška se svým zdravotnickým personálem. V seznamu pochopitelně nechyběl ani již několikrát zmiňovaný osídlovací referent Vaňkát.²⁶²

Ze zprávy z osídlovacího úřadu Pardubice z 9. ledna 1946 se dozvídáme, že odsun Němců byl na spadnutí a měl v brzké době začít. ONV Havlíčkův Brod se měl postupně připravovat na pokyn z vyšších míst, který poté zahájil transfer. Zdůrazňovala se nutnost přesné evidence odsunovaných, k tomu sloužily tzv. přepravní lístky, které musel mít u sebe každý člověk v transportu. Dále se musel vyhotovit tzv. transportní seznam a to v češtině, ruštině a angličtině. Osoby v transportech musely být v dobré zdravotní kondici a musely být patřičně ošaceny, obuty, měly mít k dispozici přikrývku a zavazadla s gramáží maximálně do 30 kg. V transportech mělo být zajištěno stravování na sedm dní. Osídlovací úřad stanovil pro první odsuny okresy Lanškroun, Ústí nad Orlicí, Litomyšl a Havlíčkův Brod.²⁶³ Ještě v lednu 1946, tedy před započatím odsunu žilo v politickém okrese Havlíčkův Brod 45 931 osob české národnosti a celkem 5 124 Němců,²⁶⁴ tudíž asi 11 % z celkového počtu. Zhruba v totožné době se ve třech sběrných zařízeních nacházelo 1 510 Němců (585 v Bedřichově, 505 ve Štokách a 420 v Bartoušově).²⁶⁵ Po konci války se v politickém okrese nacházelo

²⁶² SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zápis sepsaný o první schůzi týkající se evidence a odsunu Němců, konané v Havl. Brodě dne 3. ledna 1946 v úřadovně předsedy ONV.

²⁶³ Tamtéž. Dopis Osídlovacího úřadu v Pardubicích ve věci odsunu Němců adresovaný na ONV Havlíčkův Brod ze dne 9. ledna 1946.

²⁶⁴ Tamtéž. Pracovní porada oblastní úřadovny v Pardubicích ve věcech osídlovacích a odsunu Němců ze dne 28. ledna 1946.

²⁶⁵ Tamtéž. Hlášení z ONV Havlíčkův Brod o potřebě plochých suchých baterií ze dne 28. ledna 1946.

dohromady 32 říšských Němců, tedy těch, kteří se do českých zemí dostali až během nacistické okupace. V celém Československu to pak v říjnu 1945 bylo dohromady asi 107 083 říšských občanů.²⁶⁶ Tito lidé se měli odsunout mezi prvními.

Ještě před vlastním prováděním odsunu musela československá vláda vyřešit následující úkoly:

- 1) „*Evidence Němců a Maďarů.*
- 2) *Zjištění a zajištění jejich majetku.*
- 3) *Vysídlení a přesídlení Němců a Maďarů uvnitř našeho státu.*
- 4) *Zatimní (sic) zařazení do práce.*
- 5) *Provedení odsunu, to je hlavně:*
 - a) *určení osob vyňatých z odsunu,*
 - b) *určení pořadí osob pro odsun,*
 - c) *technické provedení odsunu.*“²⁶⁷

Poté již nic nebránilo k realizaci transferu. Odsun měl proběhnout ve třech etapách,²⁶⁸ přičemž první fáze měla být ukončena v polovině roku 1946.²⁶⁹ Nejprve se měly vysídlit osoby, které nebylo pro Československo a zejména jeho hospodářství nikterak prospěšné. Proto se v první fázi mělo jednat o Němce neschopné práce, přestárlé lidi a rodiny s vyšším počtem dětí.²⁷⁰ V Havlíčkově Brodě byl pod patronátem oblastní osídlovací úřadovny v Pardubicích vypracován harmonogram jednotlivých etap transferu. Úřadovna měla v kompetencích šest sběrných středisek ve třech okresech. Mimo politického okresu Havlíčkův Brod se zmiňovanými třemi středisky se dále jednalo o okres Ústí nad Orlicí se středisky v Parníku a Ústí nad Orlicí a o okres Lanškroun, kde bylo přímo v Lanškrounu sběrné zařízení. Tato sběrná střediska byla následně doplňována Němci z různých okresů. Středisko v Lanškrounu bylo doplňováno Němci pouze z lanškrounského okresu. Pro střediska v politickém okresu Ústí nad Orlicí a Havlíčkův Brod byla situace komplikovanější, neboť sběrné tábory byly doplňovány osobami německé národnosti z více okresů. Ve střediscích v Ústí nad Orlicí se nacházeli Němci z okresů Vysoké Mýto, Litomyšl, Chrudim, Pardubice a samozřejmě z Ústí. Do třech internačních zařízení na Havlíčkově Brodě

²⁶⁶ AKPR, fond D 1947 Němci v ČSR, kart. č. 255, sign. D 2981, inv. č. 1461, D) Odsun Němců (připomínky k provádění aj.). Anonymní dopis adresovaný prezidentu republiky (1945). Hlášení německých uprchlíků ze dne 26. října 1945.

²⁶⁷ Tamtéž. Námět k řešení otázky Němců a Maďarů ze dne 14. září 1945.

²⁶⁸ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 378. Plán odsunu Němců. Nedatováno.

²⁶⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 169.

²⁷⁰ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Konference o provádění konfiskace nepřátelského majetku – Program, ze dne 19. března 1946.

byli posíláni lidi určených k odsunu z okresů Havlíčkův Brod, Čáslav, Ledec nad Sázavou, Humpolec, Polička a Chotěboř. Plánovalo se podle vládního nařízení. Z toho plynulo, že bude vysídlení z Havlíčkobrodsko probíhat v etapách. Etapou se rozuměla vlaková souprava o 40 železničních vagonech pro 1 200 osob. Předběžně byl harmonogram vypracován pro tři etapy (viz tabulky č. 17; 18; 19) a všechny dotčené orgány podílející se na vysídlení se měly striktně držet vládních nařízení, směrnic a oběžníků.²⁷¹ Celý odsun Němců z Havlíčkobrodsko probíhal podle velmi jednoduchého schématu (viz schéma č. 1).

Již 14. listopadu 1945 byl vyhotoven předběžný seznam evidující osoby potencionálně určené k první fázi odsunu. V příslušném dokumentu přesně stálo, že tito lidé „*mohou být kdykoliv třeba okamžitě odsunuti aniž by jejich odchodem byly způsobeny podstatné ztráty hospodářské.*“²⁷² Z toho plyne, že zde bylo vše připravené na zahájení odsunu již v roce 1945. Čekalo se na povel z vyšších míst. V tuto dobu bylo ve všech třech sběrných střediscích umístěno dohromady 1 030 osob. V tomto počtu figurovalo 343 dětí do 14 let, dospělých v intervalu od 14 do 60 let zde bylo 514 (376 žen a 138 mužů) a lidí starších 60 let bylo zaznamenáno 173 (95 žen a 78 mužů). Ženy v produktivním věku zaujímaly dohromady 73 % ze všech osob v totožném věku. Většinu transportu, konkrétně 87 %, tvořily přestárlé osoby, ženy a také děti. Ostatní Němci, kteří se nenacházeli v žádném sběrném zařízení, byli maximálně vytížení v pracovním procesu. K okamžitému odsunu bylo připraveno i 20 % Němců žijících v politickém okresu Havlíčkův Brod, to znamenalo asi 1 236 lidí, přičemž u odsunové jednotky (rodiny) byla v tomto případě zaručena nedělitelnost.²⁷³ Praxe však byla mnohdy jiná. Rodinou se v tomto období mysleli nejbližší pokrevní příbuzní, kteří byli závislí na svém živiteli a kteří před transferem sdíleli společnou domácnost. Jednalo se o manželský pár, jehož manželství nebylo přerušeno a o jejich děti mladší osmnácti let. Za rodinné příslušníky se považovaly další osoby, v případě, že žily před odsunem v jedné domácnosti a nebyly výdělečně činné nebo byly neschopné práce. V tomto případě se výjimka vztahovala na rodiče manželů, na dospělé děti, popřípadě na vnoučata.²⁷⁴ Rodina se nepovažovala za rozdělenou, byl-li jeden z členů rodiny ve vazbě či si odpykával trest trvající déle než jeden rok.

²⁷¹ Tamtéž. Rozvrh odsunu Němců z oblasti osídlovací úřadovny Pardubice z února 1946.

²⁷² Tamtéž. Odsun Němců – evidence osob, přicházejících v úvahu pro první etapu odsunu ze dne 14. listopadu 1945.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ MZA v Brně, fond Veřejný žalobce u mimořádného lidového soudu zn. C 131 (dále jen fond C 131), kart. č. 2, sign. 79. Opis k číslu 36.794/46-IV/1 ministerstva vnitra s předmětem odsunu Němců – rozlučování rodinných svazků ze dne 24. května 1946.

Tabulka č. 17: Návrh na I. etapu odsunu v politickém okrese Havlíčkův Brod²⁷⁵

Okres	Okres dodávající Němce	Počet osob	Do data	Výzva od	Způsob transportu	Sběrné středisko
Lanškroun	Lanškroun	1 200	15. 2. 1946	oblastní osídlovací úřadovna Pardubice	pochodem, povozy	Lanškroun
Ústí nad Orlicí	Ústí nad Orlicí	1 200	28. 2. 1946			Ústí nad Orlicí, Parník
Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod	1 200	28. 2. 1946			Bedřichov, Štoky, Bartoušov

Tabulka č. 18: Návrh na II. etapu odsunu v politickém okrese Havlíčkův Brod²⁷⁶

Okres	Okres dodávající Němce	Počet osob	Do data	Výzva od	Způsob transportu	Sběrné středisko
Lanškroun	Lanškroun	1 200	15. 3. 1946	oblastní osídlovací úřadovna Pardubice	pochodem, povozy	Lanškroun
Ústí nad Orlicí	Ústí nad Orlicí	265	do 20 dnů po odsunu I. etapy	ONV Ústí nad Orlicí	vlakem přes Českou Třebovou	určí ONV Ústí nad Orlicí
	Litomyšl	300			vlakem přes Choceň	
	Vysoké Mýto	300				
	Pardubice	240				
	Chrudim	95				
Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod	600	ONV Havlíčkův Brod	pochodem, povozy	určí ONV Havlíčkův Brod	
	Polička	600		vlakem		

²⁷⁵ SOKA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Rozvrh odsunu Němců z oblasti osídlovací úřadovny Pardubice z února 1946.

²⁷⁶ Tamtéž.

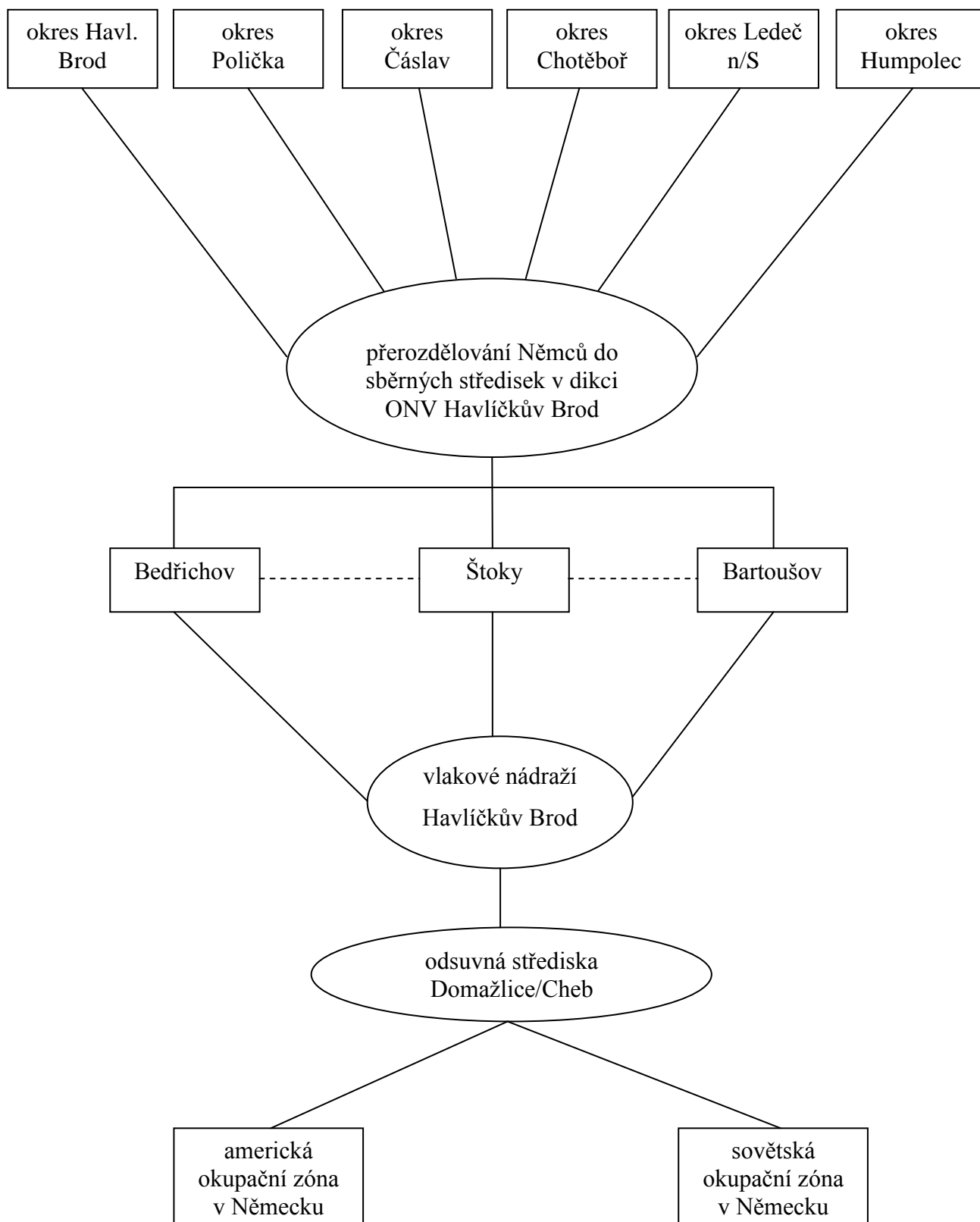
Tabulka č. 19: Návrh na III. etapu odsunu v politickém okrese Havlíčkův Brod²⁷⁷

Okres	Okres dodávající Němce	Počet osob	Do data	Výzva od	Způsob transportu	Sběrné středisko
Lanškroun	Lanškroun	1 200	do 20 dnů po odsunu II. etapy	oblastní osídlovací úřadovna Pardubice	pochodem, povozy	Lanškroun
Ústí nad Orlicí	Ústí nad Orlicí	500		ONV Ústí nad Orlicí		vlakem přes Choceň vlakem přes Českou Třebovou
	Vysoké Mýto	500				
	Litomyšl	300				
Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod	450		oblastní osídlovací úřadovna Pardubice	pochodem, povozy	určí ONV Havlíčkův Brod
	Polička	500				
	Ledeč nad Sázavou	150		ONV Havlíčkův Brod	vlakem	
	Humpolec	100				

²⁷⁷ Tamtéž.

Schéma č. 1: Pravděpodobný průběh odsunu z politického okresu Havlíčkův Brod

(Autor: Jan Karel)

V lednu 1946 byl odsun v Havlíčkově Brodě takřka na spadnutí. Na ONV byly stále z Pardubic posílány směrnice o tom, jak bude transfer probíhat a koho se týká. Apelovalo se na nutné přípravy, protože se počítalo s tím, že se odsun z Československa zahájí v lednu 1946, ačkoliv se předpokládalo, že okres Havlíčkův Brod nebude figurovat v prvních transportech.²⁷⁸ Celý rok 1946 byl ve znamení hlavní části odsunu německého etnika za hranice Československa.²⁷⁹ Odsunovou jednotkou byla stanovena rodina (viz výše). Všechny osoby si původně mohly vzít zavazadlo o maximální hmotnosti 30 kg a trvanlivé potraviny na sedm dní. Pravidla pro hmotnost zavazadel se později upravila. Každá rodina ze svého jmění obdržela maximálně 1 000 marek, ale v praxi to bylo mnohdy o dost méně. Ostatní hotovost bylo zakázáno vyvážet. Dále se zakazovalo brát s sebou do transportu vkladní knížky, cenné hodinky, fotoaparáty, rozhlasové přístroje, psací stroje, cenné koberce a kožešiny. Snubní prsteny se většinou mohly danému člověku ponechat. Všichni se na shromaždišti před vstupem do transportu museli podrobit osobní prohlídce a prohlídce zavazadel. Každá osoba s sebou musela mít osobní doklady (křestní a domovský list, evidenční lístek a občanskou legitimaci). Dále každý musel mít jídelní misku a příbor. V neposlední řadě měla mít každá osoba deku a musela být oblečena přiměřeně k ročnímu období.²⁸⁰ Právě z nedostatečného oblečení a obutí měli strach i úředníci zainteresovaní v odsunu na Havlíčkobrodsku.²⁸¹

Ještě před tím, než se rozjely transporty na západ, bylo nutné a nanejvíc žádoucí, aby se vyhotovily přesné jmenné seznamy²⁸² osob určených k odsunu, díky nimž známe nejenom číselné údaje o odsunutých z jednotlivých středisek. Každá osoba v transportu musela mít po ruce tzv. přepravní lístek, na němž nechybělo jméno a příjmení odsunovaného, stáří, pohlaví, národnost, trvalé bydliště, zaměstnání a údaj, který určoval, kam by si přál být daný Němec odsunut.²⁸³ Neustále se hovořilo o humánnosti a maximální korektnosti odsunu.

Poté, co se Němci dostali do některého ze sběrných středisek, kterých bylo koncem roku 1945 v Československu 107, museli projít osmidenní karanténní dobou, aby se eliminovaly možné infekční choroby. Všechny osoby musely být v transportu zdravé, proto se během této doby požadovala lékařská prohlídka.²⁸⁴ Odsun nemocných osob se prováděl

²⁷⁸ Tamtéž. Zpráva osídlovacího úřadu v Pardubicích ve věci odsunu Němců ze dne 16. ledna 1946.

²⁷⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 112.

²⁸⁰ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice ministerstva vnitra čj. B-300/1990 k provádění soustavného odsunu (transferu) Němců z území Československé republiky.

²⁸¹ Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zpráva osídlovacího úřadu v Pardubicích ve věci odsunu Němců ze dne 16. ledna 1946.

²⁸² STANĚK, T. *Odsun*, s. 172.

²⁸³ SOkA Havlíčkův Brod ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zpráva osídlovacího úřadu v Pardubicích ve věci odsunu Němců ze dne 16. ledna 1946.

²⁸⁴ STANĚK, T. *Odsun*, s. 170–172.

samostatně.²⁸⁵ Každý železniční transport se skládal ze 40 vagonů po 30 osobách. Dozor nad transportem měl v kompetenci bezpečnostní aparát a přepravu měla v moci armáda. Nejspíše v každém vagonu se určil velitel z řad odsunutých Němců a také v každém vlaku měli být zdravotníci, popřípadě lékaři, které vybralo sběrné středisko. Zajímavostí bylo, že se tito lékaři vraceli zpět do Československa, protože jako specialisté měli být odsunuti až v samotném závěru „organizovaného“ odsunu. Poslední české železniční stanice, které vlaky minuly, byly v Chebu a Domažlicích.²⁸⁶

5.2 Postup transferu v politickém okrese Havlíčkův Brod

První transport z Havlíčkova Brodu s 1 204 (možná 1 203) Němci vyjel v první polovině března 1946, konkrétně 13. března. Bylo to tedy asi o měsíc a půl později oproti prvnímu transportu z Československa z Mariánských Lázní. Prakticky všichni odsunutí v tomto transportu byli Němci z Havlíčkobrodsku a jednalo se zejména o starší lidi, ženy a děti. Celkem 900 jich bylo rozděleno na poloviny ze Štoků a Bedřichova a zbylých 304 bylo transportováno z Bartoušova.²⁸⁷

Při dalších transportech bylo zapotřebí dopravit do sběrných středisek na Havlíčkobrodsku další osoby německé národnosti z jiných spádových okresů. Tyto vnitrozemské transporty se prováděly po železnici z okresů Humpolec, Čáslav, Ledec nad Sázavou, Chotěboř a Polička. Němci přímo z Havlíčkobrodsku, se do příslušných sběrných zařízení převážely automobily nebo jim byl nařízen pochod. Rozhodnutí, do kterého ze tří sběrných středisek budou Němci předáni, záviselo na ONV v Havlíčkově Brodě.²⁸⁸ Po určitém čase stráveném ve sběrném zařízení se osoby německé národnosti přesouvaly pomocí nákladních automobilů ze sběrných středisek na vlakové nádraží do Havlíčkova Brodu, odkud je čekala dlouhá a strastiplná cesta na západ do jedné z okupačních zón v Německu.

Každé nákladní auto určené k převozu osob mělo vlastního velitele vozu, který zodpovídal za to, co se v autě děje od nastoupení po vystoupení Němců před vlakovým nádražím. Velitel měl „výkonné právo“ a každý jedinec na korbě automobilu musel naslouchat jeho příkazům. V případě, že některý z odsunovaných neuposlechl, byl velitel povinný hlásit tuto skutečnost strážci transportu a tohoto delikventa mu předat, jinak sám sebe

²⁸⁵ SOkA Havlíčkův Brod ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Směrnice ministerstva vnitra čj. B-300/2514-46 Odsun Němců – příprava odsunu slepých osob a duševně méněcenných – provedení soupisu ze dne 8. dubna 1946.

²⁸⁶ STANĚK, T. *Odsun*, s. 172–175.

²⁸⁷ ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-249-12. Odsun Němců, zpráva o průběhu ze dne 14. března 1946.

²⁸⁸ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Rozvrh odsunu Němců z oblasti osídlovací úřadovny Pardubice z února 1946.

vystavoval riziku trestu. Před nástupem Němců do automobilu se musel velitel vozu přesvědčit u střediskového lékaře, že byly všechny osoby určené k odsunu zdravé, bez vší a v dobré fyzické kondici, tudíž schopny třídní cesty. Jestliže se přihodilo, že byl někdo nemocný, nesměl být zařazen do transportu. To samé se vztahovalo na těhotné ženy, kterým zbývalo šest týdnů do porodu nebo na ženy, které měly šest týdnů po porodu.

Důležité bylo, aby auto mělo naplněnou maximální kapacitu, tedy 30 pasažérů. Bylo nepřipustné odjet s automobilem, který měl více či méně lidí než stanovených 30. Každý odsunutý dostal přidělené osobní číslo, které mělo viset na krku, popřípadě se mohlo připevnit na límeček kabátu. Specifické číslo tedy muselo být vidět a mohlo se sundat, až bylo řečeno. Na papírových číselných štítcích byla následná hierarchie čísel: první černé číslo znamenalo číslo vozu a druhé, menší červené číslo vespod značilo číslo daného jednotlivce. Stejně tak se označilo i pasažérovo zavazadlo. Mimo této značky zde musel být i datum narození, popř. značky a data narození jiných osob, které měly osobní věci v příslušném (společném) zavazadle. Nezbytnou součástí bylo razítko celní kontroly. Před odjezdem auta přijal velitel dvojjazyčný seznam zavazadel. Dále musel překontrolovat, zdali seznam koresponduje se skutečným počtem zavazadel, kdyby se stalo, že některý kufr chybí nebo naopak přebývá, bylo záhodno informovat svého nadřízeného.

Ještě před nastoupením pasažérů na nákladní auto musel vedoucí překontrolovat „výbavu“ automobilu. To znamenalo, že vedoucí byl první, který vstupoval do vozu a kontroloval, zdali na jeho korbě nechybí kbelík s čerstvou vodou, jeden prázdný kbelík na nepořádek a moč, otýpka palivového dříví a konečně zde nemohla chybět nádoba s chlorovým vápnem pro desinfekční účely. Nakonec se ještě stanovilo, že každé středisko musí přidat další otýpku dříví, protože se na železnici ve vagonech v zimních měsících topilo v kamnech. Uhlí pro otop ve vagonech měly dodat ČSD. Po této zevrubné kontrole výbavy se mohly nakládat zavazadla, striktně podle jejich seznamu. Nakládat se muselo hospodárně tak, aby bagáž zabírala co nejméně míst určených pro pasažéry. Dbalo se na to, aby žádný z kufrů nebyl v blízkosti kamen. Tímto způsobem se mělo předejít možné katastrofě. Transportovaným bylo zakázáno otevírat svá zavazadla na území Československa. Kufry bylo dovoleno otevírat pouze při celních kontrolách a následně pak až v zahraničí. Po naložení zavazadel se přistoupilo k nakládání surovin (cukru, mouky a brambor), jejichž množství a trvanlivost měly vydržet sedm dní. Před nastoupením odsunovaných osob přinesl velitel speciální balík určený pro všechny odsunované. Tento balík byl zapečetěn a mohl se otevřít až za hranicemi Československa. Uvnitř se nacházely popsané obálky s evidenčním číslem určené pro každého jedince v transportu. V obálce byl vložen evidenční list, povolení

k překročení hranic, osobní doklady a finanční hotovost. Převzetí obálky musel každý transportovaný potvrdit, za děti předání obálky potvrdzovali jejich rodiče nebo pěstouni.

Po naložení všech nezbytně nutných věcí a zavazadel se přistoupilo k usazování odsunovaných do přiděleného vozu. Velitel usazoval jednotlivé osoby podle evidenčního seznamu tak, aby u každé osoby starší 65 let, seděl jeho mladší rodinný příslušník. Vyžadovalo se, aby velitel znal všech třicet pasažérů. Dokonce bylo deklarováno, že pokud by je neznal, měl se s nimi během týdne před vysídlením seznámit. Nastupování bylo velmi rychlou záležitostí. Velitel vozu stál zřejmě na korbě (později ve dveřích vagonu) a jím pověřená osoba stála vedle vozu a četla jména odsunovaných, kteří bryskně po uslyšení svého jména nastupovali. Celé nastupování nemělo zabrat více jak pět minut, během kterých se vůz zcela zaplnil. Za veškeré dění v autě zodpovídal jeho vedoucí. Při přepravě odsunovaných na vlakové nádraží se nesmělo zastavovat, aby žádný z odsunovaných nevystoupil nebo aby do auta nikdo nepřistoupil. Z těchto důvodů byl vůz uzavřen. Všechna zodpovědnost připadla výhradně na bedra vedoucího vozu.²⁸⁹

Poté, co automobily s Němci dorazily na místo určení, tedy na havlíčkobrodské nádraží, všichni transportovaní museli vystoupit a odebrat se na určené shromaždiště, které mělo být rozlehlé, aby každý z dozorců měl náležitý přehled. MNV zařídil, aby určené místo bylo vybaveno lavicemi, židlemi a stoly, které sloužily úředníkům k administrativě. Toto místo mělo být kryto před povětrnostními vlivy tak, aby každý z úředníků mohl v relativním pohodlí pracovat. Na shromaždišti údajně měl být vybudován oddělený prostor pro ženy, aby byly při osobních prohlídkách v soukromí před ostatními odsunovanými německými soukmenovci.²⁹⁰ Zde následovala další prohlídka Němců a zavazadel, aby se zamezilo vyvážení nedovolených předmětů, zejména cenností.²⁹¹ Úřady odpovědné za odsun se domnívaly, že Němci mnohdy vyváželi do zahraničí „*písemné údaje o výrobě, patentech a vynálezech (sic) ba dokonce i samotné patenty, vynálezy a plány o výrobě a dávají je k dispozici cizím pocnostem (sic). Dále bylo zjištěno, že tyto Němci ukrývají ve svých zavazadlech i vzorky zboží, vyráběného v našich podnicích s úmyslem vyvésti (sic) je do Německa. Tímto neoprávněným (sic) vývozem výrobních plánů, patentů a vzorků, by mohl býti velmi citelně poškozen náš průmysl a do značné míry ohrožena naše soutěž na zahraničních*

²⁸⁹ Tamtéž, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Rozkaz velitele vozu pro přípravný odsun. Nedatováno.

²⁹⁰ Tamtéž, fond SsBe, kart. č. 2, inv. č. 20. Směrnice ministerstva vnitra čj. B-300/1990 k provádění soustavného odsunu (transferu) Němců z území Československé republiky.

²⁹¹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 173.

tržích a tím našemu národnímu hospodářství způsobeny nedozírné škody.“²⁹² Mimo jiné proto se vyžadovaly přísné prohlídky, jak osobní, tak zavazadel. Před kontrolou se každá odsunovaná osoba výslovně upozornila na předměty, které bylo nepřípustné vyvážet, a byla kontrolorem důrazně vyzvána, aby popřípadě tyto předměty odevzdala. Takto přísné prověrky se nevyhnuly ani německým antifašistům. V případě, že u některého z Němců byla objevena zakázaná věc, odevzdal se takový člověk příslušným orgánům, které ho exemplárně potrestaly. Každý takovýto případ řešilo ministerstvo vnitra (odbor pro politické zpravodajství).²⁹³ V některých místech republiky se stávalo, že se Němcům při kontrolách kradl jejich majetek a to i ten povolený. Zarážející je, že se na Němcích obohacovali i státní úředníci.²⁹⁴ Je potřeba doplnit, že počátkem dubna 1946 se zvýšila gramáž zavazadla na jednu osobu z 30 kg na maximální hmotnost 70 kg.²⁹⁵ Při prvním transportu z Havlíčkova Brodu prý dokonce měla každá osoba možnost odvézt si své zavazadlo s maximální hmotností 75 kg.²⁹⁶ Poté se nakládala bagáž do vagonů, následně se dle evidenčních seznamů četly jména transportovaných, kteří zaujímali svá místa v připravených vgonech. Každý vagon měl svého vedoucího z řad Němců.²⁹⁷

U samotného odsunu byli přítomní členové osídlovací komise z Pardubic s majorem Nehasilem a kapitánem SNB Kočičkou. Dále zde byl za vojenskou službu přítomen štábní kapitán Šitanc a Zeman, štábní kapitán Obranného zpravodajství²⁹⁸ (OBZ) Horák z Čáslavi, náměstek předsedy ONV Vodička a ing. Šenfeld, zdravotní komisař okresu, předseda okresní vyšetřovací a bezpečnostní referent Jan Hlaváč, štábní kapitán Soukup z osídlovací komise z Havlíčkova Brodu a vrchní strážmistr Bohuslav Kobík.²⁹⁹

Při každém transportu byli přítomní zdravotníci s medikamenty a lékárníčkou, starající se o neduhy odsunovaných osob. Jestliže některý z odsunovaných potřeboval speciální léky, bylo mu týden před odsunem dovoleno si za přítomnosti lékaře zakoupit vlastní medikamenty v hodnotě 60 Kčs. Léky nesměly osoby držet u sebe, ale byly svěřeny do rukou vedoucích, kteří je museli v případě urgentní potřeby odsunovanému vydat. Ještě před odjezdem vlaku velitel transportu obdržel potravinové lístky pro každou osobu na tři dny či další poživatiny,

²⁹² SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Zpráva ONV Havlíčkův Brod ve věci průmyslové špionáže při odsunu Němců ze dne 20. dubna 1946.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ STANĚK, T. *Odsun*, s. 174.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 186.

²⁹⁶ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191. Protokol o převzetí transportu č. 46007 ze dne 15. března 1946.

²⁹⁷ Tamtéž, fond SsŠ, kart. č. 6, inv. č. 20. Seznam vedoucích vagonů ze dne 9. září 1946.

²⁹⁸ Jedná se o vojenskou zpravodajskou službu působící v období tzv. třetí republiky.

²⁹⁹ ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-249-12. Odsun Němců, zpráva o průběhu ze dne 14. března 1946.

např. chleba, který mohl být vedoucím během transportu přerozdělován tak, aby se každému dostalo stejného dílu. Veškeré osobní dokumenty se zabavily a vydaly se až v Německu. Dozorci transportu dohlíželi, aby nikdo neopustil žádný vagon soupravy dříve, než když to schválily spojenecké úřady.³⁰⁰

Vlakové souprava přijela do Havlíčkova Brodu z Jihlavy. Při prvním odsunu se v Jihlavě na hlavním nádraží od sedmé hodiny ranní připravovala souprava, která měla převést Němce do amerického okupačního pásma. Řazení vozů probíhalo následovně – za lokomotivu se připojil osobní vagon typu C pro doprovod, který se skládal z jednoho důstojníka, deseti mužů z řad strážců a dvou ošetřovatelek. Za tento vůz se připojil nákladní vagon typu Z pro výbavu transportu. Za tyto dva základní vagony se postupně na zastávkách řadily další vozy určené pro samotné Němce. Vozy čísla 1–15 byly určeny pro Němce z Jihlavy, vozy s čísly 16–28 se doplňovaly Němci na zastávce Polná-Štoky a poslední vagony s čísly 29–40 byly vyhrazeny pro Němce nastupující do transportu v Havlíčkově Brodě. Každý z těchto vagonů nejspíše typu Z měl maximální kapacitu 30 míst včetně zavazadel.

Nakládání bagáže a nastupování osob německé národnosti do vagonů se v Jihlavě ukončilo v 15:30 hodin a již v 16:18 hodin vyjížděl vlak z jihlavského hlavního nádraží směrem zastávka Polná-Štoky. Mezitím se v Polné nakládala zavazadla do přistavěných vozů. Souprava z Jihlavy tam dorazila v 16:35 hodin. Poté velitel transportu Leopold Caras vše překontroloval a vydal rozkaz k nastupování Němců z Polné do vlakové soupravy. Po nastoupení všech Němců se rozjel vlak v 17:36 hodin směrem k Havlíčkovu Brodu, kam dorazil v 18:03 hodin. Po příjezdu opět následovala kontrola velitele transportu. Potom všechny osoby určené k odsunu měly být usazeny ve vagoněch do 19:30 hodin.³⁰¹ V 19:00 hodin soupravu převzala vojenská správa.³⁰² Celý transport číslo 46007 vyjel až v noci ve 2:10 hodin z Havlíčkova Brodu. Do Domažlic přijel následující den ve 3:30 hodin, kde si ho převzal americký styčný důstojník³⁰³ a všechny Němce čekala další cesta, tentokrát už na území jiného státu. V závěru zprávy o průběhu odsunu z 13. března stojí: „*Odsun byl proveden přesně dle směrnic a nedošlo nikde k žádnému incidentu jak se (sic) strany odsunovaných tak se (sic) strany občanstva. Další odsun možno očekávati asi během*

³⁰⁰ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 6. Rozkaz velitele vozu pro přípravný odsun. Nedatováno.

³⁰¹ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 7. Cestovní rozvrh od železničního traťového velitele podplukovníka generálního štábu Jaroslava Kaláška ze dne 2. března 1946.

³⁰² ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-249-12. Odsun Němců, zpráva o průběhu ze dne 14. března 1946.

³⁰³ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191. Protokol o převzetí transportu č. 46007 ze dne 15. března 1946.

21 dnů.³⁰⁴ Všechny osoby v transportu byly v dobrém zdravotním stavu. Zdravotní osvědčení se totiž vydávalo pod dohledem úředního lékaře Šlejšky už před transportem v Bedřichově 8. března, ve Štokách a Bartoušově 11. března.³⁰⁵

Nakonec předpokládaná lhůta 21 dní nebyla dodržena, neboť další transport z Havlíčkova Brodu se uskutečnil až 23. dubna 1946 a můžeme v něm spatřovat určitou nuanci. Diferenčních prvek spočíval ve složení transportu, neboť nebyl kompletně tvořen pouze Němci z politického okresu Havlíčkův Brod, ale i skupinou Němců z Poličska o počtu 600 osob, kteří byli internováni v Bedřichově. Dalších 600 osob německé národnosti bylo vybráno z Havlíčkobrodská, ze středisek ve Štokách a Bartoušově. Celkový počet odsunovaných se v tomto transportu opět vyšplhal k číslu 1 200.³⁰⁶ Pro tuto cestu existuje přesný popis trajektorie transportu, včetně odjezdových a příjezdových časů. Vlaková souprava byla znovu vypravena z Jihlavy 23. dubna, odkud v 16:18 hodin odjížděla a na plánovaných zastávkách k ní byly připojovány další vagony s Němci ze spádových regionů. V 16:35 hodin souprava poprvé zastavila na zastávce Štoky-Polná, odkud v 17:30 hodin odjela směrem na Havlíčkův Brod, kam dorazila v 18:03 hodin. Zde se opět z neznámých důvodů dlouho čekalo na odjezd, který byl naplánován až na 2:10 hodin v noci, tedy 24. dubna. Po třech hodinách, v 5:08 hodin dorazila souprava do Kolína, odkud v 8:14 hodin pokračovala do Prahy, kde zastavovala na třech zastávkách – v Běchovicích, kam dorazila v 10:23 hodin, odkud už po deseti minutách pokračovala do Malešic. V Malešicích se vlak zastavil v 10:55 hodin, ale dlouhou dobu zde čekal. Je možné, že zde probíhalo delší „vagonování“ nových Němců, protože vlak opouštěl malešickou zastávku až v 18:17 hodin, poté přijel v 18:30 hodin do Vršovic, odkud následně Prahu opouštěl v 19:02 hodin. Poté už transport čekaly na československém území pouze čtyři zastávky. Ve 20:59 hodin přijel vlak do Berouna, ve 21:22 hodin do Zdic, odtud vyjel ve 21:59 do Plzně, kde byla delší zastávka – od 0:13 hodin do 2:20 hodin. Plzeň tedy souprava opouštěla 25. dubna směrem na Domažlice, kde se zastavila ve 4:59 hodin ráno. Bylo to zhruba o hodinu a půl déle než při předchozím transportu. Od této poslední tuzemské zastávky transport po cca třech hodinách odjel, konkrétně v 8:02 hodin. Přesně po hodině vlak dorazil do cílové stanice v bavorském Furth im Wald (*Brod nad Lesy*), kde opět celý transport po nepředstavitelně dlouhé cestě převzali spojenci.

³⁰⁴ ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-249-12. Odsun Němců, zpráva o průběhu ze dne 14. března 1946.

³⁰⁵ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191. Zdravotní osvědčení ze střediska v Bedřichově ze dne 8. března 1946.

Tamtéž. Zdravotní osvědčení ze střediska v Bartoušově ze dne 11. března 1946.

Tamtéž. Zdravotní osvědčení ze střediska ve Štokách ze dne 11. března 1946.

³⁰⁶ ABS Praha, fond č. 304, sign. 304-249-3. Odsun Němců, zpráva o průběhu ze dne 24. dubna 1946.

Z Vysočiny tedy odjela vlaková souprava o 40 nákladních vozech určených pro odsunované Němce, jeden nákladní vůz opět posloužil jako úložiště skladového materiálu. Doprovod se sestával z jednoho důstojníka, jednoho poddůstojníka, deseti strážců a dvou ošetřovatelek.³⁰⁷ Němečtí pasažéři z Havlíčkova Brodu si museli vytrpět dva a půl dne ve stísněných podmínkách v nákladních vagoncích na železnici, než jejich vlak zastavil v Bavorsku. Pamětníci vzpomínají, že na transport museli čekat celý den v nesnesitelném horku, poté „přijel vlak s otevřenými dobytčími vagony a... všichni dovnitř a odjezd.“³⁰⁸ Tím ale jejich problémy zdaleka neskončili. Z Bavorska totiž byli přerozdělováni do různých koutů po celém Německu a další zkoušky osudu je jistojistě čekaly v novém a neznámém domově.

5.3 Pokračování transferu ve státním měřítku

Oba výše popsané transporty měly jednoho zásadního společného jmenovatele, kterým bylo vysídlení do americké okupační zóny v Německu. Po počáteční fázi vysídlování, tedy v lednu až dubnu 1946³⁰⁹ se brzy započalo i s odsunem do sovětské okupační zóny. Transfery do sovětského pásma v Německu tvoří imaginární milník v problematice „organizovaného“ odsunu. Jednak se zvýšil počet odsunutých a také došlo ke zdokonalení procesu vysídlování. Celému procesu předcházely hovory československého ministra zahraničního obchodu Huberta Ripky se sovětským diktátorem Josifem V. Stalinem v hlavním městě Moskvě v březnu roku 1946. Od 31. května do 1. června probíhala jednání se Sověty v Praze o transferech do sovětské okupační zóny, až bylo rozhodnuto, že se vysídlování zahájí 5. června po vodě a 10. června po železnici.³¹⁰

Odsun po vodě měl probíhat ve člunech, které byly uzpůsobeny pro přepravu lidí, a tento způsob se měl používat výhradně v letních měsících. Odsunovaní se měli plavit po Labi do saského přístavu Wittenberg nebo do přístavu ve Wittenberge v Meklenbursku. Transfer po řece byl největší anomálií oproti vysídlování do americké zóny. Pro přepravu po železnici byly vytipovány dvě trasy, po kterých se každý den mimo neděle, mělo posílat šest vlakových souprav. Každá souprava čítala 42 až 43 vagonů, tedy jako při odsunování Němců do americké okupační zóny. Vagony se opět zaplňovaly po třiceti pasažérech, transport tedy nemíval více než 1 200 osob. Všem odsouvaným bylo dovoleno odvézt své zavazadlo

³⁰⁷ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 1, inv. č. 13. Harmonogram druhého odsunu. Nedatováno.

³⁰⁸ Záznam rozhovoru s Ernou Gudenrath, dostupné na

<http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/347/clip/937>, citováno ke dni 3. březnu 2017.

³⁰⁹ STANĚK, T. *Odsun*, s. 187.

³¹⁰ Tamtéž, s. 198; 204.

s maximální hmotností 50 kg. Dále se přerozdělovala finanční hotovost, přičemž každý obdržel 500 marek. Nemocné osoby měly absolvovat cestu v nemocničních vagonech. Po příjezdu do Německa se sovětským okupačním orgánům předaly potraviny pro Němce na tři až pět dní. Odsunovou jednotkou byla opět rodina.³¹¹ Po zapojení sovětské okupační zóny do procesu vysídlení, nabraly počty odsunovaných na obrátkách. V červenci 1947 proudilo do okupačních zón v Německu 12 transportů denně, to znamenalo 14 400 lidí za pouhý jeden den. V tuto dobu byl transfer nejintenzivnější.³¹²

Na podzim 1946 přešel odsun kontinuálně do své závěrečné fáze. Většina osob určených k odsunu již byla odsunuta. Koncem října 1946 bylo za hranicemi vysídleno už 2 592 600 osob. Z obav z tuhé zimy a z nedostatku potravin v americké okupační zóně se odsun přerušil.³¹³ Ještě před přerušением odsunu, došlo během jednoho z posledních transportů v roce 1946 k železničnímu neštěstí. Nedaleko města Halle na trati mezi Altenburgem a Zeitzem došlo k vykolejení vlakové soupravy s odsunovanými Němci z Československa. Během havárie zemřelo 28 lidí.³¹⁴ Před pozastavením odsunu v zimě 1946/1947, zůstalo v ČSR odhadem pouhých 200 000 Němců, z nichž 100 000 se mělo ještě odsunout. Mezi nimi figurovalo 23 000 antifašistů z řad sociální demokracie a komunistů, kteří se rozhodli republiku dobrovolně opustit.³¹⁵ K obnovení transferů došlo na jaře 1947, ale už nikdy se nevysídlovalo tak, jako v polovině roku 1946. Plánované vysídlení se tak postupně chýlilo ke svému konci.³¹⁶ Vláda ve zbylých Němcích viděla určitou „hrozbu“, proto se je rozhodla rozptýlit po celém Československu. Přesídlování mělo probíhat do výhradně českých obcí, kde by se netvořila uskupení Němců a proces jejich asimilace by byl snadnější.³¹⁷

Mimo roku 1947 probíhal odsun i v roce 1948. Charakter vysídlování v klíčovém roce 1948 byl značně odlišný. Republiku opouštěli Němci, kteří v zahraničí měli rodinu. Docházelo tak k jejich slučování. Dále se jednalo o skupinu osob německé národnosti, která měla platné pasy a vycestovala z vlastní iniciativy. Nezřídka docházelo k dobrovolným odsunům ze sběrných středisek. Diference oproti transportům v předchozích letech spočívala v tom, že každý, kdo opustil Československou republiku, si musel náklady za dopravu do

³¹¹ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 2, inv. č. 7. Směrnice ministerstva vnitra č. B-300/4344-46 o odsunu Němců do ruského okupačního pásma ze dne 5. června 1946.

³¹² STANĚK, T. *Odsun*, s. 206.

³¹³ Tamtéž, s. 227–228.

³¹⁴ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 380. Článek z Rudého práva ze dne 3. listopadu 1946: „28 mrtvých z posledního transportu Němců z ČSR.“

³¹⁵ Tamtéž, arch. jednotka č. 376. Přerušení odsunu a jiné záležitosti týkající se transferu. Nedatováno.

³¹⁶ STANĚK, T. *Odsun*, s. 248.

³¹⁷ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 376. Přerušení odsunu a jiné záležitosti týkající se transferu. Nedatováno.

Německa zaplatit ze svých osobních prostředků. Odhaduje se, že republiku od roku 1947 do roku 1949 opustilo tímto způsobem asi 30 000 československých Němců.³¹⁸

5.4 Odsun na Havlíčkovobrodsku v číslech

Před rozborem odsunových statistik je třeba připomenout, že před zahájením transferu žilo v politickém okrese Havlíčkův Brod celkem 45 931 osob české národnosti a 5 124 osob evidovaných pod německou národností.³¹⁹ V první polovině ledna 1946 se ve sběrných střediscích v havlíčkovobrodském regionu nacházelo 1 416 lidí z tohoto počtu 202 v Bedřichově, 507 ve Štokách a 407 v Bartoušově.³²⁰ V polovině února už předseda bezpečnostní komise hlásil, že je ve sběrných střediscích cca 1 500 lidí, přičemž 1 200 má být neprodleně odsunuto, neboť byly regionální střediska o 20 až 30 % přelidněna. Proto se stále zdůrazňovala nutnost odsunu. Nemocné osoby a také gravidní ženy ve sběrných střediscích se postupně přesunovaly do bedřichovské táborové nemocnice, kde jim byla věnována snad poněkud lepší zdravotní péče.³²¹ V průběhu měsíců se prohlubovala kooperace mezi všemi třemi sběrnými středisky. Po prvním odsunu v břenu 1946 byla přestěhována asi stovka Němců ze sběrného zařízení v Bedřichově do Štoků. Dne 27. března 1946 se středisko v Bedřichově doplnilo asi o 600 osob z okresu Polička a od té doby bylo výhradně učeno pro Němce z okresů mimo politický okres Havlíčkův Brod. Po prvním odsunu zůstalo v Bedřichově 123, ve Štokách 232 a v Bartoušově 85 lidí. Vzhledem k tomu, že první transfer proběhl z regionu zhruba v půli března, probíhalo doplňování internovaných na Havlíčkovobrodsku velmi rychle, protože už 5. dubna hlásila všechna tři střediska dohromady 1 652 Němců ve své moci.³²²

Odsuny pak nadále probíhaly v různých intervalech, ale prakticky vždy se počet odsunutých v jednom transportu rovnal číslu 1 200. Po odsunech zůstávalo před doplněním v každém středisku 100 až 300 lidí. Tábory se doplňovaly Němci jak z politického okresu Havlíčkův Brod, tak z okolních okresů. Stalo se pravidlem, že konkrétně Němci z Poličska se transportovali rovnou do tábora v Bedřichově. V případě, že byly do některého z transportů

³¹⁸ STANĚK, T. *Odsun*, s. 250–252.

³¹⁹ SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Pracovní porada oblastní úřadovny v Pardubicích ve věcech osídlovacích a odsunu Němců ze dne 28. ledna 1946.

³²⁰ Tamtéž, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191. Hlášení ohledně odsunu Němců ze dne 11. ledna 1946.

³²¹ Tamtéž. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů ze dne 4. února 1946.

³²² Tamtéž. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů ze dne 2. dubna 1946.

připojeny staré nebo nemocné osoby, většinou se k vlakové soupravě připojily dva sanitní vozy. Takovýchto osob bylo v jednom transportu odsunováno vždy kolem třiceti.³²³

5.4.1 Odsuny ze Štoků

První transfer ze Štoků byl vypraven již 13. března 1946. Bylo v něm celkem 389 osob německé národnosti, přičemž všechny pocházely z politického okresu Havlíčkův Brod. V prvním transportu byly zejména ženy, děti a starší osoby. Muži zde byli zastoupeni z 22 %. Tato tendence pokračovala až k druhému odsunu 23. dubna 1946. Od třetího odsunu, který proběhl koncem května 1946, lze spatřovat odchylky, neboť následující transporty nebyly tvořeny pouze lidmi z Havlíčkobrodská, ale i ze vzdálenějších okresů, jako např. z Plzně, Čáslavi, Poličky, ale také z Jablonce nad Nisou či Trutnova. V šestém transportu se poprvé vysídlovali říšští Němci v počtu 21 osob. V dalším transportu jich bylo odsunuto 35. Celkem jich odtud bylo vysídleno 71. V létě, kdy probíhalo po celé republice nejvíce transportů, se tento trend potvrdil i ve Štokách. Od pátého odsunu se zvýšil počet odsunovaných, až se od srpna až do září vysídlovalo po 600 osobách. Zdaleka se neodsunovali Němci pouze z Havlíčkobrodská. Nejbizarnější z tohoto pohledu se jeví transfery č. 8. a č. 9, neboť zde byli zastoupeni Němci asi z šestnácti regionů z celé české kotliny, včetně těch nejzápadnějších koutů jako byl Cheb nebo Mariánské Lázně. Své zastoupení tu ale měli i Němci ze Znojma, Brna, Olomouce nebo až z Těšína.

Při pohledu na tabulku č. 20 je zřejmé, že nejvíce Němců z politického okresu Havlíčkův Brod bylo vysídleno v prvních dvou etapách. Dohromady to bylo 689 osob. Nejméně jich bylo ve vagonech zastoupeno při odsunu z 9. září, kdy jich v celém transportu bylo pouhých 12. Většina transportů směřovala do amerického okupačního pásma, zbylé čtyři transporty měly svůj cíl v sovětské okupační zóně. Bylo to dva měsíce poté, co se začaly provádět transfery do sovětského pásma. V americkém pásmu tedy skončilo 1 799 osob. V sovětském to úhrnem bylo 2 400, tedy více než v americkém, i když do něj směřovalo méně transportů. Ze Štoků bylo odsunuto dohromady 4 199 občanů německé národnosti, z toho 2 265 jich pocházelo přímo z Havlíčkobrodská, to je celkem 54 %. Z genderového hlediska převládaly v transportech ženy, které tvořily 46 %, muži zaujímali dohromady cca 25 % z celkového součtu všech osob v transportech. Zbytek tvořily děti do věku 14 let.

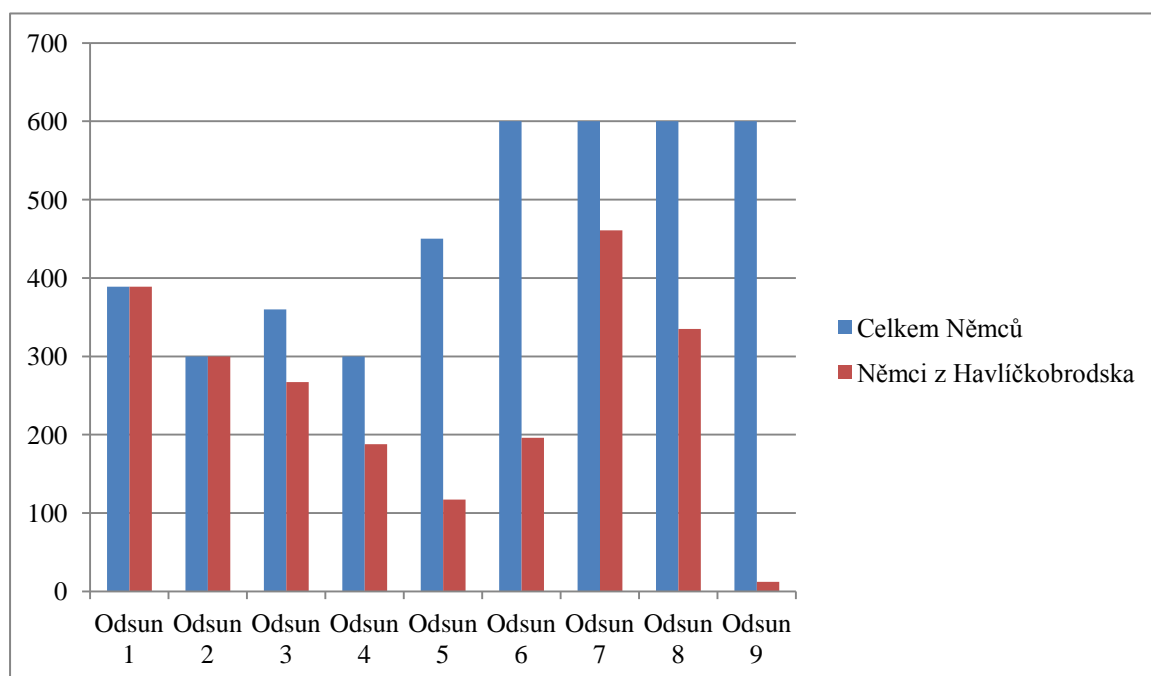
³²³ Svědčí o tom jednotlivé měsíční zprávy ze sběrných středisek od bezpečnostního referenta ONV. Viz SOkA Havlíčkův Brod, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 43, sign. 1/1-89, inv. č. 191.

Tabulka č. 20: Odsuny Němců ze sběrného střediska ve Štokách³²⁴

Číslo transportu	Datum	Muži	Ženy	Děti do 14 let	Celkem	Obdržené finance v RM	Zóna
1	13. 3. 1946	84	156	149	(389)	239 759,8	americká
2	23. 4. 1946	75	130	95	(300)	300 000	americká
3	26. 5. 1946	80	164	106	360 (267)	180 000	americká
4	15. 6. 1946	78	133	89	300 (188)	150 00	americká
5	11. 7. 1946	115	192	143	450 (117)	?	americká
6	4. 8. 1946	136	292	172	600 (196)	?	sovětská
7	15. 8. 1946	161	307	132	600 (461)	?	sovětská
8	2. 9. 1946	165	283	152	600 (335)	?	sovětská
9	9. 9. 1946	146	289	165	600 (12)	?	sovětská
CELKEM	-	1 040	1 946	1 203	4 199 (2 265)	-	5/4

Pozn.: V závorkách jsou napsány osoby z politického okresu Havlíčkův Brod.

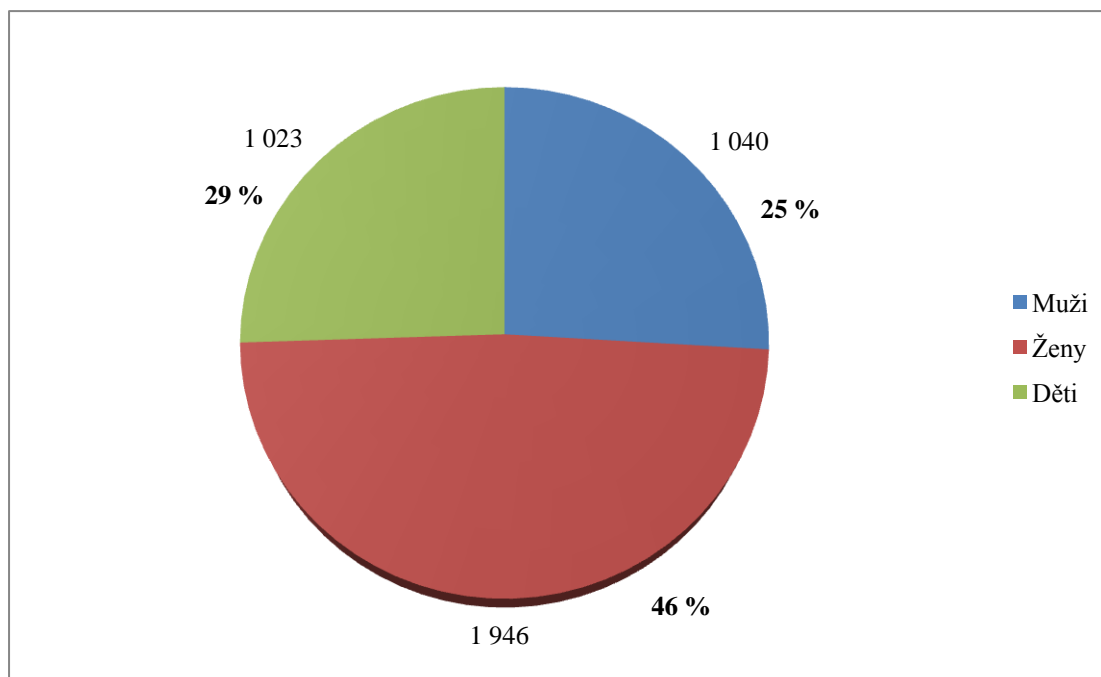
Graf č. 5: Přehled československých Němců a Němců z Havlíčkovobrodka v transportech ze Štoků (Autor grafu: Jan Karel)

³²⁴ SOkA Havlíčkův Brod, fond SsŠ, kart. č. 5–6, inv. č. 12–20. Statistiky odsunů ze sběrného střediska ve Štokách (III. – IX. 1946).

Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů od 11. ledna do 6. listopadu 1946.

Graf č. 6: Podíl žen, mužů a dětí v odsunech ze Štoků (Autor grafu: Jan Karel)

5.4.2 Odsuny z Bartoušova

Při prvním transportu v březnu 1946 se z Bartoušova podařilo vysídlit 364 občanů německé národnosti, přičemž všichni pocházeli z politického okresu Havlíčkův Brod. Poté se transporty plnily lidmi z různých blízkých i vzdálenějších regionů. V dalších transferech se již nikdy v historii střediska nepodařilo vysídlit více lidí než 301. Z toho plyne, že se ze sběrného střediska v Bartoušově vysídlovalo nejméně ze všech tří středisek, avšak i zde nejvíce mezi odsunovanými převládaly ženy a děti. Počet odsunovaných se nezvýšil ani v letních měsících při odsouvání do sovětské okupační zóny. Středisko v Bartoušově si po celou dobu existence drželo standard cca 200 až 300 odsunutých během jednoho transportu. To nebylo mnoho, ale nejspíš to bylo dáno i kapacitou střediska, neboť bylo nejmenší ze všech. V celkových součtech odsunutých zde měli převahu Němci z havlíčkobrodského regionu. Už od prvních dvou transportů se vysídlovali lidé zejména z Havlíčkobrodka.

Pro bartoušovské sběrné středisko se dochoval seznam surovin určený na čtyři dny. V seznamu nechybělo 48 kg kávovin, 160 kg krup, 144 kg mouky, 72 kg tuků, 24 kg soli, 192 kg cukru, 2 400 kg chleba, 80 krabic mléka a 1 600 kg brambor.³²⁵ Tato zásoba byla určena pro 300 osob v transportu č. 8.

³²⁵ Tamtéž, fond SsB, kart. č. 2, inv. č. 14. Statistiky odsunů ze sběrného střediska v Bartoušově (III. – IX. 1946).

Z tohoto střediska bylo nakonec odsunuto 2 615 osob německé národnosti, z nichž z Havlíčkobrodsko pocházelo 1 965 osob, tedy 75 %. Do americké okupační zóny bylo dohromady vysídleno 1 414 osob, v sovětské zóně se jednalo o 1 201 osob. To bylo 46 %, tudíž Němci z Bartoušova byli zhruba rovnoměrně rozděleni mezi americké a sovětské okupační zóny v Německu. Jak již bylo naznačeno, v transportech nejvíce figurovaly ženy s 45 %, poté děti, jejichž zastoupení činilo 31 %. Muži v tomto žebříčku měli zastoupení přibližně 24 % a nejvíce se jich podařilo odsunout v posledních dvou transportech, a to z toho důvodu, že statná pracovní síla se vysídlovala až naposled. Dlužno podotknout, že z Bartoušova se vypravil jeden dodatečný transport v roce 1948. Vlaková souprava byla tvořena Němci, kteří byli odsunuti za svými rodinami do Německa. Jednalo se o 121 až 141 lidí.³²⁶ Pouze devět lidí mělo trvalý pobyt jinde než v politickém okrese Havlíčkův Brod. Mimo sovětského a amerického okupačního pásma směřovali odsunutí do francouzského a britského pásma, ale pouze v malých počtech. V britské zóně nakonec zakotvilo třináct Němců, ve francouzské jenom tři.³²⁷

Tabulka č. 21: Odsuny Němců ze sběrného střediska v Bartoušově³²⁸

Číslo transportu	Datum	Muži	Ženy	Děti do 14 let	Celkem	Obdržené finance v RM	Zóna
1	13. 3. 1946	45	140	179	(364)	?	americká
2	23. 4. 1946	75	128	97	300 (272)	85 000	americká
3	26. 5. 1946	67	114	59	240 (225)	?	americká
4	15. 6. 1946	70	127	103	300 (229)	?	americká
5	11. 7. 1946	54	102	54	210 (177)	15 000	americká
6	4. 8. 1946	60	138	102	300 (103)	15 000	sovětská
7	15. 8. 1946	74	157	70	301 (262)	?	sovětská
8	2. 9. 1946	81	144	75	300 (155)	15 000	sovětská
9	9. 9. 1946	84	138	78	300 (178)	?	sovětská
CELKEM	-	610	1 188	817	2 615 (1 965)	-	5/4

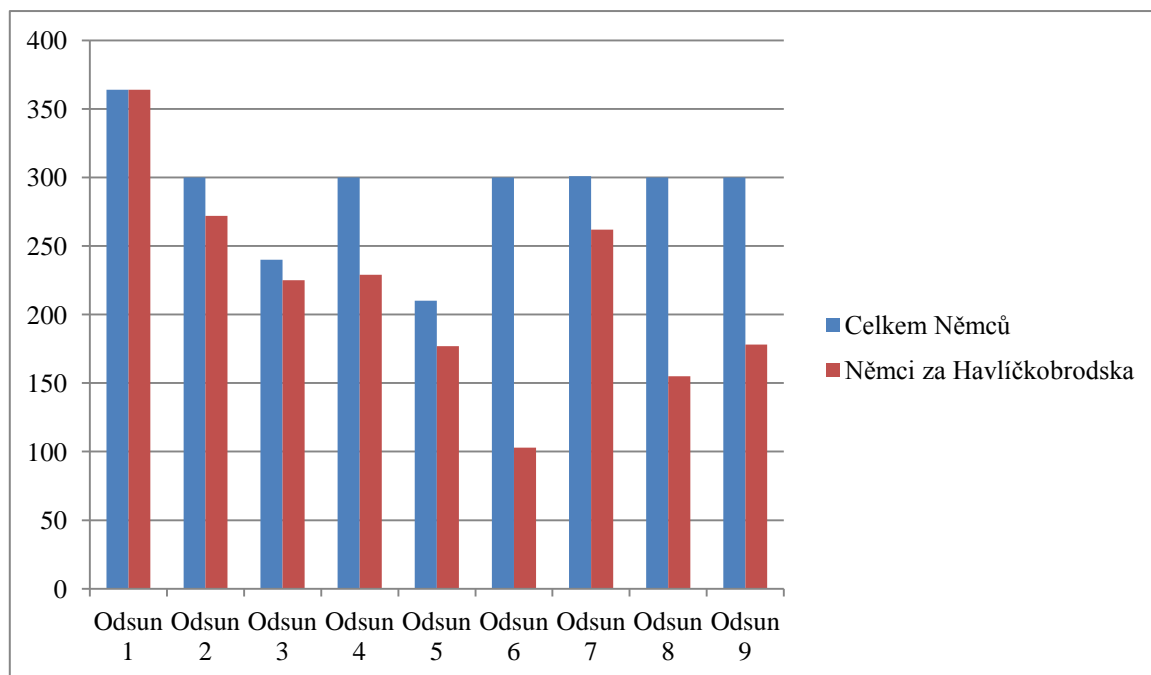
Pozn.: V závorkách jsou napsány osoby z politického okresu Havlíčkův Brod.

³²⁶ Přesný počet je obtížné určit, neboť ve statistice je dvacet jmen přeškrtnutých, není proto jisté zda byli i tito Němci v dodatečném transportu odsunuti.

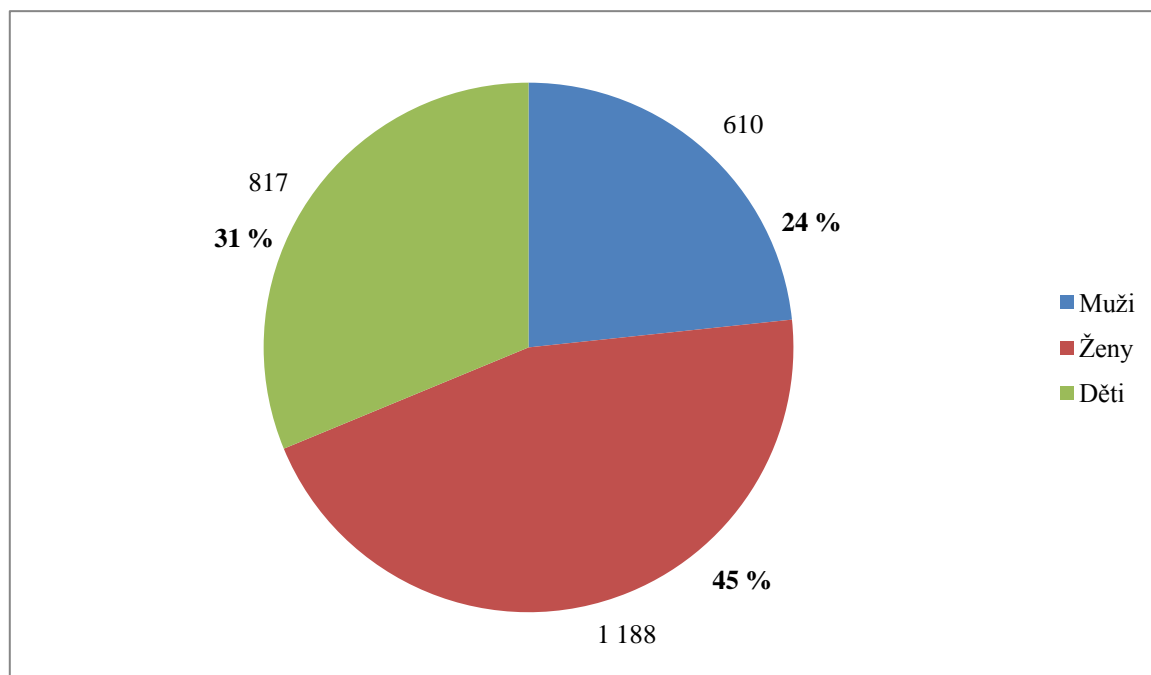
³²⁷ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 18. Dodatečný odsun z roku 1948.

³²⁸ Tamtéž, kart. č. 2, inv. č. 9–17. Statistiky odsunů ze sběrného střediska v Bartoušově (III. – IX. 1946). Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů od 11. ledna do 6. listopadu 1946.

Graf č. 7: Přehled československých Němců a Němců z Havlíčkobrodsko v transportech z Bartoušova (Autor grafu: Jan Karel)

Graf č. 8: Podíl žen, mužů a dětí v odsunech z Bartoušova (Autor grafu: Jan Karel)

5.4.3 Odsuny z Bedřichova

V Bedřichově se první transport týkal 450 lidí, tvořili tak největší podíl v celkovém součtu v prvním transferu ze všech středisek. Již v tomto prvním odsunu nechyběli ve vlcích lidé z jiných okresů než Havlíčkův Brod. Tento jev se při prvním transferu u ostatních středisek nevyskytuje. Velice často se v prvních transportech objevovaly přestárlé osoby, dokonce i ve věku 86 let či naopak kojenci do jednoho roku života.

Po celou dobu procesu vysídlení platilo, že se z Bedřichova vysídlovali zejména lidé z jiných okresů, tak jak bylo po prvním transferu v plánu. Bedřichov tudíž nebyl určen primárně pro lokální Němce, i když také měli v transportech své zastoupení. Od druhého transportu, který proběhl v dubnu, lze sledovat oproti předchozím střediskům výrazný nárůst počtu odsunutých, kdy počty v jednotlivých transportech kulminovaly. Od pátého odsunu lze spatřovat mírný pokles z čísla 600 na 540 vysídlených osob. Poté došlo ke stagnaci, kdy se počty odsunovaných zastavily na čísle 300. Závěrečný odsun tvořili převážně lidé z cca 18 okresů. Nejvíce lidí bylo odsunuto z okresu Litomyšl (150 osob) a z okresu Polička (74 osob). Poslední transporty se vymykaly všem předchozím, protože v železničních vagoncích byli přítomní Němci ze zahraničí. Konkrétně v transportu č. 7 se jednalo o 148 Němců z Jugoslávie. V úplně posledním transportu to pak byli Němci z Jugoslávie (10 osob), Polska (8 osob) a z Rumunska (7 osob).³²⁹

Internální zařízení v Bedřichově se jeví jako jediné ze všech, které posílalo za hranice Československa zdravotně indisponované Němce ve speciálních zdravotnických vagoncích. V posledních třech odsunech se odsunovali lidé s nějakým zdravotním problémem či neduhem. V transportu č. 7 cestovalo 21 nemocných osob, v č. 8 to bylo 20 osob a konečně v posledním odsunu se jednalo o 21 osob. Většinou to byli nemocní spadající do kategorie č. III, tedy trvale nemocné osoby nebo nemocní kategorie č. V. Do této kategorie spadali staří lidé závislí na pomoci druhých, u kterých byla vyloučena možnost samostatného odsunu. Jen zřídka se v odsunech objevují pacienti kategorie č. VI. To byli slepí nebo lidé s výraznou oční vadou. Nemocní se vysídlovali ve specifických vagoncích, do kterého se vešlo 10 až 11 lidí, tudíž každá ze tří souprav měla připojeny dva vagony pro nemocné. Každému vagonu byla přiřčena zdravotní ošetřovatelka. Pokaždé se jednalo o jinou německou ženu, tudíž lze odvodit, že se ošetřovatelky nevracely zpět s transportem, ale počítaly se také mezi odsunuté. Z dostupných pramenů lze konstatovat, že tyto ženy měly průměrný věk 31 let.³³⁰

³²⁹ Tamtéž, fond SsBe, kart. č. 3, inv. č. 27. Statistiky odsunů ze sběrného střediska v Bedřichově (III. – IX. 1946).

³³⁰ Tamtéž.

Nakonec bylo z Bedřichova odsunuto 3 990 lidí, ale pouze 891 osob z tohoto počtu bylo z Havlíčkobrodská. V procentuální hodnotě tvořili Němci z Havlíčkobrodská podíl pouze 22 % vzhledem k celkovému počtu odsunutých. Do americké okupační zóny se podařilo transportovat 2 790 osob, do sovětské 1 200 osob, tudíž 70 % Němců z Bedřichova skončilo v Německu v americké okupační zóně. Při porovnání odsunutých žen a mužů se opakuje stávající trend, to znamená, že nejvíce se vysídlilo žen – celkem 47 %, poté dětí 32 % a nejméně mužů, kteří v evidenčních seznamech zaujímají 21 % ze všech počtů odsunutých.

Tabulka č. 22: Odsuny Němců ze sběrného střediska v Bedřichově³³¹

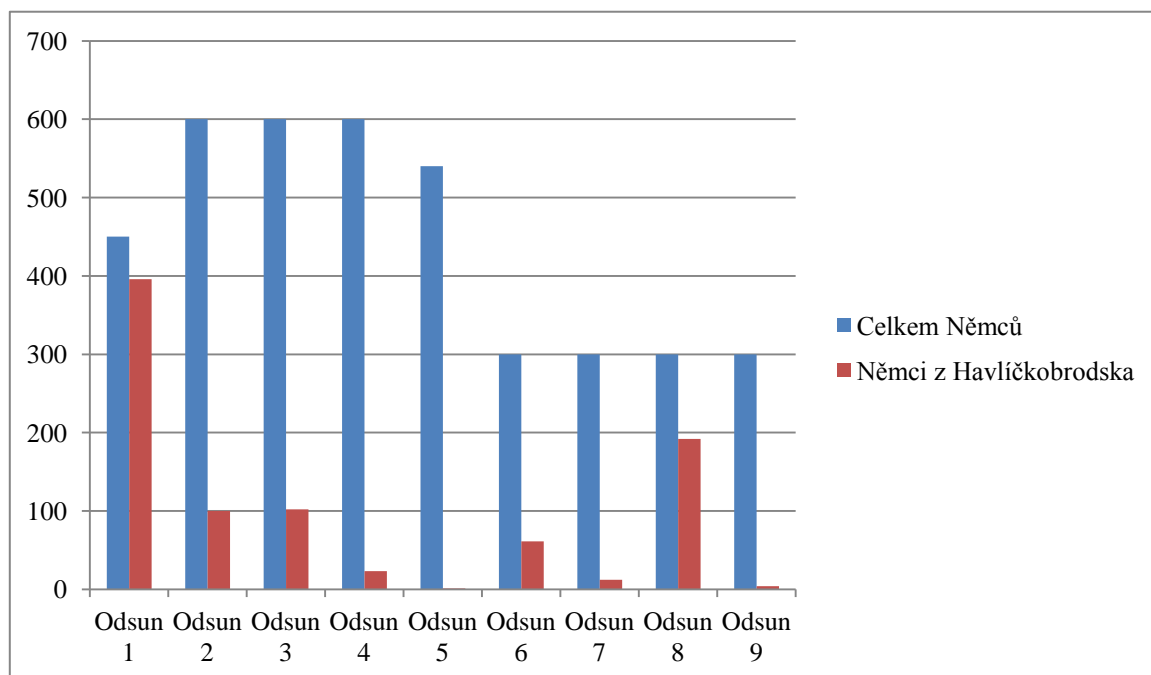
Číslo transportu	Datum	Muži	Ženy	Děti do 14 let	Celkem	Obdržené finance v RM	Zóna
1	13. 3. 1946	91	226	133	450 (396)	?	americká
2	23. 4. 1946	132	276	192	600 (100?)	30 000	americká
3	26. 5. 1946	119	295	186	600 (102)	?	americká
4	15. 6. 1946	125	277	198	600 (23)	?	americká
5	11. 7. 1946	108	237	195	540 (1)	?	americká
6	4. 8. 1946	64	136	100	300 (61)	?	sovětská
7	15. 8. 1946	52	139	109	300 (12)	?	sovětská
8	2. 9. 1946	72	137	91	300 (192)	?	sovětská
9	9. 9. 1946	88	136	76	300 (4)	?	sovětská
CELKEM	-	851	1 859	1 280	3 990 (891)	-	5/4

Pozn.: V závorkách jsou napsány osoby z politického okresu Havlíčkův Brod.

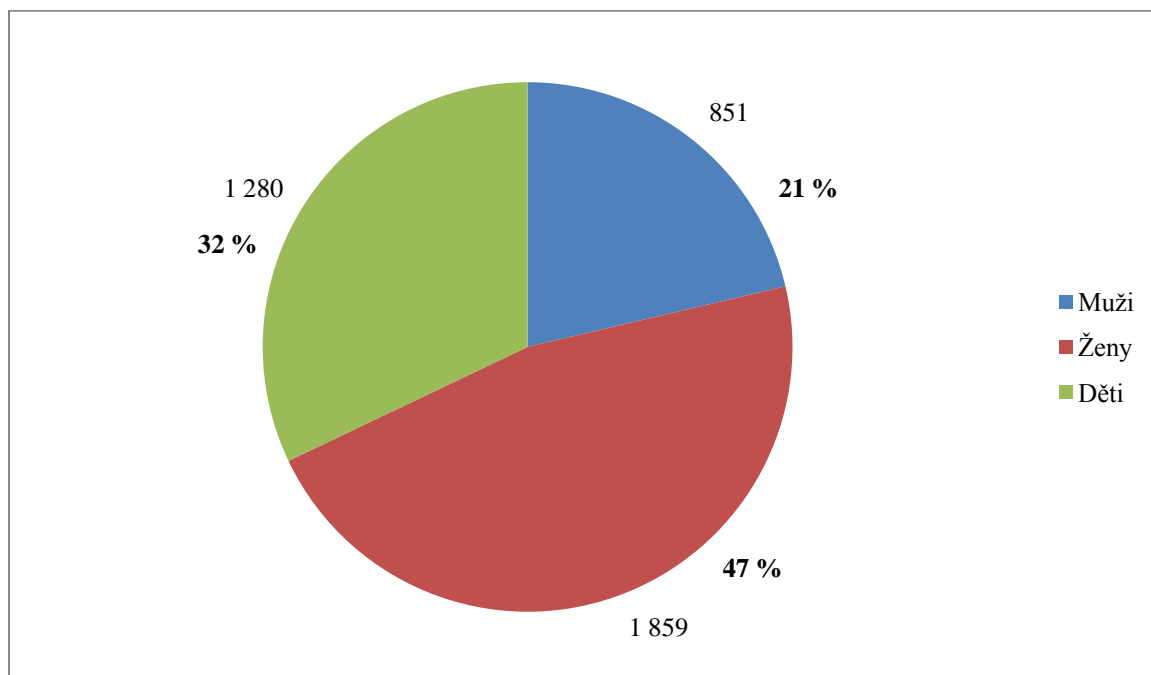
³³¹ Tamtéž.

Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů od 11. ledna do 6. listopadu 1946.

Graf č. 9: Přehled československých Němců a Němců z Havlíčkobrodsko v transportech z Bedřichova (Autor grafu: Jan Karel)

Graf č. 10: Podíl žen, mužů a dětí v odsunech z Bedřichova (Autor grafu: Jan Karel)

5.4.4 Odsuny Němců ze všech středisek

Odsuny ze sběrných středisek v politickém okresu Havlíčkův Brod probíhaly po celý rok 1946, během něhož se z Havlíčkobrodsko podařilo vypravit celkem devět transportů. Od března do července se každý měsíc vysílal jeden transfer za hranice. Tato tendence narůstala v závěrečné fázi odsunu, kdy v srpnu a září příslušné úřady rozhodly o čtyřech transportech ve dvou měsících. V roce 1948 se podařilo realizovat ještě jeden odsun z Batroušova, jehož účelem bylo doplňovat rozvrácené rodiny, které měly své příslušníky v Československu i Německu.

Nejvíce lokálních Němců se podařilo vysídlit ihned při prvním odsunu, kdy v železničních vagonch bylo 1 449 osob německé národnosti přímo evidovaných v politickém okresu Havlíčkův Brod. Následně počty regionálních Němců v transportech klesaly. Mírný nárůst lze sledovat od šestého odsunu a pak při sedmém, kdy se počet havlíčkobrodských Němců vyšplhal na počet 735. Od této chvíle podíl lokálních Němců v transportech opět klesal. Nejméně lokálních Němců lze vidět v posledním transportu č. 9, bylo zde pouze 194 osob. Všechny vlaky, které se podařilo vypravit, převážely vždy přibližně 1 200 osob během jedné cesty. Mezi těmito odsunovanými lidmi se nacházely osoby z různých koutů českých zemí, ale i ze zahraničních, jakými byla Jugoslávie, Rumunsko nebo Polsko. Pro nemocné osoby byly několikrát vypraveny lazaretní vozy, které měly menší kapacitu, a o nemocné se zde starala německá ošetřovatelka.

Během odsunu v roce 1946 se podařilo vysídlit dohromady 10 804 Němců, z nichž 5 433 mělo trvalé bydliště v politickém okresu Havlíčkův Brod. Jiné prameny udávají pro počet odsunutých cifru 5 355 osob,³³² rozdíl je tedy pouze 78 jedinců, což není mnoho. Němci z Havlíčkobrodsko tudíž zastupovali cca 50 % z celkového počtu odsunutých ze tří středisek. Pět z devíti odsunů směřovalo do americké okupační zóny v Německu, proto v této zóně skončilo dohromady 6 003 lidí, z nichž 3 462 pocházelo z Havlíčkobrodsko. Zbylých 4 801 osob se podařilo vysídlit do sovětské okupační zóny, kdy sem bylo vysídleno 1 971 regionálních Němců. Lze říci, že všechny odsunuté osoby byly takřka rovnoměrně vysídleny mezi obě okupační zóny, protože 56 % z nich skončilo v americké okupační zóně, procentuální rozdíl tedy není nikterak veliký.

V transportech vždy výrazně převládaly ženy. Neexistoval totiž odsun, kde by bylo méně než 500 žen. Dohromady jich bylo odsunuto 4 993, tedy skoro pět tisíc. Po ženách se hojně vysídlovaly i děti, jejichž počet se vyšplhal k číslu 3 300. Nejméně bylo odsunuto

³³² Tamtéž, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Seznamy odsunutých Němců z Havlíčkobrodsko (1946).

mužů, byli totiž levnou pracovní silou použitelnou do všech důležitých oborů. Tento jev dokládají poslední dva odsuny, ve kterých bylo vysídleno nejvíce mužů za celou dobu procesu obnovy národních struktur obyvatelstva. Celkem se jich vysídlovalo 2 501. V procentuálním vyjádření se odsunulo 46 % žen, 31 % dětí a 23 % mužů. Při komparaci vysídlení žen a mužů lze zjistit, že žen se odsunulo 67 %, avšak mužů pouze 33 %. Rozdíl je tedy citelný.

Jestliže se v lednu 1946 odhadoval počet Němců ve zdejší okrese na více jak pět tisíc,³³³ lze konstatovat, že byly prakticky všechny osoby určené k odsunu odsunuty. V této souvislosti se jeví odsun z Havlíčkobrodsko z pohledu vysídlovacích orgánů jako velice „úspěšný“. Po prvním poválečném sčítání lidu v roce 1950 žilo v novém Jihlavském kraji dohromady 425 496 obyvatel. Z tohoto počtu se 417 976 lidí hlásilo k české národnosti a pouze 2 917 osob³³⁴ k národnosti německé. V procentuálním vyjádření se k německé národnosti hlásilo asi 0,69 % všech obyvatel žijících v tomto nově vzniklém kraji, který zahrnoval celý bývalý jihlavský národnostní ostrov, a v kterém měli Němci vždy svoje nezastupitelné místo. V některých obcích žili dokonce v majoritě oproti zdejším Čechům.

Je třeba připomenout, že při posledním předválečném regulérním sčítání lidu v roce 1930 žilo v tehdejší politickém okrese Německý Brod 51 564 lidí, z nichž 16 %, tedy 8 118,³³⁵ byli Němci. Tento rozdíl úbytku německé národnosti byl markantní i v celokrajském měřítku. Německá menšina, která měla v Československu do vysídlení zastoupení asi 30 % ze všech obyvatel, se po odsunu propadla na pouhých 1,8 %.³³⁶ Roku 1950 žilo v Československu celkem 159 938 osob³³⁷ hlásících se k německé národnosti. Z Československa bylo během procesu vysídlení odsunuto asi 2 232 541 Němců.³³⁸

³³³ Tamtéž. Pracovní porada oblastní úřadovny v Pardubicích ve věcech osídlovacích a odsunu Němců ze dne 28. ledna 1946.

³³⁴ Přítomné obyvatelstvo podle národnosti v jednotlivých krajích k 1. březnu 1950. [online]. [cit. 2017-03-03]. Dostupný z WWW:

<http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/datasets/baa3c40bf2fc4b119851465420f673ec_13?uiTab=table>

³³⁵ NA Praha, fond č. 1799, sign. 109-4/55. Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, Reihe D, Nr. 61-68, Jahrg. XXII (1941). Die Einwohnerzahl der Sudetenländer 1869–1940. Band III: Süd-Böhmen. Band V: Mähren.

³³⁶ ČSÚ – Národnostní struktura obyvatel. Vývoj národnostního složení obyvatel České republiky v letech 1921 – 2011. [online]. [cit. 2017-03-03].

Dostupný z WWW: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>>

³³⁷ Přítomné obyvatelstvo podle národnosti v jednotlivých krajích k 1. březnu 1950. [online]. [cit. 2017-03-03]. Dostupný z WWW:

<http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/datasets/baa3c40bf2fc4b119851465420f673ec_13?uiTab=table>

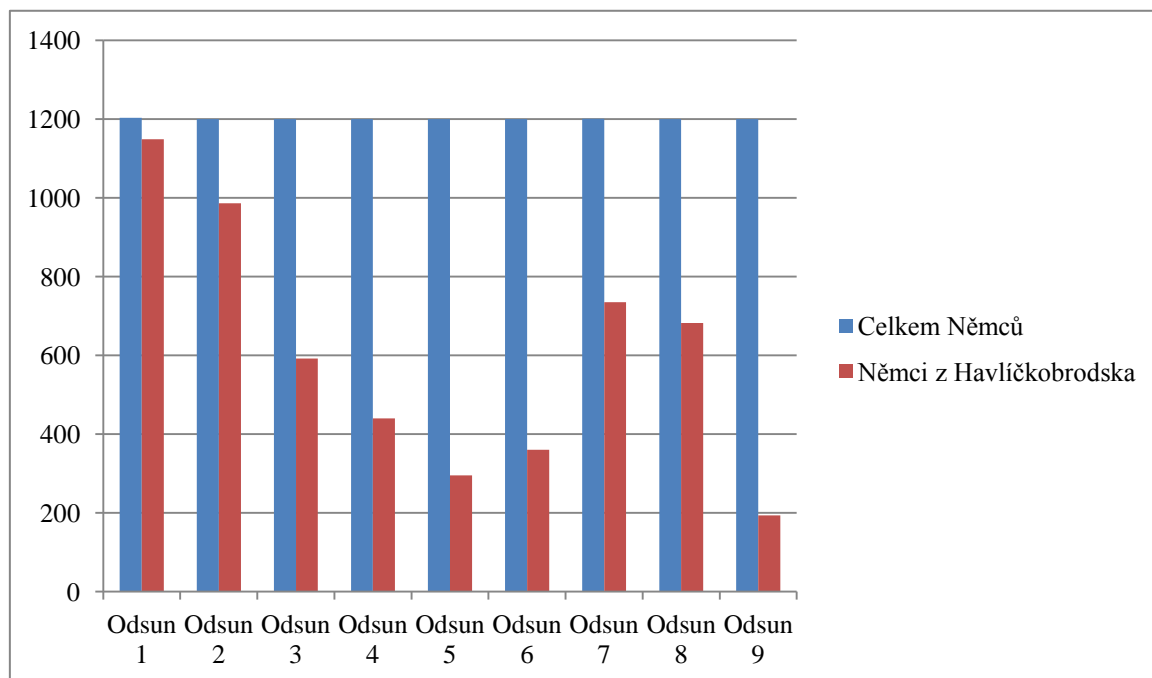
³³⁸ STANĚK, T. *Odsun*, s. 237.

Tabulka č. 23: Odsuny Němců ze všech sběrných středisek³³⁹

Číslo transportu	Datum	Muži	Ženy	Děti do 14 let	Celkem	Počet Němců v zónách	Zóna
1	13. 3. 1946	220	522	461	1 203 (1 149)	6 003 (3 462)	americká
2	23. 4. 1946	282	534	384	1 200 (986)		americká
3	26. 5. 1946	266	573	351	1 200 (592)		americká
4	15. 6. 1946	273	537	390	1 200 (440)		americká
5	11. 7. 1946	277	531	392	1 200 (295)		americká
6	4. 8. 1946	260	566	374	1 200 (360)	4 801 (1 971)	sovětská
7	15. 8. 1946	287	603	311	1 201 (735)		sovětská
8	2. 9. 1946	318	564	318	1 200 (682)		sovětská
9	9. 9. 1946	318	563	319	1 200 (194)		sovětská
CELKEM	-	2 501	4 993	3 300	10 804 (5 433)	10 804	5/4

Pozn.: V závorkách jsou napsány osoby z politického okresu Havlíčkův Brod.

Graf č. 11: Přehled československých Němců a Němců z Havlíčkobrodka v transportech z politického okresu Havlíčkův Brod (Autor grafu: Jan Karel)

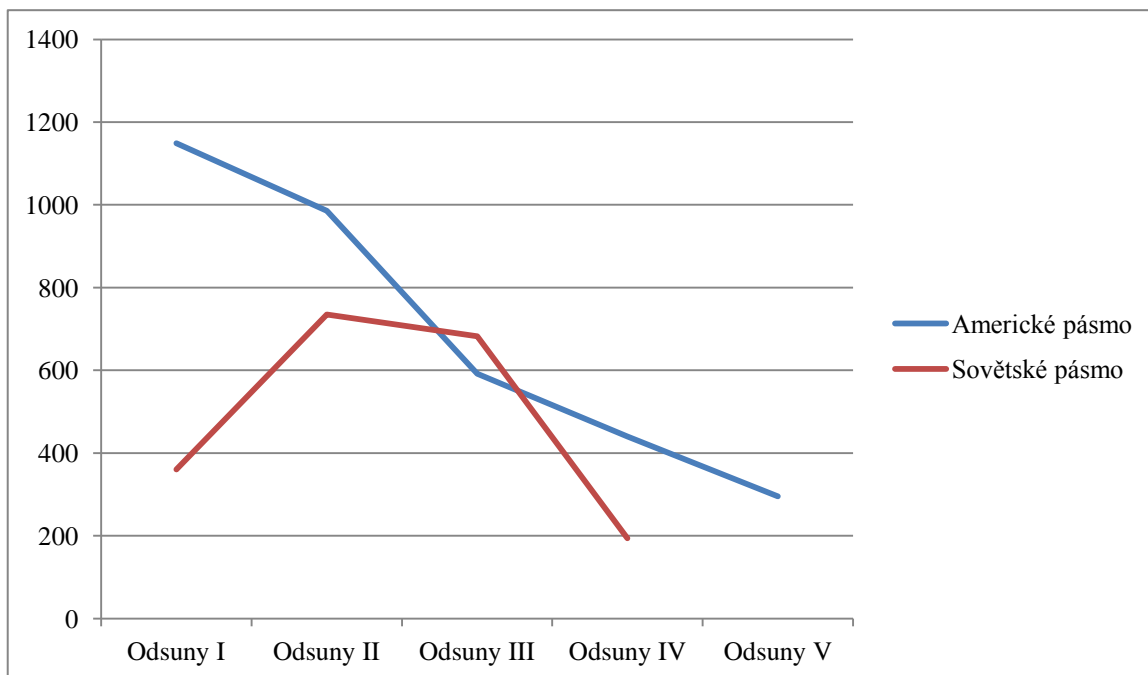
³³⁹ Tamtéž, fond SsB, kart. č. 2, inv. č. 14. Statistiky odsunů ze sběrného střediska v Bartoušově (III. – IX. 1946).

Tamtéž, fond SsBe, kart. č. 3, inv. č. 27. Statistiky odsunů ze sběrného střediska v Bedřichově (III. – IX. 1946).

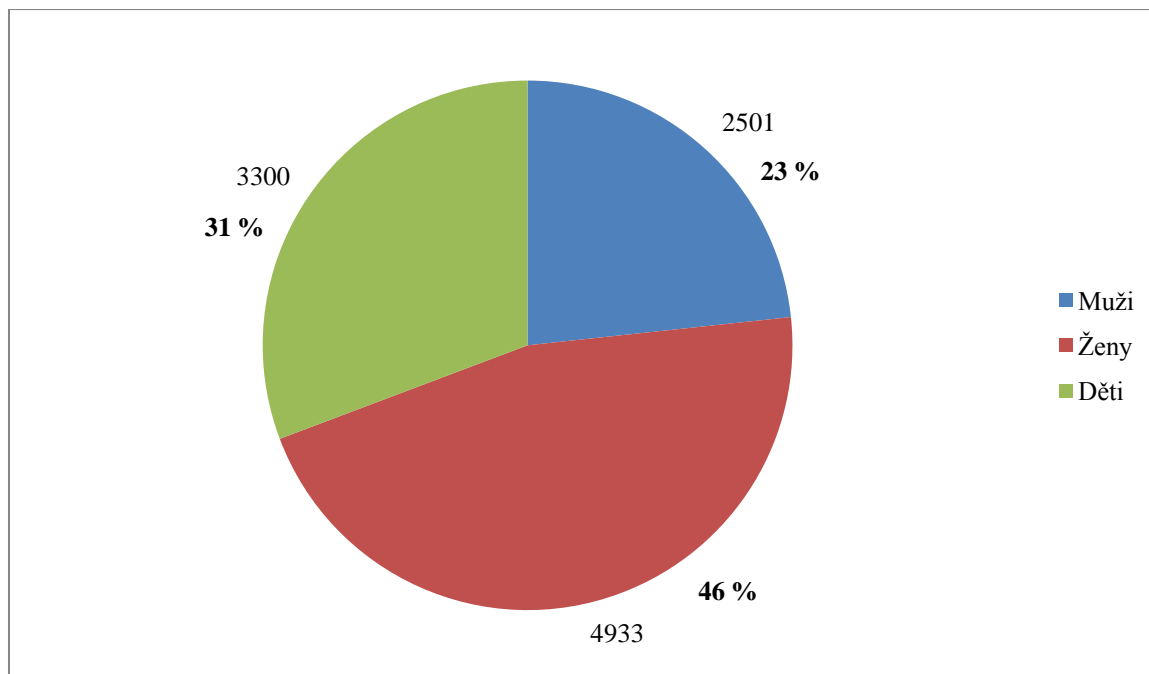
Tamtéž, fond SsŠ, kart. č. 5–6, inv. č. 12–20. Statistiky odsunů ze sběrného střediska ve Štokách (III. – IX. 1946).

Tamtéž, ONV Havlíčkův Brod, kart. č. 47, sign. 8, inv. č. 197. Měsíční hlášení o stavu sběrných táborů od 11. ledna do 6. listopadu 1946.

Graf č. 12: Spojnice zobrazující vývoj odsunu lokálních Němců z politického okresu Havlíčkův Brod do jednotlivých okupačních pásem (Autor grafu: Jan Karel)

Graf č. 13: Podíl žen, mužů a dětí odsunutých v transportech (Autor grafu: Jan Karel)

Poslední schůze o odsunu Němců z Havlíčkobrodsko se konala ve středu 11. září 1946 v dopoledních hodinách na ONV v Pardubicích. Přítomní referenti jednali o vysídlení, ale i o ukončení odsunu.³⁴⁰ Po odsunu spatřovala vláda nebezpečí ve zbylé německé menšině, proto se rozhodla Němce z německých oblastí rozptýlit po celém Československu, kde by již netvořili žádnou hrozbu do budoucna. Z tohoto důvodu byli do konce dubna roku 1948 do politického okresu Havlíčkův Brod a Humpolec dosídlení Němci z okresu Kraslice v Krušných horách v celkovém počtu 146 osob. Dále se jednalo o 228 osob z Bruntálska. V tomto případě se ale počet rozdělil mezi dalších pět okresů, včetně sousední Jihlavy.³⁴¹

Vysídlení německých odborníků zapříčinilo obrovskou hospodářskou ztrátu, protože v konečném důsledku Československo pokulhávalo ve výrobě specifických produktů, které vyráběli právě Němci. Nejvíce v tomto smyslu utrpěl průmysl báňský, papírenský, dřevozpracující, textilní a sklářský.³⁴² Již v době, kdy byli Němci nadšeně odsunováni, se našli i tací, kteří si uvědomovali důsledky plánovaného vysídlení na československou ekonomiku. Jeden anonymní Čechoslovák posílal prezidentovi Benešovi prorocký dopis, ve kterém mimo jiné stálo: „*Hospodářsky odsun němců (sic) je pro nás katastrofou, jejíž následky se nedají zatím přehlédnouti. Jiné pracovní síly by se (sic) musily býti dovezeny (sic) /pro podřadné práce dosud vykonávané němci (sic)/ aby se aspoň něco z hospodářské stránky dalo zachrániti. Proto pozor, pozor, pozor, pozor!!!! Dvakrát měř a jednou řež.*“ Pisatel se pak podepsal jako „*Jeden myslící Čech.*“³⁴³

Na Havlíčkobrodsku zřejmě nejvíce utrpěl průmysl sklářský, který zde měl tradici již od novověku³⁴⁴ a zdaleka nebyl svěřen jenom do českých rukou. K listopadu 1947 zůstali v politickém okresu Havlíčkův Brod pouze dva muži,³⁴⁵ němečtí specialisté v oboru sklářství. Jiní němečtí odborníci zde nežili.

V průběhu odsunu se nezdálo, že se odsunuté osoby vracely zpátky do své bývalé československé vlasti. Důvodů mohlo být několik, jednak se mohlo jednat o emocionální vazbu na bývalý domov a příbuzné, kteří nebyli odsunuti. Dalším důvodem byla špatná sociální a bytová otázka v okupačních zónách. V neposlední řadě se tito Němci

³⁴⁰ Tamtéž, kart. č. 42, sign. 1/1, inv. č. 190. Pozvání na poradní schůzi ve věci odsunu Němců ze dne 27. srpna 1946.

³⁴¹ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 346. Přehled počtu osob německé národnosti, které byly v rámci přesunu přemístěny do vnitrozemí do 30. dubna 1948.

³⁴² STANĚK, T. *Odsun*, s. 313.

³⁴³ AKPR, fond D 1947 Anonymy, kart. č. 261, sign. D 11169, inv. č. 1509, E) Anonymní podání proti odsunu Němců. Anonymní dopis „*Umíme si vládnout?*“ adresovaný prezidentu Benešovi. Nedatováno.

³⁴⁴ K tomu např. KNÁPEK, Aleš. Sklářská krajina Vysočiny. In *Havlíčkobrodsko: Sborník příspěvků o historii regionu* 29, 2015, s. 35–51.

³⁴⁵ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 378. Výkazy německých specialistů v průmyslu a hornictví v zemi české a moravskoslezské ze dne 8. listopadu 1947.

vraceli pro svůj ukrytý i neukrytý majetek.³⁴⁶ Němci na Havlíčkobrodsku byli trnem v oku i pro příslušníky StB v období normalizace. V roce 1969 žilo na Havlíčkobrodsku celkem 295 lidí s německou národností, kteří měli vazby na své německé odsunuté soukmenovce, kteří je zde navštěvovali. Tyto návštěvy vždy ihned monitorovala místní StB.³⁴⁷

Odsun byl hojně sledován v zahraničních i tuzemských médiích. Domácí média informovala o odsunu tendenčně až propagandisticky.³⁴⁸ Jedním z pamfletů tohoto typu byl leták *Odčičujeme Bílou horu*, který ospravedlňoval konfiskaci německého majetku s tím, že majetky, kterými německý živel disponoval, zabrala „cizácká německá šlechta“³⁴⁹ po vítězství na Bílé hoře v roce 1620. K vysídlování německého etnika z českých zemí se vyjádřil i papež Pius XII., který odmítal kolektivní vinu a pokládal odsun za nesprávný.³⁵⁰

Jestliže československá vláda v čele s prezidentem Edvardem Benešem považovala odsun za organizovaný a spravedlivý, odsunutí lidé tuto tezi zásadně odmítají. Jedna německá pamětnice vzpomíná: „*Museli jsme všechno brát, jak bylo rozhodnuto – od doktora Edwarda Beneše... Němci musí být vystěhováni. Pryč z Čech, bránit jsme se nemohli. Nakonec jsme byli rádi, že jsme pryč... prostě to tak bylo. [...] Potom se tvrdilo, že všechno bylo provedeno organizovaně a rozumně. S tím nemohu souhlasit. Nám řekli jen: ‚Ruksak a pryč!‘*“³⁵¹ Přesto se i dnes najdou lidé,³⁵² kteří považují odsun Němců z Československa za legitimní a spravedlivý. Zároveň odmítají jakýkoliv objektivní koncept badání.

³⁴⁶ Srov. STANĚK, T. *Odsun*, s. 219.

³⁴⁷ TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960–1989: Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha, 2008, s. 108.

³⁴⁸ NA Praha, fond č. 1261/2/14, arch. jednotka č. 380. Viz ústřížky z novin pojednávajících o odsunu Němců.

³⁴⁹ *Odčičujeme Bílou horu*, 1945. Z vlastního archivu autora.

³⁵⁰ STANĚK, T. *Odsun*, s. 132.

³⁵¹ Záznam rozhovoru s Ernou Gudenrath, dostupné na <<http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/347/clip/930>>, citováno ke dni 3. březnu 2017.

³⁵² Viz např. Miroslav Grebeníček. K tomu: GJURIČOVÁ, Adéla (ed.). *Rozdělení minulosti: Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha, 2011, s. 377.

6 Závěr

Na úplném konci nezbývá nic jiného než analyzovat závěry, ke kterým jsem průběžně docházel v jednotlivých kapitolách této kvalifikační práce. Po napsání krátkého úvodu a nezbytné literární rešerši jsem se zaměřil na konec druhé světové války na Havlíčkovobrodsku v jeho třech soudních okresech. Tato problematika je sice v této lokalitě celkem probádaná, neplatí to však pro fázi tzv. divokého odsunu a represálií, které se v tomto období děly. Bohužel jsem v této souvislosti narážel na problém nedostatku pramenů. O hrůzách a páchané brutalitě oficiální prameny často mlčí. Neoficiální prakticky neexistují, také proto je tato kapitola sestavená zejména z odborné literatury. Jako všude v republice, tak i na Havlíčkovobrodsku operovaly oddíly Revolučních gard, které měly na svědomí několik obětí a zničených životů. V této souvislosti se stále domnívám, že afektové jednání tehdejších civilních Čechoslováků po skončení celosvětového válečného konfliktu není v žádném případě omluvitelné, ale je asi pochopitelné. Vezmeme-li v úvahu, že např. někdo z jejich blízkých byl umučen v nacistických koncentračních táborech nebo se oni sami dostali do konfrontace s nacistickým režimem, tak se jejich momentální jednání zřejmě dá pochopit. Toto tvrzení však určitě neplatí pro členy Revolučních gard, neboť mezi nimi byli velice často suroví zločinci nebo lidé, kteří do poslední chvíle koketovali s nacistickým režimem a svou přítomností v gardách si napravovali pošramocenou reputaci. O to hůře se pak chovali k příslušníkům německé národnosti, kdy se prakticky ničeho neštíteli. Nyní s odstupem času můžeme s jistotou říci, že chování příslušníků gard je a bylo nepřijatelné a již nikdy nebude možné jejich činy jakkoliv ospravedlnit.

Po této krátké kapitole jsem se zaměřil na nejrozsáhlejší část práce, kterou jsem věnoval problematice sběrných zařízení v regionu. Musím říci, že pro toto téma existuje velké množství dobových pramenů, zejména v Archivu bezpečnostních složek a v okresním archivu v Havlíčkově Brodě, díky nimž vzniká ucelenější obraz o chodu a fungování jednotlivých středisek. Nevýhodou opět zůstává nedostatek neoficiálních pramenů, které na regionální úrovni neexistují, proto jsem se s tímto problémem vyrovnal tak, že jsem použil archivní materiály z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, který disponuje neoficiálními prameny v celorepublikovém měřítku. Následně jsem pak mohl získané poznatky konfrontovat s dobovými oficiálními prameny. Toto bádání s sebou nese jedno velké úskalí, neboť nelze interpretovat chování strážců středisek k internovaným Němcům, ačkoliv je téměř jisté, že

jejich korektnost nebyla celostátně na vysoké úrovni, proto lze dedukovat, že Havlíčkobrodsko nebylo výjimkou.

Pro celý výzkum sběrných středisek se nabízel komparativní přístup, proto jsem ho velmi využíval. Všechna střediska jsem totiž analyzoval podle stejného vzoru, díky němuž vyšly na povrch diference v jednotlivých střediscích. Základní odlišnosti lze spatřovat v délce fungování středisek a v kapacitách internovaných osob. Všechna střediska fungovala zhruba dva roky, přičemž nejstarší zařízení vzniklo v Bedřichově, poté v Bartoušově a pomyslné poslední místo obsadilo středisko ve Štokách. Otázku kapacit míst nelze s určitostí zodpovědět. Hlavním důvodem, proč je tomu tak, jsou prameny, které se v tomto ohledu rozhodně neshodují. Určit celkovou kapacitu je proto nemožné, také proto, že se střediska velice často přepřelňovala internovanými Němci. Jisté však je, že největší střediska byla v Bedřichově a ve Štokách. Bartoušov v tomhle ohledu za nimi pokulhával. V průběhu existence sběrných zařízení se prohlubovala spolupráce mezi nimi, ta se nejvíce projevila při výměnách Němců mezi středisky a při společných odsunech. Nejspecifičtější středisko bylo zcela určitě v Bedřichově. Toto středisko se vymykalo hned v několika bodech. Byla zde postavena nemocnice pro internované. Nemocniční péče v tomto zdravotnickém zařízení byla dostupná pro internované Němce ze všech středisek. Dalším specifikem bylo členění střediska do více táborů než v jiných případech. Poslední větší odlišností se stalo internování Němců také ze vzdálenějších politických okresů. Převaha internovaných z jiných okresů se promítla nejvíce na složení transportů.

Po interpretaci regionálních sběrných zařízení jsem se zabíral otázkou plánovaného provádění odsunu Němců. Pro toto bádání jsem opět vycházel z komparativního přístupu. Velice často jsem pracoval se statistickými prameny, které byly pro lepší přehlednost doplněné tabulkami a grafy. Vládní nařízení o vysídlení jsem vkládal do regionálního kontextu. Potom jsem komplexně popsal průběh odsunu z Havlíčkobrodsko. Pro lepší představu jsem doplnil práci jednoduchým schématem s odhadovaným postupem odsunu. V průměru transfer vlakem trval dva až tři dny. Celkem bylo vypraveno devět oficiálních transferů a jeden dodatečný v roce 1948. První vlak odjel z regionu 13. března 1946 a poslední 9. září 1946. Podařilo se mi zjistit, že pět z devíti transportů směřovalo do americké okupační zóny, kam bylo vysídleno nejvíce lidí. Zbýlé čtyři transfery směřovaly do sovětské zóny. Vlakové soupravy se vesměs zaplňovaly po 1 200 pasažérech z různých okresů. V transportech výrazně převládaly ženy a děti nad muži.

Odsun se na Havlíčkobrodsku týkal dohromady 10 804 Němců. Z tohoto počtu bylo vysídleno asi 5 355 až 5 433 Němců trvale žijících v politickém okresu Havlíčkův Brod. Lze

proto konstatovat, že vysídlení Němců ze zkoumané lokality proběhlo velmi důsledně, neboť drtivá většina osob německé národnosti byla vysídlena za hranice Československa. Stejně důsledně proběhl odsun v měřítku celého kraje. V celém Jihlavském kraji žilo v roce 1950 pouze 0,7 % Němců. To byl zanedbatelný počet vůči české majoritě. Jestliže československá vláda tvrdila, že byl odsun organizovaný a spravedlivý, vysídlení Němci s tímto tvrzením nemohou souhlasit. Nejsmutnější bylo, že republiku často opouštěli lidé, kteří se proti ní nijak neprovinili, ba dokonce patřili do kategorie antifašistů. Československý průmysl vysídlením Němců spíše utrpěl, než získal, neboť němečtí specialisté byli v některých oborech takřka nenahraditelní. Otázkou zůstává, jak se chovala domácí většina k zůstavším příslušníkům německé národnosti.

Cílem práce bylo co nejvěrněji interpretovat provádění organizovaného odsunu v doposud nezmapované oblasti Havlíčkobrodská. Výhodou pro interpretaci bylo, že mnoho archiválií úřední proveniencí se dochovalo v příslušných archivech. Jak jsem již výše upozornil, vypovídající hodnota těchto typů pramenů se nevztahuje na skutečný život a životní podmínky, které mohly být značně odlišné, než je popisovaly oficiální dokumenty. Absence regionálních neoficiálních pramenů se zdá být nevýhodou, ale s tímto problémem jsem se vypořádal tak, že jsem hojně využíval neoficiální prameny z jiných částí Československa. Vycházel jsem z předpokladu, že podmínky v dané době byly podobné i ve vzdálenějších lokalitách. Dalším úskalím v pramenech oficiální povahy jsou zejména číselné údaje, které se v jednotlivých pramenech liší. V této souvislosti lze vyzdvihnout čísla o kapacitách sběrných zařízení, ale i jednotlivých počtech odsunutých, které se občas odlišovaly. Proto jsem vždy vycházel z více pramenů a získané údaje jsem podroboval důkladné kritice a komparaci s jinými archivními zdroji. Díky tomu jsem získal ucelený pohled na plánované vysídlení z politického okresu Havlíčkův Brod. Dospěl jsem k závěru, že internovaní Němci ve zdejších sběrných střediscích žili ve stísněných a velice přísných podmínkách, kde často chybělo základní vybavení, sociální zázemí a kde přeplněnost středisek byla na denním pořádku. O kvalitní a plnohodnotné stravě si mohli internovaní nechat jenom zdát. Dále jsem se přesvědčil o tom, že zdejší odsun lze považovat za velice důsledný. Svědčí o tom statistiky odsunutých, kterými jsou doplněny texty, aby byla práce přehlednější a snad i srozumitelnější.

Jedno z témat v pomyslné lokální mozaice vysídlení se podařilo vyplnit, ale další témata spojená s odsunem se nabízejí do budoucna. Určitě by stálo za probádání téma válečných zločinců z regionu, které soudily mimořádné lidové soudy. Další světlo do tohoto bádání by vnesly poválečné konfiskace majetku německého živlu podle jednoho z dekretů

prezidenta republiky. Zajímavým fenoménem pro bádání se jeví i lokální poválečné hospodářství s chybějícím podílem německé kvalifikované pracovní síly. Tato i další témata by určitě vystačila na napsání dalších studií, jež by tomuto bádání v dané lokalitě daly jasnější obraz, kterým by se vyplnila bílá místa. Doufám, že tato diplomová práce splnila původní záměr, a že bude prospěšná pro další bádání nejenom o poválečném vysídlení v tomto prozatím opomenutém koutu Českomoravské vrchoviny.

7 Resumé

At the beginning the thesis is dedicated to the stage of so called wild expulsion and reprisals, which were occurred in this period. Many of sources were not preserved for this stage of the expulsion unfortunately. The official sources silent about the terrors and committed brutality. The unofficial sources don't exist practically; therefore this chapter is composed in particular from the specialized literature. The commandos of Revolutionary guards operated, as in the whole republic, also in the Havlíčkův Brod region, which are guilty of several victims and destroyed lives.

Further the thesis deals the problems of the internment camps in this region. The three facilities of this type existed in the Havlíčkův Brod region – in Bartoušov, Bedřichov and Štoky. Large amount contemporary sources exist for this theme, but also this research has one big difficulty, because it is impossible to interpret the behavior of guards of the detention centers to the detained Germans. All centers were analyzed according to the same sample, thanks to which we could see the differences in the separate centers. The basic differences could be seen in the length of the period of the centers operation and in the capacities of the detained people. All centers operated approximately two years, whereas the oldest facility arose in Bedřichov, after that in Bartoušov and imaginary in the last place the center in Štoky was. Totally the biggest centers were in Bedřichov and in Štoky. The Bartoušov was uniquely the smallest.

After that I completely described the process of the expulsion from the Havlíčkův Brod region. The nine official transports were dispatched from this region in total and one additional transport in the year 1948. The first train left from this region on March 13, 1946 and the last one on September 9, 1946. In average the transfer by the train lasted two – three days. It succeeded to find that five from nine transports led to American occupation zone, where most of people were expatriated. Remaining four transports led to the Soviet zone. The train sets was filled altogether by 1 200 passengers from the different regions. The women and children markedly dominated over the men in the transports. Expulsion related, in total in the region Havlíčkův Brod, of 10 804 Germans. From this number about 5 355 up to 5 433 of Germans permanently living in the Havlíčkův Brod political region were expatriated. Therefore it could be stated that the expulsion of the Germans from the researched locality was very rigorous, because in the first post-war population census in the year 1950 only 0.7 % of Germans lived in the whole new Jihlava County.

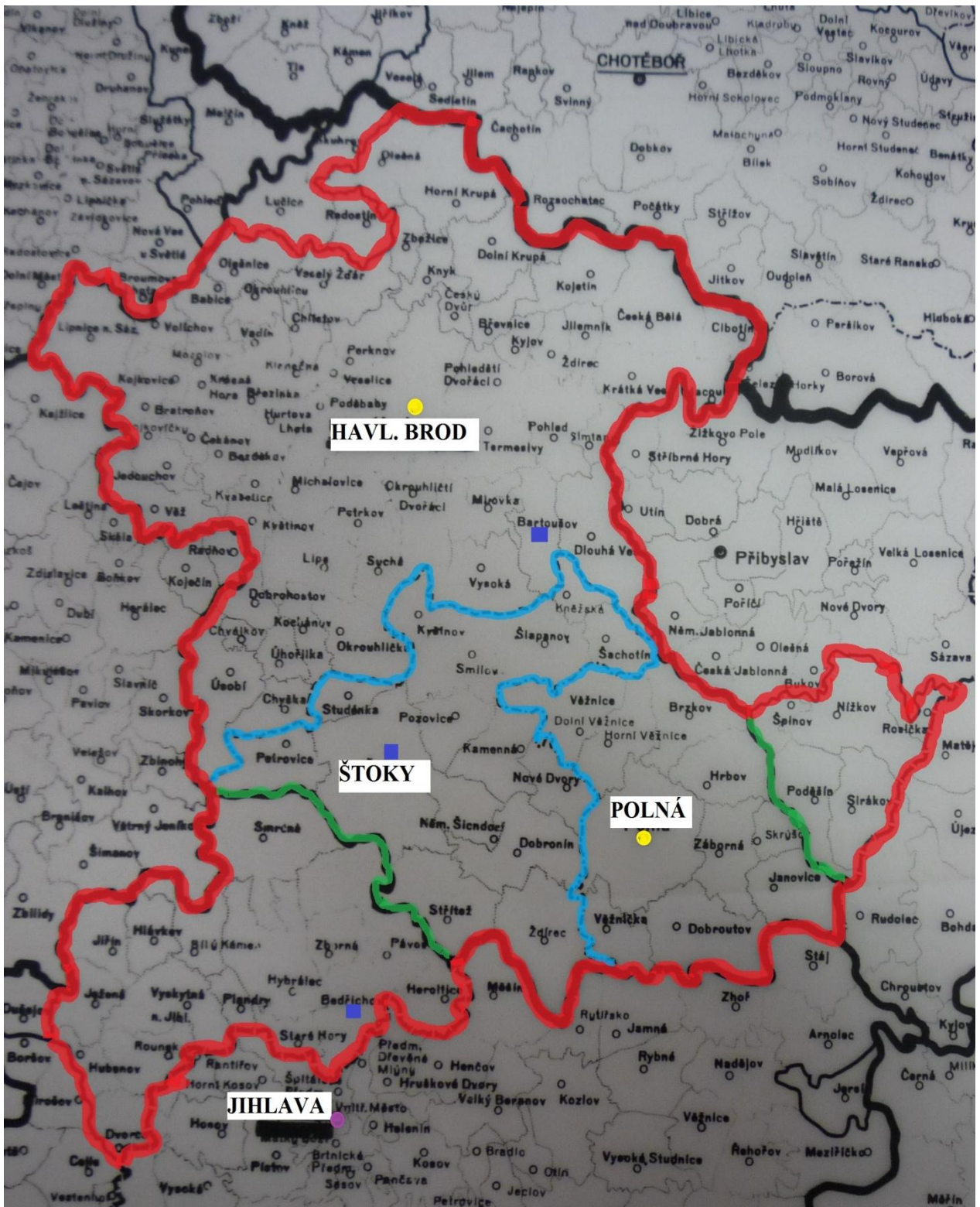
If the Czechoslovak government stated that the expulsion was organized and justified, the expatriated Germans can't agree with this statement. The saddest was that the people left the republic very often, who didn't offend at all against it, even they pertained to the anti-Fascist category. Clearly the Czech industry suffered mostly as the result of the German ethnic expulsion, because the German specialists were almost irreplaceable in some branches of business and industry.

8 Seznam použitých zkratk

ABS	Archiv Bezpečnostních složek
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
ČSD	Československé dráhy
ČSR	Československá republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DSAP	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik (Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR)
FNO	Fond národní obnovy
Gestapo	Geheime Staatspolizei (Tajná státní policie)
Kčs	Koruna československá
KPR	Kancelář prezidenta republiky
KSČ	Komunistická strana Československa
MLS	Mimořádný lidový soud
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	Ministerstvo vnitra
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana)
NV	Národní výbor
OBZ	Obranné zpravodajství
okr.	okres
ONV	Okresní národní výbor
RAD	Reichsarbeitsdienst (Říšská pracovní služba)
RM	Říšská marka
RNV	Revoluční národní výbor
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SS	Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
SsB	fond Sběrné středisko Bartoušov

SsBe	fond Sběrné středisko Bedřichov
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SsŠ	fond Sběrné středisko Štoky
StB	Státní bezpečnost
STŘP	fond Státní tajemník u říšského protektora
TNK	Trestní nalézací komise
TNP	Tábory nucené práce
ÚV	Ústřední výbor
VHA	Vojenský historický archiv
ZNV	Zemský národní výbor

9 Obrazová příloha

Obr. 1: Mapa zobrazující politický okres Havlíčkův Brod. Červená barva naznačuje původní hranici okresu. Modrá značí hranice soudních okresů. Zelenou barvou je naznačena hranice politického okresu od 1. ledna 1949. Tři modré čtverce znamenají sídla sběrných zařízení.

(Zdroj: Katastrální úřad pro Vysočinu, Katastrální pracoviště Havlíčkův Brod. Část mapy Jihlavského kraje ke dni 1. února 1949.)

Obr. 2: Příslušníci Revolučních gard s charakteristickými páskami s monogramem „RG“ pochodující na náměstí v nedaleké Příbyslavi v květnu 1945.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 49/9/2.)

Obr. 3: Odsun Němců z Příbyslavi 28. srpna 1946.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 49/12/6.)

Obr. 4: Odsunutí Němci za Příbyslaví dne 28. srpna 1946.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 49/12/3.)

Obr. 5: Němečtí uprchlíci z Kladska v dubnu 1945 na Smetanově náměstí v Německém Brodě.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 66/21/1.)

Obr. 6: Němci v Havlíčkově Brodě dne 9. května 1945.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 68/16/2.)

Obr. 7: Předávání dekretů prezidenta republiky novým osídlencům na havlíčkobrodském sokolském cvičišti za účasti předních městských představitelů. Snímek pochází z 28. dubna 1946.
(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond Sbirka fotografií, inv. č. 81/13.)

Převážní lístek pro odsunované.
Transportationcard for evacuees.
Transportzettel für Evakuanten.

Jméno a příjmení Name Namen	Adolf E [redacted]
Stáří Age Alter	64
Pohlaví Sex Geschlecht	M
Národnost Nationality Nationalität	Germany
Trvalé bydliště Permanent residence Ständige Adresse	Studenec
Zaměstnání Occupation Beruf	agrycutturist
Kam by si přál odejít? Desires to go to? Wünscht gehen nach?	Bayern

Státní tiskárna v Praze. — 6053-45.

Transportzettel für Evakuanten.

Namen	A [redacted] Herbert
Alter	19
Geschlecht	Mann
Nationalität	deutsch
Ständige Adresse	Vratislav
Beruf	Elektromechaniker
Wünscht gehen nach?	

Knihkárna K. Brožek v Ústí n. Orlicí.

Obr. 8: Dva druhy přepravních lístků ze sběrného střediska v Bartoušově. Nezbytná součást výbavy každého vysídlence.
 (Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 6, inv. č. 32. Převážní lístky. Nedatováno.)

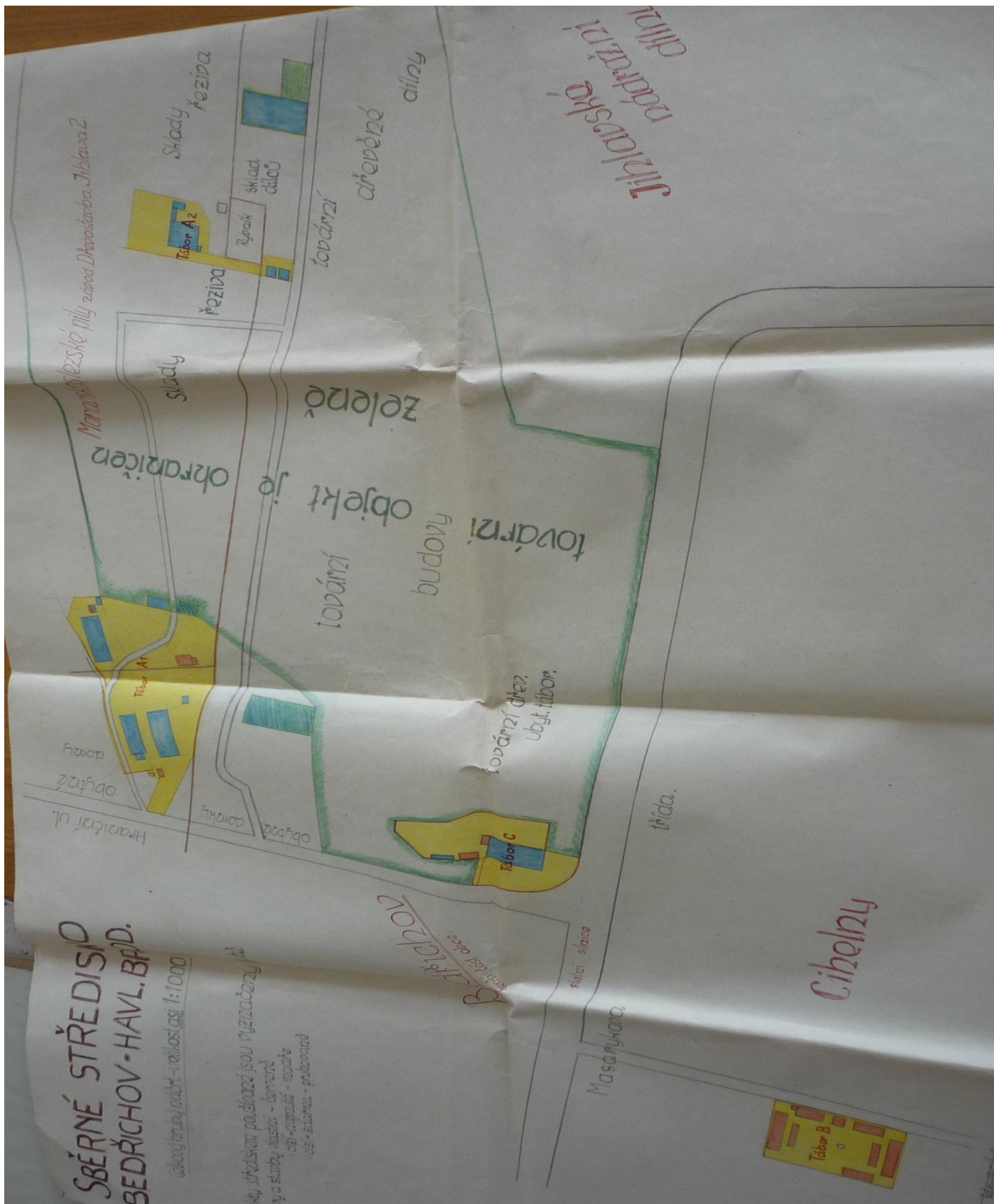
Evidenční lístek

Etrena vyplní pouze část ohraničenou silnou čarou
 Die Partei füllt nur den stark umrahmten Teil aus

Začáteční písmeno jména D	Potvrzení o odevzdání evidenčního lístku 148 7945 NÁRODNÍ PRÁCE Veselice, Bartoušovice	Má osvědčení podle dekr. č. 33.1945?	Specialista	Úřední záznam 4				
Bydliště - Místo - Ori Wohnort:	Veselice	Ulice - Straža C. p. - Kónskr.-nr.: 3.						
Rodná jméno Familiennama	Křestní Vorname	Ček narození Geburts jahr	Poměr k hlavě rodiny Familien- verhältnis	Povolání k t. v. l. 15 Beruf z. 1. V. 10.5	U koho a jak zaměstná nyní? Bei wem u. wie ist beschäftigt?	* Národnost u smíšených manželství	Kategorie	Poznámka
Hlava rodiny - Familienvorstand:								
1	[redacted]	Anna	1901	matka rolnice	Poránek Jar			
Rodinní příslušníci ve spol. domácnosti - F. mitzugesch. in gem. Haushalt								
2	[redacted]	Anna	1927	dcera kanc. z. 15	Spáčil Petr			
3	[redacted]	Marie	1931	" dc. z. 15	Poránek Jar			
4	[redacted]	Jozef	1892	otec rolník	Poránek Jar			
5	[redacted]	Anna	1893	matka "	Spáčil Petr			
6								
7								
8								
9								
10								

* Vyplňuje se jen v tom případě, že jeden z manželů je neněmecké národnosti!

Obr. 9: Evidenční lístky ze sběrného střediska v Bartoušově pro evidenci Němců.
 (Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond SsB, kart. č. 4, inv. č. 25. Evidenční lístek z roku 1945.)

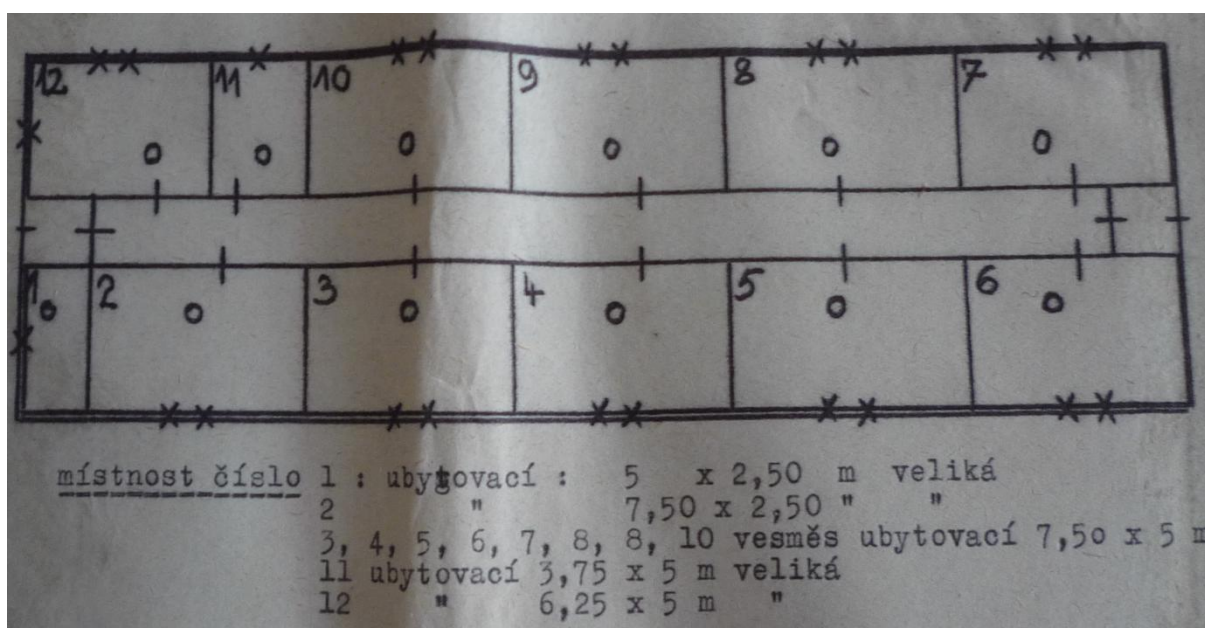

Obr. 10: Plán sběrného zařízení v Bedřichově.

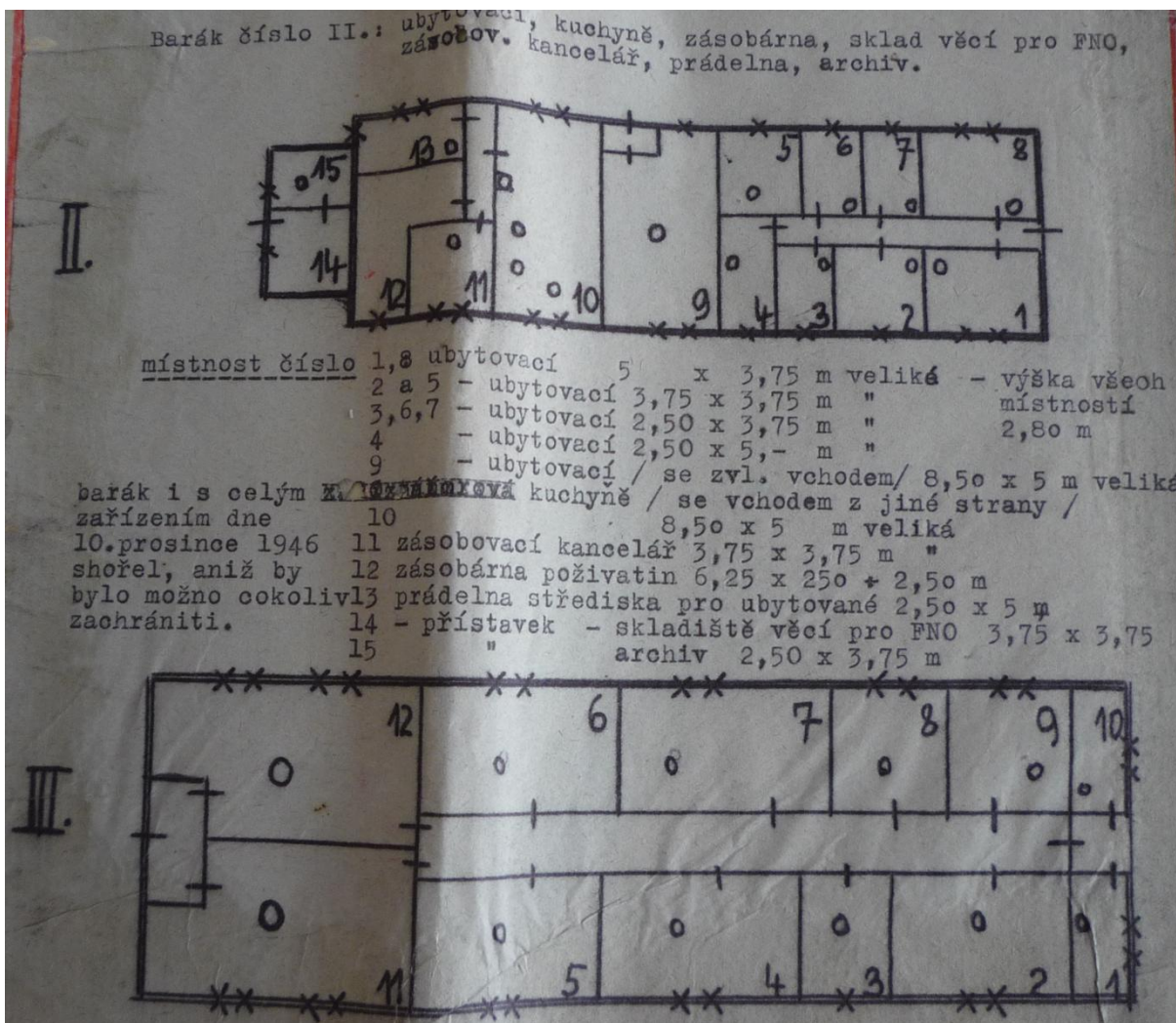
(Zdroj: SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Plán Sběrného střediska Bedřichov. Nedatováno.)

Obr. 11: Přibližná rekonstrukce obytného baráku v bedřichovském sběrném středisku.
(Autor: Jan Karel)

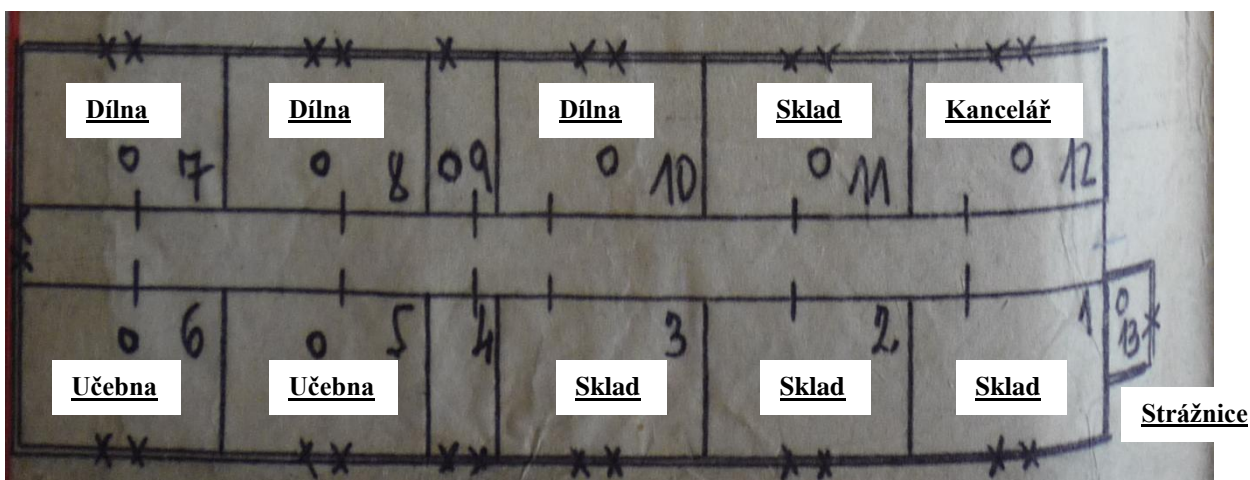

Obr. 12: Jednoduchý půdorys obytného baráku č. 1 v Bedřichově.
(Zdroj: SOKA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.)

Obr. 13: Půdorysy dalších staveb v táboře A1 v Bedřichově.

(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.)

Obr. 14: Půdorys správní budovy v Bedřichově v táboře C. Místnosti č. 4 a č. 9 sloužily jako sklad svršků a kancelář.

(Zdroj: SOkA Havlíčkův Brod, fond SsBe, kart. č. 5, inv. č. 31. Detailní náčrty jednotlivých táborů a jejich popisy. Nedatováno.)

10.2 Tištěné prameny

Košický vládní program (1945). Vydáno tiskem: KOTEK, Ludvík (red.). *Košický vládní program*. Praha, 1984.

NEUWIRTH-MÍROVSKÝ, František (red.). *Havlíčkovobrodsko v národním odboji 1914–1918 a 1938–1945*. Havlíčkův Brod, 1946.

Odčínujeme Bílou horu, 1945.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5: Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha, 1938.

10.3 Literatura

BABKOVÁ, Teresa. Internace německého obyvatelstva během „divoké“ fáze nuceného vysídlení obyvatel německé národnosti, zrádců a kolaborantů z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků. In *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 313–343. ISBN 978-80-87302-23-1.

BOLDT, Frank. Odsun – vyhnání sudetských Němců. Malý příspěvek k stále aktuální diskusi. In *Sborník Chebského muzea*, 2004, s. 70–84. ISBN 80-85018-36-5. ISSN 1211-9210.

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Šenov u Ostravy, 1998. ISBN 80-86101-07-X.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, 2002. ISBN 80-7260-070-2.

BRANDES, Detlef – IVANÍČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jiří. *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. Essen, 1999. ISBN 3-88474-804-1.

BRYANT, Chad. *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha, 2012. ISBN 978-80-257-0790-6.

DRAŠNER, František. *Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo*. Havlíčkův Brod, 2005. Bez ISBN.

FROMMER, Benjamin. *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*. Praha, 2010. ISBN 978-80-200-1838-0.

GJURIČOVÁ, Adéla (ed.). *Rozdělení minulosti: Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha, 2011. ISBN 978-80-87490-03-7.

GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh, 2016. ISBN 9780822964261.

GLASSHEIM, Eagle. Etnické čistky, komunismus a devastace životního prostředí. Vytváření nové identity severočeského pohraničí (1945–1989). In *Soudobé dějiny* 12, 2005, č. 3–4, s. 432–464. ISSN 1210-7050.

HAHN, Eva – HAHN, Hans. *Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legeden, Mythos, Geschichte*. Paderborn – München – Wien – Zürich – Schöningh, 2010. ISBN 978-3-506-77044-8.

HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice, 2014. ISBN 978-80-260-4099-6.

HAVLÍK, Bohumil. Perzekuce a odsun Němců na jihozápadní Moravě v letech 1945–1946. In *Vlastivědný sborník Vysočiny: oddíl věd společenských* 12, 2002, s. 145–170. ISSN 0507-1992.

JABŮREK, Martin. Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a Mimořádného lidového soudu Jihlava. Martin Jabůrek. In *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948. (Sborník příspěvků)*, 2002, s. 143–151. ISBN 80-86224-35-X.

JEDLIČKA, Jiří (ed.). *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014. ISBN 978-80-87302-23-1.

KAREL, Jan. *Německá menšina na Německobrodsku 1939–1945*. Pardubice. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Ústav historických věd, 2015. 93 s.
Vedoucí diplomové práce: PhDr. René Novotný.

KENNELOVÁ, Herma. *Bergersdorf: Dokumentární román*. Praha, 2011. ISBN 978-80-7432-103-0.

KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti: „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha, 2015. ISBN 978-80-200-2475-6.

KNÁPEK, Aleš. Sklářská krajina Vysočiny. In *Havlíčkobrodsko: Sborník příspěvků o historii regionu* 29, 2015, s. 35–51. ISBN 978-80-87302-30-9.

KRAUMAN, Emil. *Kapitoly z historie Štoků*. Štoky, 1997. Bez ISBN.

KRULIŠ-RANDA, Jan S. Podstatou evropského soužití je hledání pravdy. Odsun Němců z Československa jako poučení? In *Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc.*, 2004, s. 115–131. ISBN 80-7201-487-0.

KUČERA, Jaroslav. Česká historiografie a odsun Němců. In *Soudobé dějiny* 1, 1994, č. 2–3, s. 365–373. ISBN 1210-7050.

KUKLÍK, Jan (ed.). *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Praha, 2002. ISBN 80-7201-352-1.

KVAŠ, Karel. *Husitská doba na Havlíčkovobrodsku v událostech a památkách*. Havlíčkův Brod, 1974. Bez ISBN.

MACEK, Ladislav – ROUS, Pavel – ZBOROVSKÁ, Zina. *Historický kalendář Havlíčkova Brodu do roku 1945*. Havlíčkův Brod, 2003. 80-86026-25-6.

NOVOTNÝ, Lukáš. Odsun Němců a kolektivní paměť obyvatel českého pohraničí. In *Migrace, tolerance, integrace II. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 20. a 21. září 2005 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*, 2005, s. 183–192. ISBN 80-86224-51-1.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále: Jaro 1945 v českých zemích*. Praha, 2015. ISBN 978-80-200-2464-0.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: Poválečné násilí v českých zemích*. Praha, 2016. ISBN 978-80-200-2464-0.

PASÁK, Tomáš. Iniciativa Přemysla Pittera při záchraně německých dětí v roce 1945 a jeho odmítavý postoj k nehumánnímu zacházení s Němci v českých internačních táborech. In *Cesta do katastrofy: Československo-německé vztahy 1938–1947. Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané ve dnech 7. – 9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*, 1993, s. 155–163. ISBN 80-901301-7-8.

PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr (eds.). *Encyklopedie moderní historie*. Praha, 1995. ISBN 80-85983-01-X.

PETRÁŠ, Jiří. Odsun Němců z Českých Budějovic. In *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, 2005, s. 242–247. ISBN 80-86712-32-X.

RADVANOVSÝ, Zdeněk. Nucené vysídlení a odsun Němců z města a okresu Ústí nad Labem v letech 1945–1946. In *Studie o sudetoněmecké otázce*, 1996, s. 132–150. Bez ISBN.

SCHALLNER, Dieter. Odsun jihlavských Němců. In *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference]*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 297–311. ISBN 978-80-87302-23-1.

SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945–1947*. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-901027-3-5.

STANĚK, Tomáš. Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989. In *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace* 34, 1999, č. 2, s. 97–108. ISBN 80-86-103-23-4.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945–1947*. Praha, 1991. 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu–srpnu 1945*. Praha, 1996. ISBN 80-85241-99-4.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha, 2005. ISBN 80-7285-062-8.

STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Opava, 2002. ISBN 80-86224-333-3.

STANĚK, Tomáš. *Tábory v Českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy, 1996. ISBN 80-902075-3-7.

ŠAFAŘÍK, Petr. Mýty a legendy o nuceném vysídlení Němců. Zásadní analýza německého „vzpomínání a zapomínání“. In *Soudobé dějiny* 20, 2013, č. 3, s. 415–444. ISSN 1210-7050.

TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960–1989: Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7021-944-7.

VYBÍHAL, Jiří. *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*. Jihlava, 2012. Bez ISBN.

10.4 Internetové zdroje

<http://www.collegium-carolinum.de/cz/uvodni-strana.html>

<http://www.fondbudoucnosti.cz/>

http://www.dt-ds-historikerkommission.de/startseite_3.html

<http://www.sudeten.de/cms/>

<https://www.sudetsti-nemci.cz/cs/>

www.badatelna.eu

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/revolucni-gardy-aneb-vzhuru-do-pohranici/>

GEBHART, Jan. Revoluční gardy aneb vzhůru do pohraničí. In *Moderní-Dějiny.cz*, nestránkováno.

https://cs.wikisource.org/wiki/%C3%9Astavn%C3%AD_dekret_o_%C3%BAprav%C4%9B_%C4%8Deskoslovensk%C3%A9ho_st%C3%A1tn%C3%ADho_ob%C4%8Danstv%C3%AD

https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_presidenta_o_neplatnosti_n%C4%9Bkter%C3%BDch_majetkov%C4%9B-pr%C3%A1vn%C3%ADch_jedn%C3%A1n%C3%AD

https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_o_potrest%C3%A1n%C3%AD_nacistick%C3%BDch_zlo%C4%8Dinc%C5%AF_a_jejich_pomaha%C4%8D%C5%AF

https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret_o_N%C3%A1rodn%C3%ADm_soudu

<http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/347/clip/937>

<http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/347/clip/930>

http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/datasets/baa3c40bf2fc4b119851465420f673ec_13?uiTab=table

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>

http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/datasets/baa3c40bf2fc4b119851465420f673ec_13?uiTab=table